

ROD I RODNA RAVNOPRAVNOST U CYBER PROSTORU

Urednice:

Nejra Džananović

Ivana Kulić

IMPRESUM

Rod i rodna ravnopravnost u cyber prostoru

Urednice

Nejra Džananović i Ivana Kulić

Izdavač

TPO Fondacija, Sarajevo

Recenzent/ice

Fahir Kanlić i Medina Mujić

Lektorica

Merhunisa Čerkez

Naslovnica/DTP

Neven Misaljević

Štampa

Dobra knjiga d.o.o.

Sarajevo, 2024.

ISBN 978-9926-422-46-2

CIP zapis dostupan u COBISS sistemu Nacionalne i univerzitetske biblioteke BiH pod

ID brojem 62629126

British Embassy
Sarajevo

Ovaj materijal finansira Vlada Ujedinjenog Kraljevstva, u okviru projekta UNIGEM ("Univerziteti i gender mainstreaming"). Svi stavovi izneseni u ovoj publikaciji ne odražavaju i stavove Vlade Ujedinjenog Kraljevstva.

ROD I RODNA RAVNOPRAVNOST U CYBER PROSTORU

Urednice:

Nejra Džananović

Ivana Kulić

Sarajevo, 2024.

SADRŽAJ

UVOD	7
------------	---

I

Položaj transrodnih osoba u Srbiji, Analiza prikazivanja transrodnih osoba u onlajn medijima	
Nataša Alampijević i Marko Bojović	13

II

Rodni stereotipi u digitalnom oglašavanju i društvenim mrežama	
Džejlana Čejvan i Aida Mehić	33

III

Rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju kao prepreka za izgradnju STEM karijere	
Lejla Imamović-Lerić	51

IV

Digitalno rodno zasnovano nasilje i postojeći zakonski mehanizmi zaštite žrtava u pozitivnom pravu Republike Srbije	
Jefimija Lakić i Katarina Mlinarević	71

V

**Skriveni fenomeni rodnog nasilja:
cyberbullying, doxing i revenge porn
kao prijetnje ženskoj privatnosti u digitalnoj eri**

Amina Omerović 85

VI

**Načini imenovanja u izvještavanju
o partnerskom femicidu u Gradačcu
na bosanskohercegovačkim portalima Klix i Dnevni avaz**

Maida Salkanović 103

VII

**Rodno zasnovano nasilje
u digitalnom okruženju: Slučaj Republike Srbije**

Anja Vučinić 131

DODATAK

**Online nasilje nad ženama:
Priče iz prve ruke**

Larisa Omerdić i Mejra Hidić 153

UVOD

Konferencija „Rod i rodna ravnopravnost u cyber prostoru“, održana u organizaciji TPO Fondacije, okupila je mlade istraživače i istraživačice sa Univerziteta u Sarajevu, Univerziteta u Beogradu, Univerziteta u Novom Sadu, Internacionalnog Univerziteta Travnik u Travniku, Univerziteta u Banjoj Luci, Centra za interdisciplinarne studije Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Bolonji i Fakulteta organizacionih studija u Novom Mestu u Sloveniji. Ovaj interdisciplinarni događaj omogućio je studentima i studenticama da kroz akademski dijalog istraže kako digitalne tehnologije, društvene mreže i virtualni prostori oblikuju, ali i izazivaju rodne norme i dinamiku moći. U eri u kojoj je digitalizacija postala sastavni dio svakodnevnog života, istraživanje uticaja digitalnog prostora na rodne odnose ima ključnu važnost ne samo za razumijevanje postojećih društvenih izazova već i za kreiranje inkluzivnijeg i pravednijeg društva.

Rodna ravnopravnost u digitalnom okruženju nije samo teorijsko pitanje; ona ima stvarne posljedice na živote miliona ljudi. *Cyber* prostor nudi prilike za osnaživanje, ali i prostor za perpetuiranje rodni stereotipa, nasilja i nejednakosti. Upravo zbog toga, uključivanje mladih istraživača i istraživačica u ove rasprave predstavlja izuzetno važan korak prema razumijevanju globalnih trendova i njihovom lokalnom kontekstu. Studenti i studentice, kao generacija digitalne ere, donose svježije perspektive o ovim temama, ukazujući na složenost digitalnog društva, ali i na mogućnosti za pozitivne promjene. Njihovi radovi, bazirani na istraživanju i promišljanju, nisu samo akademski doprinos nego i poziv na akciju za širu zajednicu.

Cilj ove konferencije bio je potaknuti mlade ljude na kritičko promišljanje o rodnim ulogama u *cyber* prostoru, kao i na osmišljavanje strategija za njihovo preispitivanje i redefiniranje. Pitanja poput rodno zasnovanog nasilja, digitalnih stereotipa i rodne diskriminacije u obrazovanju nisu samo akademski izazovi, već zahtijevaju multidisciplinarni pristup i saradnju svih društvenih sektora. Upravo zato, radovi uključeni u ovaj zbornik nude vrijedne uvide i konkretne preporuke kako se suočiti s ovim izazovima.

Radovi izloženi na Konferenciji sakupljeni su u ovom zborniku uz predavanja gošći i gostiju iz Bosne i Hercegovine i Srbije.

Keynote predavanja

Sladana Jeremić u svom predavanju „Rod i digitalni prostor: Izazovi političko-ekonomskih i tehnoloških transformacija“ iz feminističke perspektive povezuje Internet, digitalni prostor i umjetnu inteligenciju kao dio dominantnih sistema znanja. Također, Jeremić istražuje prisutnost žena u STEM naukama te uočava da se niži status ženskog rada, u društvu, potvrđuje pozivanjem da se što više žena uključi u STEM. Svoje izlaganje zaključila je zapažanjem da su predrasude utkane u digitalni prostor dublje nego što se misli te bi mu se trebalo pristupiti kao sastavnom dijelu društvene dinamike.

Medina Mujić je kroz izlaganje „Uloga medija i društvenih mreža u prevenciji femicida“ pružila zabrinjavajuće primjere digitalnog nasilja i govora mržnje u medijima i na društvenim mrežama u BiH. Medijska izvještavanja, osim klasičnog informisanja javnosti, doprinose kreiranju slike, a nerijetko i stava javnosti, o određenim događajima, grupama, pojedincima i pojedinkama. Uloga medija je utoliko više značajnija jer se ne svodi samo na puko prenošenje informacija posebno kada je riječ o izvještavanju o najekstremnijem obliku nasilja kakav je femicid.

Fahir Kanlić povezujući „Rodnu jednakost i umjetnu inteligenciju“ prikazao je nekoliko istraživanja koja potvrđuju rast rodne nejednakosti uslijed razvoja umjetne inteligencije. Ne smijemo zaboraviti da iza umjetne inteligencije i dalje „stoje“ ljudi koji vjeruju u predrasude u pogledu uloga žena i muškaraca. Tako se kroz umjetnu inteligenciju mogu održavati rodni stereotipi (npr. većina virtualnih asistenata koje pokreće UI ima ženski glas), ugrožavati online sigurnost žena kroz *deep fake* tehnologiju i/ili online uznemiravanje i uhođenje. Kao jedno od rješenja, Kanlić je istakao uključivanje različitih grupa u razvoj umjetne inteligencije.

Jelena Guga iz ugla teoretičarke novomedijske umjetnosti i kulture govorila je o rodu, radu i pristrasnosti umjetne inteligencije. UI umjetnost je ljudski poduhvat zasnovan na umjetničkom radu i zavisi od ljudskog doprinosa u svakoj fazi: podaci za obuku

(training data) su kreirani od strane ljudi, UI generisana umjetnost zavisi od ljudske kreativnosti u osmišljavanju promptova na kojima se zasniva rezultat koji generiše UI, umjetnici i kustosi ručno biraju i dotjeruju UI rezultate kako bi kreirali koherentne umjetničke radove, iza svake “autonomne” UI umjetnosti stoji značajan, često nevidljiv ljudski rad koji oblikuje njen nastanak.

Zbornik se sastoji od osam radova. Prvi rad pod nazivom „Položaj transrodnih osoba u Srbiji i analiza izveštavanja online medija o transrodnim osobama“ analizira položaj transrodnih osoba u Srbiji i izazove s kojima se suočavaju na institucionalnom i društvenom nivou. Autor **Marko Bojović** i autorica **Nataša Alimpijević**, u radu razmatraju institucionalnu patologizaciju transrodnog identiteta, kao i svakodnevna diskriminacija s kojom se transrodni pojedinci/ke susreću, naročito u obrazovnim, zdravstvenim i radnim okruženjima. Poseban fokus je na uticaju medija u oblikovanju javnog mnjenja, pri čemu senzacionalističko izveštavanje dodatno doprinosi stigmatizaciji transrodnih osoba.

S druge strane, **Džejlana Čejvan** i **Aida Mehić** sa Internacionalnog univerziteta Travnik u Travniku, u svom radu „Rodni stereotipi u digitalnom oglašavanju i društvenim mrežama“ analiziraju način na koji su rodni stereotipi duboko ukorijenjeni u online oglašavanju. Njihova analiza naglašava kako stereotipi utiču na percepciju mladih, posebno u vezi sa tjelesnim izgledom i rodnim očekivanjima, te predlažu strategije za edukaciju i promovisanje inkluzivnijeg digitalnog prostora.

Treći rad, koji potpisuje **Lejla Imamović-Lerić**, ispituje fenomen rodne diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju u radu „Rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju kao prepreka za izgradnju STEM karijere“. Kroz istraživanje provedeno na uzorku srednjoškolki iz BiH, autorka ukazuje na prepreke koje djevojčice susreću pri ulasku u STEM oblasti i daje prijedloge za unapređenje obrazovnih politika i praksi.

„Digitalno rodno zasnovano nasilje i postojeći zakonski mehanizmi zaštite žrtava u pozitivnom pravu Republike Srbije“ je naslov rada koji su pisale **Katarina Mlinarević** i **Jefimija Lakić**. Uz ekspanziju interneta i društvenih mreža, digitalni prostori su postali novo mjesto za rodnu diskriminaciju i zlostavljanje. Žene

i marginalizovane rodne grupe posebno se suočavaju sa povećanim rizicima u digitalnom prostoru, uključujući uznemiravanje, govor mržnje, doksovanje, proganjanje i seksualno zlostavljanje, kao i mnogim drugim oblicima digitalnog nasilja.

Amina Omerović iz sociološke perspektive istražuje fenomene cyber bullying-a, doxing-a, online shaming-a i dijeljenja privatnih, intimnih fotografija odnosno revenge porn-a, kao novih oblika rodno zasnovanog nasilja nad ženama u javnoj sferi. Diskriminacija koja se odvija u virtuelnom svijetu dovodi do narušavanja privatnosti, uznemiravanja ili ucjene te ima dalekosežne posljedice na žrtve. Ovakvi novi oblici nisu sankcionirani na pravi način i mnogo teže se zakonski reguliraju, a žrtve bivaju društveno obilježene stigmom.

O „Načinima imenovanja u izvještavanju o partnerskom femicidu u Gradačcu na bosanskohercegovačkim portalima Klix i Dnevni avaz“ pisala je **Maida Salkanović** sa Univerziteta u Beogradu. Ovo istraživanje analizira načine imenovanja femicida, žrtve i počinioca u medijskim izvještajima na dva najposjećenija online portala u Bosni i Hercegovini, Klix i Dnevni avaz, u slučaju femicida Nizame Hećimović koji se desio u Gradačcu 11. avgusta 2023. godine. Cilj rada bio je ispitati koje imenice i pridjevi se koriste pri opisivanju čina femicida, žrtve i počinioca te kako to utiče na percepciju femicida u društvu.

Posljednji rad je napisala **Anja Vučinić**, studentica iz Centra za interdisciplinarne studije Univerziteta u Sarajevu i Univerziteta u Bolonji (program ERMA), pod naslovom „Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju: slučaj Republike Srbije“. Anja istražuje prevalenciju digitalnog nasilja usmjerenog prema ženama i djevojčicama, te analizira postojeće zakonodavne i preventivne mjere. Zaključuje da je neophodan kombinovani pristup prevenciji i kriminalizaciji kako bi se osigurala efikasna zaštita žrtava.

Dodatak zborniku čini rad studentica **Larise Omerdić i Mejre Hidić** pod nazivom „Online nasilje nad ženama: Priče iz prve ruke“. Ovaj rad istražuje fenomen online nasilja nad ženama kroz priču njihovih ličnih iskustava. U digitalnom dobu, sve veća dostupnost interneta i društvenih mreža donijela je nove oblike nasilja, koji često prolaze nezapaženo ili nekažnjeno. Online

nasilje obuhvata verbalno zlostavljanje, uznemiravanje, prijetnje, objavljivanje privatnih informacija bez pristanka, te seksualno nasilje putem interneta. Žene su nerijetko meta takvih napada, što ima ozbiljne posljedice na njihovo mentalno zdravlje, sigurnost i socijalni život.

Ovi radovi, zajedno sa dodatkom, pružaju sveobuhvatan uvid u načine na koje digitalni svijet može istovremeno biti izvor izazova i prilika za promicanje rodne ravnopravnosti. Nadamo se da će zbornik poslužiti kao inspiracija za dalja istraživanja i angažman u ovoj aktualnoj oblasti.

Zbornik „Rod i rodna ravnopravnost u cyber prostoru“ je nastao u okviru projekta Uvođenje rodno osvijestjenih politika u visoko obrazovanje (UNIGEM) koji TPO Fondacija realizuje u saradnji sa 19 univerziteta u Bosni i Hercegovini, Hrvatskoj, Srbiji i Crnoj Gori u periodu od 2021-2025. godine, uz finansijsku podršku Britanske ambasade. Neke od ključnih aktivnosti projekta su: istraživanja o rodnoj ravnopravnosti u univerzitetskoj zajednici i osnaživanje istraživača i istraživačica da uključuju rodnu perspektivu u svojim radovima te da dobiju mogućnost objaviti svoje radove; edukacija nastavnog osoblja i studentske populacije kroz treninge, seminare, konferencije, zimske i ljetne škole; publiciranje zbornika radova sa konferencija i zimskih škola te prevodi značajne literature; integriranje rodne perspektive u nastavni proces kroz dizajniranje silabusa i organiziranje obuka za integraciju nastavnih sadržaja; organizovanje kampanja 16 dana aktivizma, Međunarodnog dana žena i drugih važnih datuma; rad sa predstavnicima i predstavnicama policije, sudova i tužilaštava u cilju promjena politika i zakona te senzibiliziranje pravosudnog sistema za pitanja rodno zasnovanog nasilja.

Položaj transrodnih osoba u Srbiji: Analiza prikazivanja transrodnih osoba u onlajn medijima

Nataša Alimpijević

natasaalimpijevic@gmail.com

Filozofski fakultet (MAS Psihologija)

Marko Bojović

markobbojovic01@gmail.com

Univerzitetski centar za interdisciplinarne i multidisciplinarne
studije i istraživanja - UCIMSI (MAS Rodne studije)

Sažetak

Rad analizira položaj transrodnih osoba u Srbiji i izazove s kojima se suočavaju na institucionalnom i društvenom nivou. Transrodne osobe, čiji rodni identitet nije u skladu s polom dodeljenim pri rođenju, često su žrtve diskriminacije i nasilja. U radu se razmatra institucionalna patologizacija transrodnog identiteta, kao i svakodnevna diskriminacija s kojom se transrodni/e pojedinci/ke susreću, naročito u obrazovnim, zdravstvenim i radnim okruženjima. Poseban fokus je na uticaju medija u oblikovanju javnog mnjenja, pri čemu senzacionalističko izveštavanje dodatno doprinosi stigmatizaciji transrodnih osoba. Medijska pokrivenost transrodnih pitanja često je diskriminatorna, koristeći transfobičan rečnik i negirajući njihov rodni identitet.

Pored toga, analiziraju se društvene prepreke, kao što su heteronormativni i patrijarhalni stavovi koji doprinose održavanju transfobije. Rad zaključuje da je neophodno unaprediti zakonodavne okvire i podići svest društva kako bi se smanjila transfobija i omogućilo transrodnim osobama da ostvaruju svoja ljudska prava i žive dostojanstvenim životom.

Ključne riječi: transrodnost, mizoginija, patologizacija transrodnosti, medijsko izveštavanje, LGBTQ+

Abstract: This paper analyzes the position of transgender individuals in Serbia and the challenges they face on both institutional and societal levels. Transgender people, whose gender identity does not align with the sex assigned at birth, are often victims of discrimination and violence. The study examines the institutional pathologization of transgender identity, as well as the everyday discrimination faced by transgender individuals, particularly in educational, healthcare, and workplace environments. Special attention is given to the role of the media in shaping public opinion, where sensationalist reporting further contributes to the stigmatization of transgender individuals. Media coverage of transgender issues is frequently discriminatory, employing transphobic language and denying their gender identity. Additionally, the paper explores societal barriers, such as heteronormative and patriarchal attitudes, which sustain transphobia. The paper concludes that it is essential to improve legislative frameworks and raise societal awareness to reduce transphobia and enable transgender individuals to exercise their human rights and live dignified lives.

Keywords: transgender, misogyny, pathologization of transgender identity, media reporting, LGBTQ+

I. Uvod

Transrodne osobe su one osobe čiji rodni identitet nije u skladu sa njihovim polom, odnosno imaju snažan osećaj psihološke pripadnosti suprotnom polu (Isaković & Žolt, 2016). Transrodnost jeste nepoklapanje rodnog identiteta koji osoba doživljava i onog koji joj je dodeljen prilikom rođenja na osnovu pola; to je samoidentifikacija osobe sa svojim rodnim identitetom (Stojanović, Vuković, Stanković & Randelović, 2016). Transrodni/ne pojedinci/ke, kao članovi/ce LGBTQ+ zajednice, po Isaković i Žolt (2016), u njoj predstavljaju najmanje vidljivu i najčešće diskriminisanu grupu. Seksualna orijentacija je nezavisna od rodnog identiteta, pa tako postoje transrodni članovi/ce LGBTQ+ zajednice koji/je su heteroseksualne orijentacije. Aspekt koji transrodne pojedince/ke čini posebno vulnerabilnim za diskriminaciju jeste višedecenijsko obeležavanje njihovog identiteta kao patološkog. Obeležavanje je naročito putem medijske reprezentacije, što se prelijeva i na društvo koje usvaja stereotipne stavove. Svakako da heteronormativna patrijarhalna podjela rodni uloga utiče na svako ljudsko biće, međutim osobe koje se ne osećaju kao pripadnici/e jednog od dva zadata rodna identiteta koja su im pripisana prilikom rođenja na osnovu pola imaju daleko veće prepreke da ostvare pun potencijal. Po Mrševiću (2020), transrodne osobe izložene su visokom stepenu traumatizacije; žrtve su mržnje, fizičkog i seksualnog nasilja, a u najgorem slučaju i ubistva. Njihovo postojanje u svetu se patologizira, uskraćuje im se zdravstvena zaštita i pravo na zaposlenje, izložene su odbacivanju i nasilju u vršnjačkoj sredini i porodici (Mršević, 2020). Diskriminisane su na svim formalnim i neformalnim poljima društva. Projekat monitoringa slučajeva ubistava trans osoba (The Trans Murder Monitoring, TMM), ukazuje da je između oktobra 2022. i septembra 2023. godine prijavljeno 321 ubistvo trans i rodno varijantnih osoba (Tim Transrespect Vs. Transphobia Worldwide, 2023), od čega 94% čine transrodne žene. Podaci ostaju na istom nivou kroz godine, što pokazuje isti nivo prisutnosti nasilja u društvu, kao i spor progres.

Ovaj rad bavi se analizom različitih teškoća i prepreka s kojima se transrodna zajednica suočava u Srbiji, odnosno rad teži da osvetli poziciju u kojoj se transrodne osobe nalaze u Srbiji. Sastoji se od opisa svakodnevne i institucionalne diskriminacije,

kao i opisa trenutnog stanja i društvene klime prema transrodnosti i uopšte ideji različitosti. Cilj ovog rada je i da se analizira na koji način onlajn medijski članci koji su jedni od najpopularnijih i najčitanijih, izveštavaju o temi transrodnosti, odnosno kako tekstovi obrađuju vesti o transrodnim osobama ili vesti koje su bazirane na temi transrodnosti kao fenomena. Rad analizira tekstove objavljene od 2020. godine na onlajn portalima Blic-a, Kurir-a i Nove, koji se mogu smatrati tabloidnim tekstovima. Ovi portali često služe drugim manjim kao izvor informacija i agregat vesti i izveštavanja. Metoda korišćena u radu je analiza sadržaja ovih tekstova i kritička analiza istih. Analiza se fokusira i na rodnu perspektivu, odnosno na povezivanje transfobičnih stavova sa pitanjem rodni uloga i napuštanja heteronormativnih, patrijarhalno utemeljenih, rodni identiteta i uloga. Cilj rada je da se prikaže reprezentacija transrodnih osoba kao i koliko ta reprezentacija produbljuje stigmatizaciju, te koliko to dovodi do produbljivanja negativnih stavova i predrasuda vezanim upravo za termin transrodnost. Cilj je i da se poveže i objasni uticaj rodni uloga na transfobiju i na diskriminaciju transrodnih osoba. Rad nastoji da ispita i potvrdi načine na koje medijsko izveštavanje utiče na produbljivanje patologizacije i diskriminacije stvarajući konfuziju svojim senzacionalističkim izveštavanjem. Rad analizira tekstove pretragom portala na osnovu reči: „transrodna osoba“, „transeksualac/ka“, „transvestit“, „trandža“, „muškarac/žena koji/koja je promenio/la pol...“. Dodavanje diskriminatornih i uvredljivih ključnih reči obavljeno je sa svrhom da se prikažu reprezentativni tekstovi, koji često ne koriste termin transrodnosti kao termin vezan za transrodne osobe. Termini su često zastareli i veoma degradirajući i neprimereni, naročito za medijsku reprezentaciju.

II. Teorijska osnova i društveni kontekst

II.1. Institucionalni kontekst srpskog društva

Formalna diskriminacija transrodnih osoba događa se u okviru državnih institucija (obrazovnih, zdravstvenih, administrativnih), a ona se odnosi kako na sve ono što je učinjeno, a ugrožava osobu, tako i na neučinjeno, odnosno na sistemsko neprepoznavanje da ove osobe žive, postoje i doprinose razvoju društva.

Proces prilagođavanja pola sastoji se iz psihijatrijske procene od najmanje godinu dana, doživotnog hormonskog tretmana i hirurških intervencija koje počinju najranije godinu dana nakon početka hormona (Marković i sar., 2015, prema Vidić, 2021). Država pokriva 65% troškova tranzicije, dok transrodna osoba snosi 35%. Kako je pokrivanje troškova tranzicije ograničeno na medicinske razloge, transrodni identitet se dodatno vezuje za patološki okvir (Mršević, 2020). Formalno nasilje i diskriminacija često su neprepoznati čak i od strane žrtava među transrodnim osobama, koje svakodnevno doživljavaju neki oblik diskriminacije, ali neretko reaguju samo na najteže oblike nasilja. Nepoverenje u institucije, policiju, zdravstvene i administrativne službe dovodi do toga da se prijavljuju samo najozbiljniji slučajevi fizičkog nasilja. Prema istraživanju Labrisa iz 2018. godine, poverenje LGBTQ+ zajednice u državne institucije je nisko: 85,5% ispitanika/ica nema poverenja u policiju, pretežno zbog straha od homo/transfobije ili nepoverenja, 57.6% nema poverenje u institucije kao što su zaštitnik građana ili poverenica za zaštitu ravnopravnosti (Šenk, 2019).

Zakon o matičnim knjigama (2018) omogućava da se u matičnu knjigu rođenih upiše „podatak o promeni pola“, što je dodatno regulisano Pravilnikom o izdavanju potvrda nadležnih zdravstvenih ustanova (2018). Ova regulativa omogućava promenu oznake pola, JMBG-a i imena nakon najmanje godinu dana psihijatrijskog praćenja i hormonskog tretmana. Pravno rešenje pre ovog roka, kao i za one koji ne žele medicinsku tranziciju ne postoji.

Pored zakonskih „rupa“, svakodnevni život transrodnih osoba dodatno otežava administrativna diskriminacija usled

transfobičnih uverenja ili neinformisanosti službenika. Problem se javlja pri promeni dokumenata, posebno diploma, jer srednje škole i fakulteti često odbijaju da izdaju novu diplomu na prome-njeno ime, a kako ovo nije zakonski uređeno, procedura zavisi od ustanova (Gajin, 2012, prema Isaković & Žolt, 2016). Zbog toga su transrodne osobe često primorane da rade na niskokvalifikovanim poslovima kako bi izbegle otkrivanje svog identiteta kroz stare diplome. Nadalje, nepodudarnost između rodnog identiteta i podataka u dokumentima dovodi do teškoća u pronalasku posla, što je vidljivo kroz visok nivo nezaposlenosti i čestu prisutnost privremenih radnih angažmana čak i među transrodnim osobama sa visokoškolskim obrazovanjem (Vidić i dr., 2015). Prema istraživanju Labrisa, većina transrodnih osoba (81,4%) opredelila bi se za promenu ličnih podataka i pre završetka tranzicije kada bi postojala ta mogućnost u Srbiji (Šenk, 2019). Ovo bi transrodne osobe oslobodilo stalne potrebe za dokazivanjem svog identiteta, koje stvara osećaj stresa, srama i straha od diskriminacije (Šenk, 2019).

U političkom smislu pitanje transrodnosti daleko je od popularnog, naročito u pozitivnom smislu. Društvo u kome se ugroženi pojedinci/ke guraju na marginu dodatno stvara pogodan teren za razvoj transfobije. U takvom institucionalnom okruženju koje je nepogodno za razvoj diskursa o inkluziji i poboljšanju položaja transrodnih osoba, medijsko izveštavanje se ne smatra nečim što naročito odstupa o sveprihvaćenog stava društva.

II.2. Svakodnevna diskriminacija kao društveni kontekst

Organizacije civilnog društva navode da su transrodne osobe, naročito transrodne žene, najčešće žrtve nasilja, pri čemu se najbrutalniji napadi najviše odnose na njih (Kovačević & Planojević, 2023). Kao naročito ranjiva grupa, suočavaju se sa diskriminacijom, nasiljem i psihološkim poteškoćama usled transfobije, što delom proizlazi iz činjenice da je rodni identitet teže prikriti nego seksualnu orijentaciju. Istraživanje koje je u fokus stavilo iskustva nasilja i diskriminacije prema transrodnim osobama tokom školovanja pronalazi da čak polovina ispitanika/ca

ima iskustvo neke vrste nejednakog postupanja prema njima od strane vršnjaka, a nešto manje od trećine je preživelo vršnjačko nasilje zbog svog rodnog identiteta (Vidić, 2021). Važan je i podatak da su transrodne osobe pod značajnim rizikom od suicida, te je u jednom istraživanju pronađeno da je 66.7% transrodnih ispitanika/ca pokušalo suicid, a 33.3% je razmišljalo o tome (Stojanović i dr., 2016).

Iako zakonski nedozvoljena, diskriminacija na radnom mestu može biti suptilno izvedena kroz odbijanje zaposlenja ili formalno neopravdano otpuštanje. Koren problema leži u negativnim stavovima prema transrodnosti, zbog čega su ovakvi oblici diskriminacije ređe prijavljeni. Transrodne osobe svakodnevno se suočavaju sa izazovima, ne samo pri susretu sa službenim licima, već i prilikom korišćenja toaleta ili kabina u buticima. Ove situacije često rezultiraju pogrđnim komentarima ili čak izbacivanjem iz javnih prostora. Diskriminatorno ponašanje često se opravdava osećajem nelagodnosti drugih ljudi, koji ističu da se osećaju ugroženo ili neprijatno. Umesto pronalaska rešenja, institucije i poslodavci često biraju da uskrate pristup ovim prostorima, zanemarujući osnovna prava transrodnih osoba na slobodno korišćenje javnih prostora.

II.3. Teorijska osnova

Transmizoginija je pojam koji je nastao kao kovanica reči „transfobija“ i „mizoginija“, a odnosi se „na negativan stav, izražen kroz kulturološku mržnju i individualno nasilje, kao i diskriminaciju usmerenu prema transrodnim ženama i transrodnim osobama koji se nalaze na ženstvenom kraju rodnog spektra“ (Mršević, 2017, 29). Glavna meta transmizoginičnih uverenja predstavljaju osobe kojima je pri rođenju dodeljen muški pol, a koje se identifikuju kao žene ili poseduju ženske karakteristike (Mršević, 2017). U suštini, reč je o mržnji ženskih karakteristika i rodnih uloga kod osoba čiji pol nije određen kao ženski pri rođenju. U osnovi transmizoginije (isto kao i mizoginije) nalazi se uverenje da je femininost inferiorna maskulinosti, tj. da je ženski rod i ženska seksualnost i rodna uloga, manje vredna (Mršević, 2017). Dakle, transrodne žene diskriminisane su na dve osnove

- zbog toga što su transrodne i zbog toga što su žene. Nasilje uzrokovano diskriminacijom najčešće pogađa transrodne žene, posebno one mlađe od 25 godina, siromašne, pripadnice etničkih manjina, seksualne radnice i one sa femininim karakteristikama, čime se dodatno naglašava njihova marginalizacija i povećana ranjivost (Mršević, 2017). Senzibilisanost društva prema transrodnim osobama izostaje, dok razlikovanje i odstupanje fizičkog izgleda od društvenog očekivanog su i dalje vrlo i jasno utemeljena. Očekivanja o ponašanju i rodnim ulogama utiču na reakcije okoline kada određeni rod preuzme karakteristike koje mu nisu društveno pripisane. Transfobija nije samo neodobravanje fizičkog izgleda, međutim očekivanja o fizičkom izgledu su inicijalna tačka diskriminacije.

Treba spomenuti da i homoseksualnost zbog česte (ali ne i obavezne) femininosti muškaraca ima negativnu konotaciju koja izvire baš iz mizoginije, odnosno iz napuštanja tradicionalnih muških rodni uloga i ulaska u ženske rodne uloge koje su obeležene kao manje vredne i manje značajne (Mršević, 2017). Srž mizoginije nalazi se muškom viđenju da žena nije dovoljno jaka da dominira muškim svetom, dok su muškarci ti koji imaju unapred određena viđenja drugih prema sebi, što ih onda vodi u nepoznato i ugrožavajuće područje kada su suočeni sa činjenicom da drugi muškarci mogu gledati na njih kao što oni gledaju na ženski rod.

Prema Mrševiću (2017) potreba za održavanjem standarda muškosti i pozicije moći motiviše muškarce na nasilje prema transrodnim ženama, s obzirom da su one napustile i „izdale“ muške privilegije tako što su odbacile svoju muškost, pokazajući da je to moguće. Podatak koji ide u prilog ovome je da su ubistva transrodnih osoba počinili gotovo isključivo muškarci i ubistva su najčešće ekstremna (Mršević, 2017). Muškarci na ovaj način ne samo da pokazuju svoju slabost i strah od napuštanja muške, dominantne, privilegovane rodne uloge nego pokazuju i strah od ženstvenosti i femininih vrednosti. Društvo je bazirano na ideji o binarnosti roda, te na uskoj prirodnoj povezanosti pola i roda, što posledično rezultira u fundamentalnom nerazumevanju i mržnji onih koji se ne uspevaju uklopiti u rigidne okvire rodne binarnosti (Mršević, 2017). Transrodne žene se ujedno odriču privilegovanog muškog rodnog identiteta i pokazuju da ženska rodna

uloga može biti željena i vrednovana. U patrijarhalno orijentisanom srpskom društvu, koje visoko vrednuje maskulinitet, a nisko femininost, Radoman (2017) navodi da transrodnim muškarcima u nekoj meri lakše pada uklapanje u svoj rodni identitet. Međutim, rigidnost rodne binarnosti čini da i najmanje odstupanje od nje predstavlja potencijal za transfobiju prema transrodnim muškarcima, transrodnim ženama i rodno varijantnim osobama (Radoman, 2017).

Pri razmatranju transmizoginije, neophodno je pomenuti sve prisutniju TERF ideologiju (trans-isključujući radikalni feminizam), koja zagovara biološki esencijalizam i isključuje transrodne žene iz diskursa o rodnoj ravnopravnosti, predstavljajući ih kao opresore, iako je opresor sam patrijarhalni sistem. Ovaj oblik transfobije unutar feminističkih krugova dodatno marginalizuje transrodne žene, koje su već izložene povećanom riziku od nasilja, što je iz feminističkog ugla gledanja nedopustivo.

III. Analiza medijskog izveštavanja o transrodnim osobama

U poslednjih dvadesetak godina sve više se kako globalno, pa tako i u srpskom društvu u javnosti pojavljuju transrodne osobe, za šta su prvenstveno odgovorni uspon interneta i društvenih mreža (Milanović, 2022). U Srbiji se pre svega pojavljuju vesti i tekstovi o srpskoj manekenki Andreji Pejić kao i nekadašnjoj generalki Heleni Vuković (Milanović, 2022). Kada se govori o onlajn medijskim tekstovima na temu transrodnosti oni skoro nikada nisu edukativnog sadržaja, već su najčešće u pitanju tekstovi zabavnog karaktera o domaćim ili slavim ličnostima iz sveta. Medijsko izveštavanje u Srbiji je najčešće senzacionalističko i dodatno utiče na negativne stavove koje ljudi imaju o transrodnosti. Mitovi o transrodnosti se kroz medijsko izveštavanje učvršćuju, a prema Mršević (2017) ti mitovi uključuju uverenja da se transrodne osobe bave isključivo seksualnim radom, da su uglavnom homoseksualne orijentacije, da je transrodnost životna faza koja je prolazna itd. Primer koji potvrđuje ove tvrdnje je tekst u onlajn članku Kurir-a „Moja devojka ima muške genitalije: Izneo bizarne detalje iz veze sa zvezdom filmova za odrasle

„Pomalo je žena, a onda nešto...” Fokus u tekstu je na senzacionalističkom predstavljanju konfuzije autora kako transrodna žena može biti u vezi sa heteroseksualnim muškarcem, izjednačavajući rodni identitet i seksualnu orijentaciju.

Tekst objavljen na portalu Kurir-a čiji naslov glasi: „Eksplozija srušila kuću i ubila vlasnika, a pre pet godina u istoj ulici desilo se nešto strašno“, šokantnim naslovom privlači čitaoce. Događaj o kome tekst primarno izveštava nije ni u kakvoj relevantnoj povezanosti sa ubistvom koje se dogodilo u istom mestu pre pet godina i verovatno ne bi ni bilo spomenuto da počinilac nije transrodna osoba. Isticanje transrodnog identiteta osobe prilikom izveštavanja, čak i kada to nije ni na kakav način povezano sa razlogom izveštavanja, doprinosi učvršćivanju netačnih i diskriminatornih uverenja o ovim pojedincima/kama. Ovakvi tekstovi impliciraju čitaocima da su transrodni pojedinci/ke krivični prestupnici/ce opasni po društvo, te im daju opravdanje da ovu ionako marginalizovanu grupu ljudi dalje izopšte iz društva. Isticanje transrodnosti u prvi plan prilikom izveštavanja o krivičnim delima koje su ove osobe počinile gradi strah i produbljuje mržnju, te podstiče razvoj i širenje stereotipa i predrasuda. Ovo takođe doprinosi i patologizaciji transrodnosti, upućujući čitaoce na uverenje da je transrodnost uzrok društveno nepoželjnog i opasnog ponašanja.

Prilikom pisanja medijskih tekstova i članaka, njihovi autori neretko koriste uvredljiv i transfobičan rečnik, a obično uz to i negiraju rodni identitet osobe, govoreći za transrodnu ženu „on“ umesto „ona“. Jedan tekst na veb-sajtu Blic novina nosi naslov: „Andrej je promenio pol i sada nosi žensko ime: Tatu je molio za oproštaj, a danas izgleda neprepoznatljivo“. Može se reći da je najveća konfuzija autora i urednika koji pišu ovakve naslove, to kako osloviti osobu. Pa tako, ovaj tekst za Andreju Pejić kaže da je „promenio“, umesto „promenila“ pol i koristi njeno pređašnje ime „Andrej“ umesto „Andreja“. Tokom celog članka, naizmenično se koriste muške i ženske zamenice, što još više zbunjuje već dovoljno zbunjene i neinformisane čitaoce. Pretragom interneta mogu se naći raznovrsni primeri neadekvatnog izveštavanja o iskustvima transrodnih osoba, u tekstovima se navodi da su osobe bile „zarobljene“ u pređašnjem rodnom identitetu, te da su „promenile pol“ čime se pogrešno utemeljava

ideja o patološkoj pozadini transrodnosti. Ovakvi tekstovi, upotrebljavajući pogrešne termine, impliciraju da nešto nije u redu sa telima transrodnih osoba, te da su one nemoćne žrtve svoje nesrećne situacije, rođene u „pogrešnom“ telu. Upotreba fraze „rođen/a u pogrešnom telu“ pojednostavljuje iznijansirano i složeno iskustvo transrodnosti (Gayten LGBT, 2016). Neprecizan izraz „promena pola“ koji je sveprisutan na domaćim portalima, bilo bi etičnije i naučnije zameniti procesom prilagođavanja pola svom rodnom identitetu (koji nije ni jedini ni nužni izraz transrodnosti).

Slučaj ubistva transrodne devojke Noe Milivojev u junu 2023. godine odslikava neadekvatnost postupanja institucija i medija u toku cele situacije. Naime, policija i institucije su zakasnile sa reakcijom, a javnost je bila nema dok se Noa vodila kao nestala. Kada je ubistvo otkriveno mediji su izveštavali senzacionalistički, negirajući rodno izražavanje osobe za života. Na portalima mogu se pronaći mnogi tekstovi sa fotografijama Noe pre i nakon tranzicije, te sa navođenjem njenog predašnjeg imena, što je svakako bilo bespotrebno i neopravdano prilikom izveštavanja. Jedan od takvih tekstova može se pronaći na portalu Nove, pod naslovom: „Policija razgovarala sa dečkom kod kog se Noa navodno uputila: Nove informacije u slučaju nestale Tiktokerke“. U izveštavanju se ponovo u fokus stavlja transrodni identitet osobe, te se skreće pažnja sa onoga što je zapravo važno, a to je da je počinjen zločin. Iste večeri kada su pripadnici/e LGBTQ+ zajednice održali bdenje u čast ubijene Noe, trans zastave su pocepane i mesto je vandalizovano. Kako Mršević (2017) ističe, čak ni u smrti, transrodnim osobama ne dozvoljava se dostojanstvo identiteta.

Iako postoje etička načela koja uređuju medijsko izveštavanje, kao i zakoni i pravne regulative koje zabranjuju diskriminaciju LGBTQ+ osoba, medijska slika u Srbiji, pored nekih dokumentarnih izveštaja ili video zapisa koji su nediskriminujući, je često komercijalna, odnosno servira stereotipe ne ostavljajući nikakav edukativni ili pozitivan efekat na veću ravnopravnost LGBTQ+ osoba, a posebno transrodnih osoba. Koliko god se ovakvi medijski potezi ne činili toliko važnim u borbi protiv transfobije, oni itekako utiču na rastuće tenzije i na stvaranje negativnih stavova o transrodnim osobama. Sa jedne strane važno

je da se transrodne osobe prikazuju u medijima, dokumentarnim i edukativnim programima, ali sa druge strane vrlo je važno da se sankcionišu oni programi koji iskorišćavaju iskustva transrodnih osoba za stvaranje profita na osnovu lažnih ili propagandnih informacija.

Pored svih tabloidnih i drugih platformi na kojima se govori o transrodnim osobama, ima i onih koji pozivaju transrodne ljude ili članove organizacija civilnog društva da pojasne društvu nedoumice sa ciljem smanjenja stigme. Nije redak slučaj da se u studiju nađu psiholog/škinja, sa iskustvom u radu sa transrodnim osobama, kao i predstavnik/ca verske zajednice ili član/ica desničarske organizacije, „predsednik društva roditelja“, koji debatuju, da li je ili nije u redu izjašnjavati se kao transrodna osoba. Jedan primer ovakvih debata može se pronaći na portalu Kurir-a, pod naslovom: „Okršaj psihologa i LGBT predstavnika: Šta znači to da homoseksualci imaju drugačiju strukturu ličnosti od drugih?“ Dotična socijalna psihološkinja tvrdi da se struktura ličnosti homoseksualaca i „transvestita“ razlikuje od strukture ličnosti većinskog dela stanovništva, te da je neophodno to uzeti u obzir pri donošenju presude transrodnoj ženi koja je počinila ubistvo svog partnera koji ju je zlostavljao. Osim što je tvrdnja o različitoj „strukтури ličnosti“ LGBTQ+ dela populacije apsolutno besmislena i naučno nepotkrepljena, istraživanja pokazuju da transrodne osobe imaju četiri puta veću verovatnoću da budu žrtve nasilja nego cisrodne osobe (Flores, Meyer, Langton, & Herman, 2021). Izjava psihološkinje u opisanom tekstu samo još više ustaljava ideju o transrodnim osobama kao o aberantnim izopačenim stvorenjima, a neupućeni gledaoci su verovatno prijemčiviji da bezrezervno prihvate ovakve stavove, baš zato što dolaze od strane „stručnjaka“. Takođe, korišćenje termina „transvestit“ se odavno ne praktikuje, s obzirom da se odnosi na osobe koje su sklone nošenju odeće tradicionalno pripisane suprotnom rodu, a Svetska zdravstvena organizacija je ovu kategoriju uklonila iz međunarodne klasifikacije bolesti (World Health Organization, 2019). Termin „transvestit“ ne podrazumeva nepoklapanje pola sa rodnim identitetom osobe, tako da je važno razgraničiti ovaj pojam od pojma transrodnosti.

Ne tako retko je i da se transrodna osoba objašnjava javno da li je u redu to što je ona transrodna ili zašto je transrodna

osoba. Sve ove debate zvuče kao vrlo važne, „kako bi se čule obe strane“, međutim dovođenje u pitanje rodnog identiteta osobe, od strane drugih učesnika ove debate, daje sliku širem društvu da je u redu osobu pitati, napadati i nametati svoje mišljenje, iako nemajući znanja i iskustva o transrodnosti osim što se ponešto čulo u medijima. Pri svemu tome zakonski je zabranjeno osobu javno prisiljavati da se izjašnjava o svojoj seksualnoj orijentaciji ili da se treća lica bez dopuštenja izjašnjavaju u ime osobe o njenoj seksualnoj orijentaciji (Zakon o zabrani diskriminacije, 2009). U takvim emisijama se veoma često i mešaju pojmovi seksualnosti i rodnog identiteta, uglavnom se poistovećuju, još više zbunjujući publiku i šireći dezinformacije.

Transrodne osobe se u medijima prikazuju kao članovi grupe koja ugrožava tradicionalnu porodicu, a tekstovi o sadržajima koji su usmereni na smanjenje transfobije, srpski mediji koriste kako bi upozorili javnost na opasnost sa Zapada koja preti da „pokvari“ decu (Milanović, 2022). Tekst na portalu Nova „Ilon Mask o svom trans detetu: Mog sina ubio „woke“ virus, on je „mrtav“, a ja prevaren“, govori o „pretnji“ i „zlu“ koje „woke“ pokret donosi sa sobom, predstavljajući ga kao nešto što konvertuje osobe u transrodne osobe. Takođe, navodi se da je Mask „prevaren“ od strane deteta i doktora koji „menjaju pol“. Pritom tekst koristi muške zamenice za transrodnu devojkicu koja je ćerka Ilon Maska, ne samo kada citira Maska, već i kada komentariše njegove tvrdnje. Tekst nekritički prihvata i podržava Maskove transfobične tvrdnje, iznoseći ih kao objektivnu istinu o njegovoj ćerki.

Konstantno izveštavanje o negativnim aspektima transrodnosti, po Milanoviću (2022) obeležava ovu grupu, što utiče na porast transfobije u društvu i internalizovane transfobije kod transrodnih osoba, obeshrabrujući ih da učestvuju u javnom životu. Na internet portalima prilikom pretraživanja pojma „transrodna osoba“ izlaze tekstovi koji mogu imati važnosti za osobe kojima je potrebna informacija, međutim izlaze i transfobične pogrdne reči i drugi direktno diskriminišući sadržaj. U javnom narativu u kome se politički akteri, javne ličnosti, muzičari i svi drugi vredaju, a mediji to prenose, nije ni teško dobiti veliku pažnju ukoliko se napiše kako je transrodna osoba napadnuta na ulici, koncertu, gej klubu ili negde drugde. U tekstovima

najčešće nema saopštenja da se nasilje osuđuje, jedino što je neophodno je napisati „stravičan zločin“, „šok“ ili nešto slično, što nasilju daje senzacionalistički filmski karakter i maksimalno povećava distancu između žrtve i čitaoca, blokirajući izazivanje bilo kakve građanske i moralne svesti. Nakon ubistva Noe Mili-vojev, na društvenim mrežama su se našle dve vrste komentara ljudi, onih koji su užasnuti zločinom i onih koji su pisali uvredljive komentare za žrtvu. Nakon toga podela se polemika da li je transrodna žena bila žena ili muškarac, „ona“ ili „on“ je postala tema diskusije, ne to što je neko ubijen na brutalan način u centru glavnog grada, za šta je trebalo toliko vremena da se otkrije. U isto vreme se organizuju rodno-kritičke tribine, javnost se opet deli na „feministkinje“ za koje ubijena transrodna žena nije žrtva koja se treba ubrajati u femicid i feministkinje koje je ubrajaju. Sve to pokazuje da iako su transrodne osobe prisutne u društvenim zbivanjima, ljudi usled antirodnog i nedemokratskog razvoja društva nisu spremni da se suoče sa prihvatanjem transrodnih osoba. O prisustvu transrodnih žena u rijaliti programima, kao i emisijama koje su deklarisanе kao zabavnog karaktera, se takođe izveštava senzacionalistički. Iako povećana reprezentacija transrodnih osoba u medijima može itekako smanjiti nasilje, jer ljudi viđaju češće da grupa određenih ljudi postoji, očigledno je da se o transrodnim osobama izveštava isključivo zarad profita, a ne u svrhu povećanja njihove vidljivosti u medijima.

Internacionalni festival kvir filma Merlinka, kao i drugi slični događaji su pozitivni primeri širenja kulture poštovanja i slobode, međutim njihov uticaj ostaje na margini. Ljudi koji su već senzibilisani odlaze na događaje i daju svoje ideje vezane za isti. Spomenik Merlinki koji je bio podignut krajnje suptilno, je vandalizovan i uništen nakon samo nekoliko dana, u glavnom gradu Srbije. Možda srpsko društvo još uvek nije spremno da diže spomenike transrodnim ljudima koji su imali hrabrosti i dostojanstva da žive slobodno, ali mora biti spremno da ne dozvoli da se nikakav zločin sličnog karaktera ponovo desi.

IV. Zaključak

Transrodni/e pojedinci/ke se u Republici Srbiji suočavaju sa mnogim poteškoćama. Prvenstveno, njihov identitet i postojanje se patologizira. Na institucionalnom nivou, uskraćuje im se zdravstvena zaštita i pravo na zaposlenje, a zatim su često izloženi i dobijanju otkaza usled izražavanja svog rodnog identiteta. Svakodnevno su primorani da se suočavaju sa diskriminacijom. Proživljavaju vršnjačko nasilje, bivaju odbačeni od strane šire i uže društvene zajednice, a mnoge transrodne osobe odlučuju se na skrivanje svog rodnog identiteta u nadi da će ih to zaštititi od brutalnog nasilja. U medijima su transrodne osobe predstavljene na dehumanizirajući način, njihov rodni identitet se ne poštuje i ka njima je često usmeren uvredljiv transfobičan rečnik. Usled transmizoginije, transrodne žene i druge osobe sa femininim karakteristikama koje se ne uklapaju u rodnu binarnost, predstavljaju jednu od najvulnerabilnijih društvenih grupa. Transrodne žene su češće zastupljene u onlajn medijskim člancima i na portalima, gde se prikazuju senzacionačistički. Prikazivanje transrodnih identiteta na način koji stvara konfuziju i šire dezinformacije, dovodi do produbljivanja patologizacije. Iako su transrodne osobe vidljivije danas nego u ranijim medijskim izveštavanjima, pitanje je koliko to zaista vodi do emancipacije. Verovatnije je da dovodi do etiketiranja i izjednačavanja svake transrodne osobe iako su to osobe sa različitim iskustvima. Izveštavanje o transrodnim osobama kada su u pitanju najteži zločini, što je nažalost čest ishod transfobije, je u svrhu profita medijskih kuća. Naime, tekstovi se fokusiraju na činjenicu da postoje transrodne osobe i kako je to moguće, dok se informacija o ubici transrodne osobe spomene tek tako kao kontekst. Uz to nije teško a ne primetiti da kritika i javna osuda zločina gotovo da ne postoji. U samim transmizoginičnim tekstovima često se degradira transrodna žena naglašavajući kako je bila muškarac, a sada je žena. Ovo može ukazati da transrodna žena koji napusti mušku rodnu ulogu trpi ne samo posledice kao što su diskriminacija ili nasilje, nego i etiketu „izdaje“ muške rodne uloge. Svaka individua transrodnog identiteta ima pravo na dostojanstven i slobodan život, ona nije predmet koji prodaje priču, nije senzacija, već ljudsko biće koja ima ista prava kao i svi drugi, ali daleko veće prepreke. Naravno da i među transrodnim ljudima ima razlika i nisu sve

osobe u istim situacijama, u zavisnosti od konteksta, materijalnog statusa, mesta gde žive, podrške koju imaju, obrazovanja, one imaju i različite životne mogućnosti. Kod pitanja konteksta još važnije je shvatiti položaj transrodne osobe u manjim, konzervativnijim mestima, patrijahalnim porodicama, siromašnijim porodicama itd. Trenutno u Republici Srbiji ljudi uglavnom ne razumeju šta predstavlja rodni identitet, izopačenost je najčešća reč upotrebljavana uz transrodnost, a homoseksualnost se posmatra kao jednak ili neisključiv pojam vezan za transrodnu osobu. U takvom društvu mikro delovanje kao i delovanje sa viših nivoa konstantno je potrebno i neophodno. Kako Milanović (2022) navodi, transfobija je duboko ukorenjena u srpskom patrijarhalnom društvu, prožima sve njegove delove i zbog toga se može suzbiti jedino sistemskim pristupom problemu.

Literatura

1. Blic (24.04.2024.) Andrej je promenio pol i sada nosi žensko ime: Tatu je molio za oprostaj, a danas izgleda neprepoznatljivo. Preuzeto 27. jula 2024. sa: <https://www.blic.rs/zabava/andrej-pejic-je-promenio-pol-i-danas-izgleda-neprepoznatljivo/rfvmz13>
2. Flores, A. R., Meyer, I. H., Langton, L., & Herman, J. L. (2021). Gender identity disparities in criminal victimization: National crime victimization survey, 2017-2018. *American journal of public health*, 111 (4), 726-729.
3. Gayten LGBT. (2016). Stilsko-jezičke preporuke za medije o izveštavanju o trans osobama.
4. Kovačević M., & Planojević N. (2023). Transfobija i homofobija u Srbiji 2022 – Izveštaj o incidentima motivisanim mržnjom prema LGBT osobama u Srbiji u 2022. godini, Beograd: Da se zna!
5. Kurir (03.07.2024.). MOJA DEVOJKA IMA MUŠKE GENITALIJE: Izneo bizarne detalje iz veze sa zvezdom filmova za odrasle "POMALO JE ŽENA, a onda nešto... Preuzeto 07. oktobra 2024. sa: <https://www.kurir.rs/zabava/ludi-svet/4410161/tiktok-er-o-vezi-sa-transrodnom-devojkom-koja-je-porno-glumica>
6. Kurir (14.11.2023.). Eksplozija srušila kuću i ubila vlasnika, a pre pet godina u istoj ulici desilo se nešto strašno: Meštani Zemuna pamte ovaj zločin. Preuzeto 07. oktobra 2024. sa: <https://www.kurir.rs/crna-hronika/4290660/eksplozija-ih-podsetila-na-krvavi-zlocin-studenta>
7. Kurir. (1.10.2021). OKRŠAJ PSIHOLOGA I LGBT PREDSTAVNIKA: Šta znači to da homoseksualci imaju različitu strukturu ličnosti od drugih? Preuzeto 20. oktobra 2024. sa: <https://www.kurir.rs/vesti/drustvo/3778963/okrsaj-psihologa-i-lgbt-predstavnika-sta-znaci-to-da-homoseksualci-imaju-razlicitu-strukturu-licnosti-od-drugih>
8. Milanović, A. (2022). Uticaj štampanih i onlajn medija na širenje transfobije u Srbiji. *Sociologija*, 64 (3), 473-493.

9. Mršević, Z. (2017). Transrodno lice pravde. Beograd: Institut društvenih nauka.
10. Mršević, Z. (2020). Depatologizacija trans identiteta. Glasnik Advokatske komore Vojvodine, 92 (1), 60-78.
11. Nova (23.07.2024.) Ilon Mask o svom trans detetu: Mog sina ubio „woke“ virus, on je „mrtav“, a ja prevaren. Preuzeto 20. oktobra 2024. sa: <https://nova.rs/vesti/svet/ilon-mask-o-svom-trans-detetu-mog-sina-ubio-woke-virus-on-je-mrtav-a-ja-prevaren/>
12. Nova (29.06.2023.) Policija razgovarala sa dečkom kod kog se Noa navodno uputila: Nove informacije u slučaju nestale Tik-tokerke. Preuzeto 27.07.2024. sa: <https://nova.rs/vesti/hronika/policija-razgovarala-sa-deckom-kod-kog-se-noa-navodno-uputila-nove-informacije-u-slucaju-nestale-tiktokerke/>
13. Pravilnik o načinu izdavanja i obrascu potvrde nadležne zdravstvene ustanove o promeni pola. (2018). "Sl. glasnik RS", 103/2018.
14. Radoman, M. (2017). Biti LGBTTIG – značenja koja nas oblikuju. Kultura, 157, 203-219.
15. Stojanović, A., Vuković, J., Stanković, I., & Randelović, B. (2016). Stigmatizacija LGBT mladih osoba od strane državnih institucija. Niš: Centar za socijalni rad „Sveti Sava“.
16. Šenk, M. (2019). Samo neka je šareno – Istraživanje potreba i problema LGBT zajednice u Srbiji za 2018. godinu, Beograd: Labris.
17. Tim Transrespect Vs. Transphobia Worldwide. (2023). Trans murder monitoring 2023 global update.
18. Vidić, J. (2021). Položaj i potrebe transrodnih i rodno nebina-rnih osoba u Srbiji, Psihološka istraživanja, 24 (1), 75-99.
19. Vidić, J., Pavlović, S., Simić, J., Mršević Z., & Đurić, M. (2015). Trans osobe u Srbiji: analiza položaja i predlog pravnog rešenja. Gayten LGBT, Centar za promociju LGBTIQ prava.

20. World Health Organization. (2019). International statistical classification of diseases and related health problems (11th ed.). <https://icd.who.int/>
21. Zakon o matičnim knjigama. (2018). "Sl. glasnik RS", br. 47/2018.
22. Zakon o zabrani diskriminacije. (2009). "Sl. glasnik RS", br. 22/2009.
23. Žolt L., & Isaković M. (2016). Problem diskriminacije LGBT osoba u Srbiji. Novi Sad: Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, Knjiga XLI-2.

Rodni stereotipi u digitalnom oglašavanju i društvenim mrežama

Džejlana Čejvan

dzejlanacejvan@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Aida Mehić

aidamehi54@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Sažetak

Žene su često prikazane u tradicionalnim ulogama kao majke i domaćice ili su objektizovane u komercijalnim kontekstima, dok se muškarci predstavljaju kao moćni i dominantni. Da li zapravo digitalno oglašavanje i društvene mreže jačaju tradicionalne rodne stereotipe na savremeniji način? Kako bismo pokušali relevantno odgovoriti na postavljeno pitanje, osvrnit ćemo se na postojeće teorije o reprezentaciji roda u medijama. Kroz analizu oglašivačkih materijala i sadržaja na platformama istražujemo kako se žene i muškarci prikazuju u reklamama i kako stereotipi oblikuju percepciju rodnih uloga. Naša analiza ukazuje na potrebu o ovom pitanju i na stvaranju inkluzivnijeg digitalnog okruženja, osvrćući se posebno na to kako publika reaguje na rodnostereotipni sadržaj kao što su lajkovi, komentari i šerovanje. Bitno je naglasiti kako to sve utiče na mlade, posebno u vezi sa tjelesnom slikom, njihovim očekivanjima i u vezi sa samom

percepcijom. Određeni dio analize odnosit će se na studije slučajeva kampanja koje su kritikovane ili pohvaljene zbog načina na koji tretiraju rodne uloge, te odgovornosti brendova i platformi za promovisanje rodne ravnopravnosti i izbjegavanje štetnih stereotipa. Kako bismo postigli veću rodnu ravnopravnost potrebno je uključiti edukativne kampanje ili regulativne strategije kao i educirati oglašivače, kreatore sadržaja i korisnike društvenih mreža.

Ključne riječi: rodni stereotipi, društvene platforme, inkluzivnije digitalno okruženje, žene, muškarci, mladi

Abstract: Women are often portrayed in traditional roles as mothers and homemakers or objectified in commercial contexts, while men are depicted as powerful and dominant. Does digital advertising and social media reinforce traditional gender stereotypes in a more modern way? To address this question, we will examine existing theories on the representation of gender in the media. Through the analysis of advertising materials and content on digital platforms, we explore how women and men are portrayed in advertisements and how these stereotypes shape perceptions of gender roles.

Our analysis points to the need for a more inclusive digital environment, particularly in how the audience reacts to gender-stereotypical content, such as likes, comments, and shares. It is important to highlight how all of this influences young people, especially in relation to body image, their expectations, and self-perception. A portion of the analysis will focus on case studies of campaigns that have been criticized or praised for how they address gender roles, as well as the responsibility of brands and platforms to promote gender equality and avoid harmful stereotypes.

To achieve greater gender equality, it is necessary to implement educational campaigns or regulatory strategies, as well as to educate advertisers, content creators, and social media users.

Keywords: gender stereotypes, social platforms, inclusive digital environment, women, men, youth

I. Uvod

Neizostavni dijelovi svakodnevnog života ljudi su digitalno oglašavanje i društvene mreže. Pored toga što se koriste za umrežavanje, zabavu, poslovanje, edukaciju sa druge strane imaju uticaj i oblikuju čovjekovu percepciju na svijet, društvo, proizvode i usluge. Iako tehnologija donosi nešto novo i savremeno ipak su rodni stereotipi i dalje duboko ukorjenjeni u digitalnom okruženju. Rodni stereotipi oblikuju način na koji se žene i muškarci prikazuju u reklamama, videozapisima i sadržajima na društvenim mrežama, putem predrasuda i stavova koji se temelje na spolu. Samim tim oni direktno i indirektno utiču na naše ponašanje, mišljenja, kontrolišu našu podsvijest i stvaraju negativnu percepciju rodnih uloga. U ovom istraživanju analizirat će se prisutnost rodno uvjetovanih stereotipa u digitalnom oglašavanju i na društvenim mrežama. Proučavat će se kako se žene i muškarci prikazuju na platformama kao što su Facebook, Instagram i Twitter, u reklamama, te kako influencersi često podstiču ili osporavaju rodne stereotipe kroz svoje sadržaje. Cilj rada je pronaći adekvatne alate za borbu protiv stereotipa, osvijestiti ovu temu i potaknuti društvo na ramišljanje o načinu na koji društvene mreže utiču na percepciju ljudi. Također, veoma važan dio posvećuje se reakciji publike na sadržaje, koju iskazuju putem lajkova, komentara i šerovanja, ističući mladu populaciju u tom problemu. Određeni dio analize odnosit će se na studije slučaja kampanja koje su kritikovane ili pohvaljene zbog načina na koji tretiraju rodne uloge, te odgovornosti brendova i platformi za promovisanje rodne ravnopravnosti i izbjegavanje štetnih stereotipa. Suština svega navedenog je zapravo u tome da se istakne važnost svjesnog pristupa digitalnom okruženju i načina na koji će sadržaj biti kreiran.

II. Rodni stereotipi u digitalnom oglašavanju

Stereotipi su pretpostavke, tj. društvena percepcija pojedinca o određenoj grupi ljudi koja se generalizuje i pripisuje svim pripadnicima te grupe i duboko su ukorijenjeni u svako društvo na razne načine. U njihovom korijenu je neznanje koje rezultira predrasudama i zaključcima temeljenim na osnovu informacija koje predstavljaju neka uobičajena konvencionalna uvjerenja o određenoj populaciji (Medijska i informacijska pismenost, 07.09.2022). Rod se može shvatiti kao društveni proces koji ljudska bića dijeli u dvije kategorije: muško i žensko. Killerman (2013), citirano prema Azmi N. et al. (2021), daje jednostavnu definiciju roda kao društveno konstruiranog ponašanja koje društvo očekuje i smatra najprikladnijim za muškarce i žene na temelju njihovih bioloških karakteristika. Rodni stereotipi su uvjerenja, pretpostavke i društvene norme prema kojima se ženama i muškarcima prepisuju osobine i uloge utvrđene ili ograničene njihovim spolom. Rodni stereotipi mogu se definirati kao skup rodno specifičnih atributa ili tradicionalnih normi koje razlikuju tipične ženske obrasce ponašanja od tipičnih muških obrazaca u društvu, Mayes i Valentine (1979), citat izворne publikacije Coyne et. al. (2014). Stereotipi proizlaze iz tradicije i imaju korijene u drevnim društvenim strukturama, gdje su uloge muškaraca i žena bile jasno definisane kroz kulturu, načine života, društvene reforme i religiju. U prošlosti muškarci su prikazani kao moćni, snažni, te su zbog toga vladali i kasnije upravljali ekonomijama i politikama, dok su žene zbog osobina poput nježnosti, privrženosti porodici i osjećaja ljubavi bile vezane za porodicu i dom. Ovo su razlozi zbog koji su se kroz historiju dalje prenosili na religiju, obrazovanje, zakonodavstvo, te u novijem svijetu isprepletane kroz medije i oglašavanje.

Rodni stereotipi utiču na sve sfere društva jer oblikuju stavove i ponašanja prema rodnim ulogama, što dovodi do diskriminacije i neravnopravnosti. Prema zakonu o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, „osobe muškog i ženskog spola su ravnopravni. Puna ravnopravnost spolova garantira se u svim oblastima društva, uključujući, ali ne ograničavajući se na oblasti obrazovanja, ekonomije, zapošljavanja i rada, socijalnoj i zdravstvenoj zaštiti, sportu, kulturi, javnom životu i medijima, bez

obzira na bračno i porodično stanje.“¹ „Diskriminacija po osnovu spola je svako stavljanje u nepovoljniji položaj bilo koje osobe ili grupe osoba zasnovano na spolu zbog kojeg se osobama ili grupi osoba otežava ili negira priznavanje, uživanje ili ostvarivanje ljudskih prava ili sloboda.“² Reprezentacija roda u medijima kroz vrijeme je predložena teorijama objektivizacije, feminističkih teorija medija i teorija recepcije. Teoriju objektivizacije su razvili psiholozi Barbara Fredrickson i Tomi-Ann Roberts, teorija analizira kako društvo tretira osobe kao objekte, pogotovo kada se radi o rodnoj neravnopravnosti. Često se koristi u feminističkoj teoriji da pokaže kako su žene često smatrane objektima, one postaju svjesne da se često procjenjuju na osnovu fizičkog izgleda. Mediji, a posebno reklame, filmska industrija i društvene mreže, igraju ključnu ulogu u promovisanju seksualne objektivizacije žena. Žene su često prikazane kao seksualizirane figure čiji je izgled ključna odrednica njihove vrijednosti. Ovakve slike ne samo da utiču na percepciju žena u društvu, već i na to kako one same sebe doživljavaju. Kada se govori o reprezentaciji roda u medijima poveznica je i feministička teorija medija koja se bavi kritičkom analizom načina na koji mediji predstavljaju i oblikuju rodne uloge, identitete i odnose moći, uključujući filmsku industriju, televiziju, oglašavanje, novinarstvo i društvene mreže, te kako te reprezentacije utiču na šire društvene norme i rodnu ravnopravnost. Dok s druge strane teorija recepcije se fokusira na čitaoca, u pogledu medija publiku i njihovu interakciju sa tekstom, ili reportažom zanemarivajući stvarne namjere autora, te stavljajući akcenat na to kako kontekst i iskustvo publike oblikuju značenje djela ili članka.

Rodni stereotipi su krivci koji dovode do diskriminacije posebno prema ženama. Pogotovo su ovi stereotipi izraženi na društvenim mrežama zbog mogućnosti javnog izražavanja ličnih mišljenja i stavova koji su svima dostupni. Diskriminacija i stereotipi često ograničavaju lične izbore i slobodu pojedinca da biraju zanimanja, hobije i načine izražavanja koje stvarno žele. Stereotipi također, mogu negativno utjecati na mentalno

1 Opće odredbe Član 2. ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI ZVANIČNI PREČIŠĆENI TEKST, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/zakon_o_ravnopravnosti_spolova_BiH.pdf objavljeno (25.03. 2010.)

2 Opće odredbe Član 3. ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI ZVANIČNI PREČIŠĆENI TEKST, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/zakon_o_ravnopravnosti_spolova_BiH.pdf objavljeno (25.03. 2010.)

zdravlje, pogotovo ukoliko su ograničeni društvenim očekivanjima. Rodni stereotipi u oglašavanju predstavljaju moćno oružje koje utiče na percepciju korisnika društvenih medija. Pa su tako žene prikazane u ulogama majki, domaćica ili u funkciji seksualnog objekta, jer se najčešće u reklamama povezuju sa ljepotom, tijelom, modom i kućnim poslovima, dok su muškarci predstavljeni suprotno, to jest predstavljaju vodstvo, kontrolu i moć, pa su u reklamama muškarci povezani sa automobilima, fudbalom, biznisom i slično.

Posljedice rodni stereotipa u oglašavanju su vrlo primjetne, kao što je jačanje nejednakih društvenih odnosa između muškarca i žene, samim tim dolazi i do ograničavanja u raznim segmentima, izbora i potencijala, jer se i muškarci i žene boje da svojim iskrenim izborima ne budu kontradiktorni većini i tako budu NEprihvaćeni u društvu. Obzirom da su djeca i mlade generacije u tjelesnom i psihološkom razvoju, imaju bolje osobine zapažanja, brže i dugoročnije pamćenje, veliku memoriju i brzo shvaćanje, a pritom su stalno izloženi stereotipnim porukama u reklamama, mogu percipirati i usvojiti pogrešne stavove o svom okruženju i društvu, misleći da je to ispravno, što će zapravo oblikovati njihov način ponašanja i njihovu ličnost u krivome smjeru.

II.1. Uticaj društvenih mreža na reprodukciju stereotipa

Danas je teško zamisliti život bez interneta i mlađe generacije odrastaju direktno povezane uz digitalnu stvarnost. Kroz internet komuniciraju s prijateljima, igraju video igre i razmjenjuju različite interese. Kod mladih je itekako vidljiva visoka razina internetskog nasilja koje je često potkrepljeno nekim oblikom stereotipa. Nasilje putem interneta može se nazivati raznim terminima poput virtualnog zlostavljanja, (engl. *Cyberbullying*) ili elektroničkog *bullyinga*. Ovaj oblik nasilja, koji se provodi kroz elektroničke medije poput epošte, SMS poruka, društvenih mreža i foruma, označava situacije u kojima su žrtve izložene nasilju na internetu ili putem mobilnih uređaja Glavna razlika između internetskog nasilja i nasilja koje se odvija u stvarnom svijetu je ta što se preko interneta nasilnici lako mogu sakrivati iza

anonimnosti, navedeno prema (Pasqualetti, Fabio i Nanni, Carlo, 2005). Društvene mreže stvaraju brzu i široku distribuciju informacija, bez dovoljne analize tako da su informacije koje izlaze često neprovjerene. Studije su otkrile da je zavist prema pratiteljima na društvenim mrežama izravno povezana s depresivnim raspoloženjima, a druga istraživanja su otkrila da je Instagram po tom pitanju još gori. Gledajući sve te slike ljubitelja fitnesa i poslovnih gurua, konstantno se ljudi uspoređuju i stvaraju sebi psihički pritisak zbog nemogućnosti posjedovanja takvih životnih okolnosti. (Krenizdravo.hr 06.10.2020)

Ovo može dovesti do širenja stereotipa i predrasuda. Korisnici društveni mreža često prate i odgovaraju na sadržaj koji je popularan pa čak i ako sadrži stereotipe, što često influencersi koriste kako bi privukli pažnju. Pogotovo kada su u pitanju mladi korisnici koji influencersere doživljavaju kao uzore i modele za imitaciju. Ovim i sličnim procesima potvrđuju se stereotipi. Algoritmi društveni mreža često favorizuju sadržaj koji najviše privlači pažnju, samim tim oni su više prikazani na društvenim mrežama, a najčešće to podrazumjeva senzacionalističke ili stereotipne prikaze rodni uloga. Također se stereotipi koriste u cilju prodaje proizvoda ili usluga jer se smatra da stereotipni prikazi lakše privuku pažnju određene ciljane grupe. Memovi i gifovi su jedan od šaljivih i duhovitih načina koji prikazuju rodne stereotipe u pozadini sa mišljenjem da oni zbog zabave i smijeha neće imati utjecaj, a zapravo ih samo održavaju i učvršćuju na taj način.

III. Psihološki i društveni efekti rodni stereotipa u digitalnim medijima

Mediji predstavljaju muškarce i žene na vizualan i tekstualan način, predlažu im načine interpretacije svijeta kroz ideje o tome što je, a što nije prihvatljivo te što jest, a što nije važno. (Redman, Taylor, 2006, navedeno u Matud, Rodriguez, Espinosa, 2011). Veoma je važna uloga medija u rodni stereotipima. Iako se velika količina rodni informacija prenosi u neposrednoj okolini djece, kao što su obitelj, uzori u društvu, posao i obrazovanje,

od strane masovnih medija pruža se najrašireniji prikaz rodnih uloga, ponašanja i odnosa moći (Bussey, Bandura, 2004, citirano u Matud, Rodríguez, Espinosa, 2011). Rodni stereotipi na razne načine mogu imati utjecaja, a neki od najizraženijih su psihološki i društveni efekti. Izloženost stereotipnim slikama u digitalnim medijima dovodi do niskog samopouzdanja, lošijeg tjelesnog imidža, anksioznosti, poremećaja ishrane posebno kod žena. Ne-realni prikazi ljepote mogu prouzrokovati negativne posljedice po mentalno zdravlje žena. U oglašivačkim porukama žene najčešće reklamiraju sredstva za čišćenje kuće, proizvode za ljepotu i kuhanje i odjeću poput donjeg veša ili kupaćih kostima, što može direktno utjecati na njihovo psihičko stanje. Također, muškarci su prikazani u negativnom kontekstu kroz nasilje, okrutnost, nezakonite postupke, a u oglašavanju obično promovišu alkoholna pića, bankovne usluge, sport, kao i iznimno postignuti uspjeh na radnim mjestima. Samim tim na njih se vrši pritisak i ukoliko ne uspiju ostvariti očekivanja društva padaju u depresiju i postaju psihički osjetljivi. Osvrćući se na to možemo uvidjeti da su psihički efekti povezani sa društvenim efektima, obzirom da društvo utiče na psihičko stanje pojedinca. Rodni stereotipi grade čovjekovu ličnost od samog rođenja, jer su već u dječijim emisijama, knjigama, pričama žene prikazane kao lijepe princeze, nemoćne i slabe koje čekaju da ih spasi princ na bijelom konju, dok su muški likovi jaki, snažni i spremni spasiti nemoćne princeze. Najveći pritisak stereotipi vrše nad mladima i tinejdžerima gdje se oni prikazuju kao lijeni, buntovni, neraspoloženi, ali sa druge strane i kao prekrasni, vitki mladi ljudi koji su presretni u tinejdžerskom razdoblju. Međutim, u stvarnom svijetu ta slika tinejdžera ne izgleda isto. Zbog tih nepisanih pravila tinejdžeri često ne uspijevaju ispuniti svoje i društvene ciljeve, pa zbog utjecaja tuđih mišljenja često budu zarobljenici društveni normi podstaknutih društvenim mrežama. Kada se pojedinci nađu u središtu društvenih mreža jako je bitno da budu otporni na utjecaj društva, tuđa mišljenja i stavove koje oni iskazuju lajkovima i komentarima, kako stereotipi ne bi ograničili njihove društvene i profesionalne aspiracije. Naprimjer, da ne bi bili obespravljeni da se bave nekom naukom, tehnologijom ili liderstvom.

Postoje razni društveni efekti koji utiču na rodne stereotipe, te oblikuju način na koji se rodne uloge i identiteti percipiraju

i održavaju u društvu. Nekoliko je ključnih društvenih faktora koji doprinose postojanju i širenju rodnih stereotipa, gdje prvenstveno od ranog djetinjstva djevojčicama se često nameću obrasci ponašanja poput brige, nježnosti i poslušnosti, dok se dječacima pridaje važnost snage, samostalnosti i takmičarskog duha (faktor socijalizacije). Također, kultura u velikoj mjeri definiše kako se očekuje da se pojedinci ponašaju na osnovu svog roda, tradicionalni pogledi na žene i muškarce prenose se iz generacije u generaciju, čime se perpetuiraju rodni stereotipi. Samim tim tradicionalni pogledi često uključuju ideje da su žene više vezane za kućne uloge, a muškarci za poslovni svijet. Tradicionalni obrazovni sistemi mogu uticati na promociju rodnih stereotipa gdje se djevojčice mogu podsticati na “mekše” oblasti, poput umjetnosti i jezika, dok se dječaci češće usmjeravaju ka STEM (nauka, tehnologija, inženjerstvo, matematika) oblastima. U radnom okruženju žene se često mogu suočiti sa preprekama zbog pretpostavki da su manje sposobne za vodstvo ili da bi trebalo da se bave “mekšim” ulogama, kao što su administrativni poslovi. Ovakvi stereotipi ograničavaju ženske karijerne mogućnosti. Vjerska uvjerenja i institucije dodatno oblikuju rodne uloge, često na način koji favorizuje patrijarhalne strukture i podstiče rodne razlike. Također, pored svega navedenog ekonomski faktori mnogo utječu na jačanje rodnih stereotipa, jer su društvena očekivanja na razini toga da muškarac treba da bude hranitelj porodice, a žene trebaju da se bave kućanskim poslovima. Ovakvi društveni efekti održavaju, proširuju i povremeno modifikuju rodne stereotipe, stvarajući dublje ukorijenjene predrasude koje utiču na pojedince i društvo u cjelini.

Međutim, pored društvenih faktora koji utiču na reprezentaciju rodnih stereotipa tu su i psihološki faktori. Imamo nekoliko ključnih psiholoških efekata:

- Ljudi uče o društvenim normama i rodnim ulogama kroz „posmatranje i oponašanje“ ponašanja drugih, te tako sadržaj prikazan u digitalnim medijima, koji često prikazuju rodne uloge na stereotipni način – žene kao objekti ljepote ili pasivne učesnice, a muškarce kao dominantne i aktivne, pojačava rodne stereotipe kod korisnika koji takve obrasce ponašanja internalizuju.

- Efekat soijalne validacije; obuhvata činjenicu da ljudi prirodno traže prihvatanje i potvrdu od drugih, te tako stereotipni prikazi rodni uloga često privlače više pažnje i potvrđuju norme koje društvo već prihvata.
- Efekat treće osobe; odnosi se na vjerovanje da su drugi ljudi podložniji uticaju medija, nego mi sami, što često potvrđuje da korisnici vjeruju da su stereotipi u digitalnim medijima “neopasni” ili da oni sami nisu podložni njihovom uticaju. Međutim, oni nesvjesno internalizuju takve poruke.
- Internalizacija rodni normi; smatra se da korisnici koji redovno gledaju slike i video sadržaje koji predstavljaju žene i muškarce na specifične, često stereotipne načine, oni mogu „internalizovati te norme“, te tako to može dovesti do razvoja niskog samopouzdanja ili tjelesne dismorfije (neprihvatanja vlastitog tijela), naročito kod žena, dok kod muškaraca mogu internalizovati norme koje ih podstiču na agresivnost ili emocionalnu distanciranost.
- Efekat ogledala; kako ljudi često upotrebljavaju digitalne medije kao način da se porede s drugima, naročito kroz društvene mreže, takvo ogledanje u stereotipnim predstavama može rezultirati nezadovoljstvom sobom, posebno kod mladih koji se osjećaju pritisnuto da se uklape u nametnute standarde rodni uloga. Ovaj efekat je jači jer može dovesti do problema poput anksioznosti i depresije.
- Desenzitizacija i normalizacija; gdje konstantno izlaganje stereotipnim i seksualizovanim prikazima žena ili hiper-maskulini prikazima muškaraca u digitalnim medijima dovodi do desenzitizacije – odnosno do toga da korisnici postaju manje svjesni problema i prestaju da prepoznaju štetne efekte takvih prikaza.
- FOMO; Strah od propuštanja sadržaja i dešavanja koji korisnike dovodi do toga da se pridržavaju dominantni trendova i obrazaca ponašanja koje vide na društvenim mrežama, što uključuje rodne stereotipe. Tako

ovaj efekat dovodi do toga da korisnici aktivno učestvuju u održavanju stereotipa kako bi se uklopili u društvene norme.

III.1. Izdvojeni studiji relevantnih slučajeva

Istraživajući o utjecaju društvenih mreža i digitalnom oglašavanju na reprezentaciju rodnih stereotipa naišlo se na brojne primjere iz prakse koji prikazuju realnu sliku rodnih stereotipa u cyber prostoru.

Na You Tube ženske kreatorke kao što su Zoella i Nikkie Tutorials dominiraju u aspektu ljepote i mode, prikazane su kroz prizmu standardne ljepote fokusirajući se na izgled, full make up i fizičku privlačnost. Iako one svoje kanale koriste za edukaciju, kreativno se izražavaju, zapravo potenciraju tradicionalne rodne uloge gdje je žena definisana kroz svoj izgled.

Muški kreatori kao što su Athlean-X i Chris Heria fokusiraju se na body building, snagu i postizanje „idealnog muškog tijela“, potenciraju stereotipe gdje su muškarci fizički dominantni, snažni. Žene se također suočavaju sa pritiscima da izgledaju određeno na vizualnom nivou što nameće nerealne standarde poput Chloe Ting.

Mnoge instagram influenserke, kao što su Kim Kardashian i Emily Ratajkowski koriste platformu na kojoj prikazuju luksuzni stil života, ali i seksualizovane slike svojih tijela. Ovakvi sadržaji doprinose pritisku na žene da se uklapaju u određene standarde (fizički izgled, savršenu kožu, tijelo i stil).

Muškarac kao što je Dan Bilzerian, stekao je svoju slavu prikazujući bogatstvo, luksuzne zabave i žene kao simbole uspjeha, koristi platformu za stvaranje slike „alfa muškarca“.

Popularni ženski YouTuberi kreiraju sadržaje kao što je ASMR Glow u kojima žene kroz umirujuće glasove i vizualne efekte, naglašavajući nježnost i emotivnu brigu, dobivaju milione pregleda od publike koja traži opuštajuće doživljaje. Ovi videozapisi pojačavaju percepciju žene kao njegovateljice.

Muški lifestyle vlogovi poput Casey Neistat ili Mr. Beast fokusiraju se na avanturističke teme, veliki uspjeh i fizičke izazove, ekstravagantne izazove. Ovaj tip sadržaja naglašava tradicionalnu sliku muškarca sa fokusom na moć i inovaciju.

Mame influenserke su postale veoma popularne na društvenim mrežama jer dijele iskustva o roditeljstvu, vođenju domaćinstva, te balansiranju između posla i privatnog života. Prikazane kao mame godine, a pored toga vrlo uspješne u privatnom biznisu kao što su enina.mama i ilda_humic koje su u društvu prikazane kao snažne, samostalne, snalažljive, kreativne i poslovne žene, a pritom ostale dosljedne titule mame i supruge. To bi bio jedan od pozitivnih primjera u kojem rodni stereotipi ne utiču na pojedince, a društvu prikazuju kako život može izgleda izvan društveni normi.

IV. Zakonski okvir i odgovornost kompanija

Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini uređuje, promoviše i štiti ravnopravnost spolova, garantuje jednake mogućnosti i ravnopravan tretman svih osoba bez obzira na spol, u javnoj i u privatnoj sferi društva, te uređuje zaštitu od diskriminacije na osnovu spola. Zakon o ravnopravnosti tačno definiše da su bez obzira na spol, jednaka sva prava na obrazovanje, proces zapošljavanja, rad, socijalnu zaštitu, zdravstvenu zaštitu, mogućnost učešća u sportskim i kulturnim aktivnostima. U pogledu medija zakon glasi: „Svi imaju pravo pristupa medijima bez obzira na spol. Zabranjeno je javno prikazivanje i predstavljanje bilo koje osobe na uvredljiv, omalovažavajući ili ponižavajući način, s obzirom na spol. Mediji su dužni kroz programske koncepte razvijati svijest o ravnopravnosti spolova.“³ Prema zakonskim okvirima svi organi vlasti i institucije na državnom, entitetskom i lokalnom nivou trebaju osigurati minimalno 40% zastupljenosti manje zastupljenog spola u sastavu upravnih i drugih tijela.

3 Opće odredbe Član 21. ZAKON O RAVNOPRAVNOSTI SPOLOVA U BOSNI I HERCEGOVINI ZVANIČNI PREČIŠĆENI TEKST, https://advokat-prnjavorac.com/zakoni/zakon_o_ravnopravnosti_spolova_BiH.pdf objavljeno (25.03. 2010.)

Korištenje ženskog tijela kao marketinškog alata je fenomen koji se često kritikuje zbog eksploatacije i objektivizacije žena, međutim zbog pritiska javnosti neke kompanije su počele rebrendiranje svog marketinga.

Victoria&Secret kampanja; Victoria&Secret je brend donjeg rublja, te je bio poznat po korištenju seksualizovanih slika ženskih modela, koji su poznati kao „Angels“. Takav marketing je često prikazivao nerealne standarde ljepote i tanku granicu između mode i seksualizacije. Ali, zbog pritiska javnosti, 2021. ovaj brend je započeo rebrendiranje, ističući više inkluzivnih tijela i žena različitih pozadina.

Carls Jr. i Hardees reklame; Njihov marketing poznat je po svojim kontroverznim reklamama koje prikazuju atraktivne žene kako jedu burgere u veoma sugestivnim i seksualizovanim scenama. Reklame su izazvale široku raspravu i optužbe za objektivizaciju žena.

Dolce&Gabbana reklame: Ovaj brend suočavao se sa mnogim kritikama zbog nekoliko svojih reklamnih kampanja koje su koristile slike seksualno sugestivnih i submisivnih žena u luksuznom okruženju. Kampanja, koja je izašla 2007. godine, prikazivala je scenu nalik grupnom seksualnom napadu, te je naišla na kritike i bila je povučena zbog optužbi za promovisanje nasilja nad ženama.

Pepsi reklama sa Cindy Crawford; u ovoj reklamici ona se pojavljuje u kratkoj majici i uskim šorcevima dok pije Pepsi. Ova reklama smatra se jednim od primjera korištenja ženskog tijela kako bi se promovirao brend. Ističe se da je fokus reklame bio na njenom izgledu, dok je proizvod bio u pozadini.

Reklame parfem: brojne reklame za luksuzne parfeme, često koriste seksualizovane slike žena, prikazujući ih kao predmete žudnje. Čist primjer toga je Tom Ford koji je koristio slike golih ženskih tijela sa bočicama parfema strateški postavljenim kako bi privukao pažnju na seksualnost kao glavni element marketinga.

V. Rješenja i načini suzbijanja rodnih stereotipa

Kako bi se došlo do konkretnih rješenja i napretka u domenu suzbijanja rodne neravnopravnosti navedeni su načini suzbijanja rodnih stereotipa. Umjesto da podstiču rodne stereotipe mediji mogu prikazivati rodne uloge koje odražavaju stvarni život, prikazujući rodne raznolikosti i ravnopravnost u porodičnom, profesionalnom i društvenom životu. Također, potrebno je educirati novinare, influensere i marketinške stručnjake kako bi ih podstakli da proizvode odgovorniji sadržaj. Platforme društvenih mreža trebaju prilagoditi algoritme kako bi promovirale sadržaj koji podržava rodnu ravnopravnost i zabranile objavljivanje sadržaja koji promoviše rodnu neravnopravnost. Svi ovi načini suzbijanja zahtijevaju saradnju sa društvenim mrežama, kao što je to Instagram uradio prilagođavajući algoritam aplikacije na način da sprječava seksualno nasilje nad ženama koje se često dešava u privatnim razgovorima na instagramu. Društvene mreže mogu razvijati smjernice i opcije za prijavu stereotipa i diskriminacije kako bi korisnici mogli reagovati na štetne sadržaje, te da to radi sistem automatski umjesto što danas najčešće pojedinci „repostaju“ takav sadržaj kako bi ukazali na njegovu prisutnost na društvenim mrežama. Mediji i platforme mogu se više bazirati na podržavanje kampanja preko društvenih mreža kao što su korištenje hashtagova, obavještanja i pozivanja na razne edukacije kako bi osvijestili korisnike o ovom problemu. Također, razne kompanije i marketinške agencije trebaju sarađivati sa agencijama koje se bave rodnom ravnopravnošću te uvesti obavezu educiranja svih radnika o ovoj temi. Jedno od načina koje se već implementira je i obaveza FB i Twittera za poboljšanje sigurnosni alata i sistema prijavljivanja za žene koje se realizovalo na Generation Equality Forumu.⁴

4 Detaljan članak može se pogledati na <https://forum.generationequality.org/> i <https://webfoundation.org/2021/07/generation-equality-commitments/> objavljeno (01.7.2021.)

VI. Zaključak

Može se izvesti zaključak da medijski prostor i društvene mreže itekako mogu biti iskorištene na pozitivan način, kako bi promovisali rodnu ravnopravnost, educirali zaposlenike raznih kompanija, influensere i sve korisnike društvenih mreža, sa naglaskom na mlade ljude, međutim, taj proces je jako dugotrajan, otežan, osjetljiv i prema njemu treba pristupati prije svega sa iskrenom voljom i željom i puno truda, ali uz zajedničke napore svih nas koji danas ili sutra možemo biti žrtve diskriminacije i rodne neravnopravnosti. Publika ima slobodu korištenja društvenih mreža, pa zašto je ne bi iskoristili na pravi način, na pozitivan kontekst promovišući rodnu ravnopravnost. Digitalno okruženje nudi mogućnost za širenje raznovrsni i pozitivnih rodni prikaza, ali istovremeno može biti i prostor gdje se stereotipi javljaju i pojačavaju kroz ciljano oglašavanje sadržaj algoritama i pristrasne prikaze u popularnim medijima. Suočavanje s ovim izazovom zahtjeva pristup koji uključuje regulaciju sadržaja kao veći angažman kompanija koje upravljaju ovim platformama u primjeni politika protiv stereotipa i digitalnog nasilja. Na kraju odgovorna upotreba digitalnih medija zajednički može pomoći, osnažujući sve korisnike i promovišući društvo u kojem su svi rodni identiteti i uloge podjednako vrednovane i poštovane.

Literatura

1. Buković I. (2022). Rodni stereotipi u medijskom izvještavanju na primjeru online portala 24 sata i index.hr. Završni rad, Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku.
2. Generation Equality, (2021). Facebook, Google, TikTok and Twitter make unprecedented commitments to tackle the abuse of women on their platforms, [internet]. Dostupno na: <https://forum.generationequality.org/> Objavljeno: 01.7.2021.
3. Kreni zdravo, (2022). Utjecaj društvenih mreža na mlade, [internet]. Dostupno na: https://krenizdravo.dnevnik.hr/zdravlje/mentalno_zdravlje/utjecaj-drustvenih-mreza-na-mlade
4. Matud, M. P., Rodríguez, C., & Espinosa, I. (2011). Gender in Spanish daily newspapers. Sex Roles: A Journal of Research
5. Medijska i informacijska pismenost, (2022). Stereotipi u medijima [internet]. Dostupno na: <https://medijskapismenost.ba/stereotipi-u-medijima/?form=MG0AV3> Objavljeno: 06.10.2020.
6. Pasqualetti C., Nanni C. (2005). Novi mediji i digitalna kultura - Izazov odgoju, Izvorni znanstveni rad, Italija: Università Pontificia Salesiana Italija. Pristupljeno: 20.10.2024.
7. Službeni glasnik BiH, (2010). Zakon o ravnopravnosti spolova u Bosni i Hercegovini, zvanični prečišćeni tekst. Sarajevo: Službeni glasnik BiH, broj 32/10, str. Član 2, 3,21.
8. World Wide Web Foundation, (2021). Facebook, Google, TikTok and Twitter make unprecedented commitments to tackle the abuse of women on their platforms, [internet]. Dostupno na: <https://webfoundation.org/2021/07/generation-equality-commitments/> Objavljeno: 01.7.2021.

Rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju kao prepreka za izgradnju STEM karijere

mr. Lejla Imamović – Lerić

lejla.imamovicleric@gmail.com

Fakulteta za organizacijske studije v Novem mestu

Sažetak

Rodna diskriminacija je sve prisutnija, iako se mnogo radi na prevazilaženju iste. Jedan od velikih poraza društvenog razvoja jeste nemogućnost prevazilaženja starih paradigmi, kao npr. da djevojčice su manje uspješne u STEM karijerama, dok su dječaci uspješniji. Činjenica da je više osoba muškog spola u svijetu tehnologije i nauke, ali ne postoji prirodni odabir (biološki, genetički) koji bi odredio tako nešto. Manje osoba ženskog spola u svijetu tehnologije, matematike i nauke rezultat je više faktora, a jedan od njih svakako je i rodna diskriminacija, koja unatoč svim mjerama koje se poduzimaju da se prevaziđe, sve je prisutnija. Kroz rad će se prikazati rodna diskriminacija u STEM obrazovanju na određenim primjerima u Bosni i Hercegovini. Ispitati će se političke mjere koje su usmjerene ka djevojčicama da se razvijaju u pravcu STEM karijere, kako metode i načini izvođenja nastave koje dovode do ovog cilja, tako i potencijalne vannastavne aktivnosti koje mogu staviti u fokus djevojčice, žene u svijetu nauke i tehnologije. Na uzorku od 50 učenica srednjih škola istražiti će

se pojava rodne diskriminacije u kontekstu STEM obrazovanja iz njihove vizure, te načini nošenja sa istom, i prevazilaženje iste. Na bazi rezultata istraživanja moći će se napraviti preporuke za dalja istraživanja, obrazovni sistem Bosne i Hercegovine, kao i napraviti uvid u viziju budućnosti društva današnjice, koje kreira sistem vrijednosti.

Ključne riječi: rod, diskriminacija, STEM, obrazovanje

Abstract: Gender discrimination is becoming increasingly prevalent, despite significant efforts to overcome it. One of the major setbacks in social development is the inability to overcome old paradigms, such as the belief that girls are unsuccessful in STEM careers while boys are successful. The fact is that there are more males in the fields of technology and science, but there is no biological or genetic selection that determines this outcome. The underrepresentation of females in technology, mathematics, and science is the result of multiple factors, with gender discrimination being one of the key contributors, which, despite all measures taken to address it, remains pervasive.

This paper will examine gender discrimination in STEM education through specific examples in Bosnia and Herzegovina. It will explore incentive measures aimed at encouraging girls to pursue STEM careers, both through teaching methods and classroom strategies that lead to this goal, as well as extracurricular activities that can highlight women and girls in the world of science and technology. The study, based on a sample of 50 high school girls, will investigate the occurrence of gender discrimination in the context of STEM education from their perspective, as well as their coping mechanisms and strategies for overcoming it. Based on the research findings, recommendations will be made for further studies, the educational system in Bosnia and Herzegovina, and insights into the future vision of today's society, which shapes its value system.

Keywords: gender, discrimination, STEM, education

I. Uvod

Rodna diskriminacija je sve češća pojava, kako širom svijeta, tako i u bh. društvu. O tome najbolje svjedoče izvještaji Evropske Unije, kao i izvještaji nadležnih ministarstava i agencija koje prate ovu tematiku i bave se istom. Iako je porazno da u razvijenom vremenu, vremenu globalizacije, modernih tehnologija i društvenih mreža se još uvijek tematika rodne diskriminacije smatra aktuelno, sve relevantne činjenice upućuju na to. Posebno je zanimljivo govoriti o ovoj tematici u kontekstu razvoja STEM karijere kod žena. Činjenica je da se muškarci češće odlučuju i opredjeljuju ka STEM karijeri, odnosno profesionalnom životu u oblasti STEM-a, dok se žene češće odlučuju da njihovo zanimanje bude u nekim drugim oblastima. Uvrijeđeno je mišljenje kako muškarci su bolji matematičari, kako muškarci češće upisuju tehničke fakultete, kako su muškarci bolji u znanosti. No, da li je to zaista tako? Da li je genetska i hromosomska predodređenost ta koja ima veze sa uspjehom u bilo kojoj oblasti, ili pak ne? Osnovni cilj rada jeste ispitati da li rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju ima utjecaj na izgradnju STEM karijere, odnosno da li može biti prepreka u izgradnji iste. Kroz rad u nastavku će se istraživati na uzorku od učenica srednjih škola, da li su se susretale sa rodnom diskriminacijom, te da li je potencijalno upravo ta rodna diskriminacija dovela do opredjeljenja ka nekoj drugoj karijeri, a ne onoj u oblasti STEM-a.

II. Pojam rodne diskriminacije

Diskriminaciju je teško definirati, ali postoji zajednički dogovor da se javlja kada se usporedive situacije tretiraju drugačije, a različite situacije tretiraju na isti način. Općenito, diskriminacija uključuje tretiranje osobe s određenim karakteristikama nepovoljnijim od drugih zbog osjećaja nesklonosti ili neprijateljstva prema osobama s njihovim karakteristikama. Iako se ova definicija prilagođava općoj definiciji diskriminacije, ona sugerira da je diskriminacija motivirana predrasudama. Međutim, diskriminacija se iz perspektive međunarodnog prava shvaća kao

nepravedno postupanje prema osobama zbog spola, rase, dobi, nacionalnosti, vjere, etničke pripadnosti ili političkog opredjeljenja. Iz ove perspektive, koncept diskriminacije uzima u obzir svaki propust da se prema ljudima postupa jednako ili razlike u postupanju između ljudi (Obodo, 2020, 1). Rodna diskriminacija definira se kao nejednak tretman pojedinca na temelju njegovog rodnog identiteta. Uznemiravanje, osobito seksualno, oblik je rodne diskriminacije s vlastitim opsežnim istraživanjem (Page i sur, 2022, 7). Rodna diskriminacija žena na tržištu smanjuje raspoložive talente u gospodarstvu, što ima negativne ekonomske posljedice. Rodna diskriminacija ima mnogo oblika. Mnoge društvene prakse koje se smatraju normalnim s vjerskog ili kulturnog gledišta (koje mogu imati duboke povijesne korijene) izostavljaju žene iz glavne ekonomske struje. Ove društvene prakse mogu imati duboke ekonomske posljedice jer ne dopuštaju društvu da iskoristi talent svojstven ženama (Esteve-Volart, 2004, 1). Diskriminacija u donošenju odluka o obitelji, imovinskim pravima u obliku manjeg troška za obrazovanje, hranu i zdravstvenu skrb za djevojčice nego za dječake stara je praksa u mnogim područjima. Žene u ruralnim područjima smatraju se relativno neobrazovanim i rijetko sudjeluju u formalnim sastancima i fazi planiranja. Žene su diskriminirane u donošenju odluka na formalnim sastancima, kao i u uključivanju u političko sudjelovanje zbog nepismenosti. Žene su isključene iz procesa planiranja i donošenja odluka u javnom šumarstvu zbog nedostatka obrazovanja i svijesti. Osim obrazovanja, radno opterećenje također čini žene manje dostupnima za prisustvovanje sastancima. Obaveze u kućanstvu čine žene manje dostupnima za dodatne sastanke ili društvene događaje na kojima se razmjenjuju informacije (Pokharel, 2008, 80). U nastavku će biti više govora o rodnoj diskriminaciji u obrazovanju.

II.1. Rodna diskriminacija u obrazovanju

Opće je priznato da obrazovanje koristi pojedincima i promiče nacionalni razvoj. Obrazovanje žena i muškaraca proizvodi slična povećanja njihovih kasnijih zarada i proširuje buduće mogućnosti i izbore i za dječake i za djevojčice. Međutim,

obrazovanje djevojčica donosi mnoge dodatne socioekonomske koristi od kojih koriste čitava društva. Te koristi uključuju povećanu ekonomsku produktivnost, veće obiteljske prihode, odgođene brakove, smanjene stope plodnosti i poboljšano zdravlje i stope preživljavanja dojenčadi i djece. Tijekom godina, obrazovanje je bilo usredotočeno na pristup i paritet - to jest, smanjenje jaza u upisu između djevojčica i dječaka – dok se nedovoljno pažnje pridavalo zadržavanju i postignućima ili kvaliteti i relevantnosti obrazovanja. Pružanje kvalitetnog, relevantnog obrazovanja dovodi do boljeg upisa i zadržavanja, ali također pomaže osigurati da dječaci i djevojčice mogu u potpunosti ostvariti dobrobiti obrazovanja. Primarni fokus na pristup djevojčica obrazovanju može previdjeti obrazovne potrebe dječaka. Ovaj pristup također ne uspijeva se suočiti s normama i ponašanjima koja održavaju nejednakost (USAID, 2021, 5). Obrazovanje ili ljudski kapital ima značajan pozitivan utjecaj na gospodarski rast i razvoj. Osobito, obrazovanje djevojčica povećava ljudski kapital i rast. Obrazovanje djevojčica dvostruko je korisno. Kao i kod muškaraca, povećani ljudski kapital žena izravno povećava prihode i rast; međutim, postoji i daljnja korist od obrazovanja djevojčica zbog pozitivnog utjecaja majki na obrazovanje i zdravlje njihove djece. Stoga je obrazovanje djevojčica važno za gospodarski razvoj zbog prijenosa ljudskog kapitala preko majki. Međutim, političke elite u autokratski upravljanim društvima imaju namjeru ne poticati obrazovanje i ulaganja u ljudski kapital jer će gospodarski razvoj dovesti do srednje klase koja će tražiti demokratske institucije i odgovornost vlade. Ako je obrazovanje djevojčica osobito pogodno za gospodarski razvoj, samoodržanje političkih elita u nedemokratskim društvima predloženo je objašnjenje za rodnu pristranost prema djevojčicama u obrazovanju u državnim školama (Cooray i Potrafke, 2011, 268). Rodna neravnopravnost obrazovanja onemogućuje djevojčicama i dječacima, ženama i muškarcima da osiguraju osnovno ljudsko pravo na obrazovanje. Ova pojava je ozbiljan problem, kako na lokalnoj, nacionalnoj tako i međunarodnoj razini. Štoviše, to je bio veliki izazov tijekom proteklih godina, a borba povezana s njim traje i danas. Njegov utjecaj ne utječe samo na živote pojedinaca, već i koči razvoj cijelog društva i time šteti gospodarskom rastu. Ovisno o mjestu nastanka, može imati različite oblike (Nowak, 2021, 424). Može se identificirati sedam ključnih područja politike i prakse u

i kroz obrazovanje gdje su rodna nejednakost i jednakost važni i gdje postoji prostor za mjerenje, a to su (Unterhalter, 2015, 3):

- Institucije izvan obrazovanja;
- Institucije obrazovnog sustava;
- Praksa poučavanja i učenja;
- Distribucija resursa prema i unutar škola i obrazovnih programa;
- Norme;
- Demografija;
- Ishodi obrazovanja.

Brojni su problemi koji počinju primjerima mladih djevojaka koje u modernom svijetu nisu dobile priliku studirati i iskoristiti posebno obrazovanje. Dok se vlade diljem svijeta ozbiljno pokušavaju boriti protiv ovog zla i iskorijeniti ga, s vremena na vrijeme ono prevladava i povećava utjecaj koji se reflektuje upravo na ovoj tematici. Nije neuobičajeno vidjeti djevojčice kako dobivaju samo osnovno obrazovanje, dok se dječaci podučavaju cijelo vrijeme (srednjoškolsko obrazovanje, fakultetsko obrazovanje), iako to znači živjeti i ostati u egzistenciji i gladovanju. Najbolji primjer rodne diskriminacije u obrazovanju su učionice, gdje učitelji se prema učenicima ponašaju drugačije od svojih kolegica. Profesori dosljedno postavljaju više pitanja, daju više praćenja ili povratnih informacija i imaju više ukupne muške interakcije. Od žena se traži da samostalno dovrše više poslova, primaju više kritika kada je rad netočan ili nedovršen, učestvuju 75% manje u raspravama u učionici i primaju manje konstruktivnih odgovora. Tijekom aktivnosti i rasprava ovaj tretman omogućuje muškarcima da dominiraju i također im pomaže razviti pozitivno samopouzdanje (Mohamadali, 2020., 3). Na bazi prethodno navedenog, moglo bi se zaključiti da su djevojčice u tako nepravednom obrazovnom okruženju. Zaključuje se da su generacije žena trenirane da budu "savršene žene" u tradicionalnom društvu ili umovima ljudi. Tijekom godina, neravnomjerna

raspodjela vremena, energije, pažnje i talenta nastavnika, pri čemu dječaci dobivaju lavovski udio, uzima danak djevojčicama. Učitelji često nisu svjesni da je njihovo poučavanje pristrano jer jednostavno poučavaju ono što bi trebali poučavati, a suptilne rodne nejednakosti koje se nalaze u nastavnim materijalima često se zanemaruju. Dječaci i djevojčice imaju različito obrazovanje, iako uživaju u istim učionicama, knjigama i istim učiteljima. Tijekom vremenskog razdoblja, djevojke kontinuirano dobivaju nepravedno obrazovanje (Lin, 2021, 540).

II.2. Stem karijera i rodna diskriminacija kao prepreka za izgradnju iste

Poslovi u znanosti, tehnologiji, inženjerstvu i matematici (STEM) ključno pridonose gospodarskom rastu i nacionalnoj konkurentnosti. Ipak, smatra se da nedostaje STEM radnika (Deming i Noray, 2019, 1). Akronim STEM prilično je specifičan po prirodi i odnosi se na znanost, tehnologiju, inženjerstvo i matematiku - međutim, ne postoji standardna definicija za ono što čini STEM posao. Pozicije u znanosti, tehnologiji, inženjerstvu i matematici dosljedno se nalaze na popisima STEM zanimanja, ali manje je konsenzusa o tome treba li uključiti druga radna mjesta kao što su nastavnici, menadžeri, tehničari, zdravstveni radnici ili društveni znanstvenici (Langdon i sur, 2017, 2). STEM karijere značajno doprinose zdravlju i dobrobiti, gospodarstvu i nacionalnoj sigurnosti. Osim toga, mogu donijeti veće plaće od ostalih zanimanja. Prethodna istraživanja upućuju na to da se očekuje da će znanosti o životu i druge STEM profesije rasti brže od profesija koje nisu STEM, dijelom zbog brzog rasta tehnoloških inovacija (Lee, 2018, 36). U državi Washington, rast radnih mjesta u sektoru znanosti o životu porastao je za 8% između 2007. i 2011; u isto vrijeme, ukupna zaposlenost smanjena je za 3%. Sva relevantna istraživanja upućuju na to da postoji potreba za novim sudionicima u STEM karijeri dok osuđuju nedostatak interesa i spremnosti za te poslove. Kako se broj nacionalnih STEM radnika povećao za 4,2% od 1980. do 2000, stopa STEM diploma stečenih u istom razdoblju rasla je samo 1,5% godišnje (Cohen i sur, 2015, 12). U nastojanju da potaknu veće zanimanje za STEM karijere, mnoge škole nastoje pokrenuti programe

koji će potaknuti mlade učenike da nastave studirati STEM predmete i uđu u STEM radnu snagu. Prethodna istraživanja sugeriraju da su STEM programi najučinkovitiji ako se odvijaju prije srednje škole, čak i u srednjoj školi. Pokazalo se da je srednja škola važna tačka za usmjeravanje motivacije i interesa učenika za STEM karijere. Tijekom srednje škole učenici razvijaju radne navike, osjećaj samoučinkovitosti i razmišljanja o istraživanju karijere. Srednja škola također je kritično vrijeme za razvoj motivacije učenika, budući da je srednja škola točka u kojoj se mnogi učenici napuštaju škole. Prethodno istraživanje pokazalo je da je nekoliko čimbenika povezano s odlukom o pohađanju STEM područja, uključujući učenikov spol, etničku pripadnost, ocjene i obrazovanje roditelja (Almeda i Baker, 2020, 34).

Početak 1920-ih mnoge su zemlje shvatile ideju da je potrebno ojačati inovativni duh ljudi ako zemlja želi poboljšati svoju ekonomsku razinu. Stoga je uspon STEM obrazovanja odigrao ključnu ulogu u uzgoju inovativnih talenata u Sjedinjenim Državama. Također, je u određenoj mjeri pospješio razvoj američkog gospodarstva. Pod nizom reklama, STEM obrazovanje postupno je uvedeno u škole u mnogim zemljama, što je proširilo opseg korisnika STEM obrazovanja. Iako je izvorna namjera STEM obrazovanja motivirati sve učenike da sudjeluju u proučavanju znanstvenih i tehnoloških disciplina, prethodna istraživanja znanstvenika otkrila su da je u procesu STEM obrazovanja rodna diferencijacija u udžbenicima uzrokovana rodnim stereotipima, a pojavilo se različito postupanje prema muškarcima i ženama. Javlja se problem rodne neravnoteže u STEM obrazovanju (Huang i sur, 2022, 1314). Rodna neravnopravnost je nešto što je problem od prošlosti do danas. To se događa u raznim područjima rada. Jedno područje u kojem postoji velika rodna neravnopravnost je područje znanosti, tehnologije, inženjerstva i matematike (STEM), gdje tim područjima još uvijek dominiraju muškarci. Dobro je poznato da područja STEM igraju važnu ulogu u formiranju gospodarstva zemlje. Međutim, žene su nedovoljno zastupljene i u fakultetskim smjerovima i u STEM zanimanjima, a za žene s STEM diplomama postoji znatno manja vjerojatnost da će raditi u STEM područjima od muškaraca. Postojanje rodne nejednakosti u STEM-u također se primjećuje u razvijenim zemljama, ne samo u zemljama u razvoju. U razvijenim zemljama,

poput Sjedinjenih Država, prisutnost žena u STEM područjima obično je niska. S druge strane, u Japanu je vlada počela promicati žene u STEM područjima kako bi zadovoljila potrebe radne snage kako bi podržala gospodarski rast zemlje (Gunawan i Sur, 2022, 57).

III. Rezultati istraživanja

III.1. Metodologija

Osnovni predmet istraživanja predstavlja pojava spolne diskriminacije kod srednjoškolki (populacija koja tek treba da upiše fakultet i opredjeli se za svoju profesionalnu karijeru). Problem istraživanja jeste utjecaj spolne diskriminacije na izgradnju STEM karijere, drugim riječima pretpostavka da postojanje spolne diskriminacije zapravo predstavlja prepreku u izgradnji STEM karijere. Osnovni cilj istraživanja je: „Utvrđiti postojanje veze između rodne diskriminacije i izgradnje STEM karijere“. Osnovna hipoteza glasi: „Postoji visok stepen korelacije između rodne diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju i neopredjeljenja srednjoškolki ka STEM karijeri“.

Uzorak se sastojao od 50 ispitanica ženskog spola, učenica srednjih škola u Bosni i Hercegovini. Ispitanice su u istraživanju podjelile svoje stavove o slučajevima diskriminacije koje su doživjele, načinima na koji su doživjele te situacije, te kako prevazići iste. Neki podaci su prikupljeni lično, dok su neki prikupljeni putem Google Survey alata. Prikupljeni podaci su obrađeni u program za statističku obradu podataka SPSS, dok su prezentovani putem tabela i grafikona u nastavku rada.

III.2. Presentacija rezultata istraživanja

Prije svega biti će predstavljeni sociodemografski podaci o uzorku.

Tabela br.1. Sociodemografski podaci o uzorku

Podaci	Broj odgovora	Procenat
Spol		
<i>Muški</i>	0	0%
<i>Ženski</i>	50	100%
Godine		
<i>15</i>	0	0%
<i>16</i>	0	0%
<i>17</i>	2	4%
<i>18</i>	48	96%
Razred srednje škole		
<i>I razred</i>	0	0%
<i>II razred</i>	0	0%
<i>III razred</i>	2	4%
<i>IV razred</i>	48	96%
Grad		
<i>Sarajevo</i>	47	94%
<i>Mostar</i>	3	6%

Izvor: Obrada autora

Rezultati istraživanja koji su predstavljeni u Tabeli br.1 odnose se na sociodemografske podatke o uzorku. Može se zaključiti da su svi ispitanici u uzorku ženskog spola, te da samo dvije ispitanice imaju 17 godina, i treći su razred srednje škole, dok

preostalih 96% je u četvrtom razredu srednje škole i ima 18 godina. Većina ispitanica koje su u uzorku dolazi iz Sarajeva (čak 94%), dok 6% ispitanica dolazi iz Mostara. Na bazi ovih podataka može se zaključiti da je uzorak na kojem je rađeno istraživanje relevantan.

Sljedeći korak u procesu istraživanja bio je utvrditi da li su se ispitanice, koje se nalaze u uzorku, susretale sa diskriminacijom po osnovu spola u svom dosadašnjem radu, učenju i angažmanu. Rezultati su predstavljeni u Tabeli br.2.

Tabela br.2. Diskriminacija po osnovu spola

Da li ste se susretale sa diskriminacijom po osnovu spola?	Broj odgovora	Procenat
Da	37	74%
Ne	13	26%
Ukupno	50	100

Izvor: Obrada autora

Rezultati istraživanja ukazuju na to da je više od 50% ispitanica, tačnije 74% njih osjetilo neki oblik spolne diskriminacije u svom dosadašnjem obrazovanju i angažmanu, dok samo 26% njih se nije susretalo sa ovakvom pojavom. Ovakvi rezultati su poražavajući i ukazuju na potrebu društva za reformisanjem i promjenama, odnosno ukazuju na nažalost, atraktivnost ove tematike i potrebu za rješavanjem ovog problema.

Slijedi analiza situacija u kojima se događala diskriminacija učenica po osnovu spola, što je prikazano u Tabeli br.3.

Tabela br. 3. Situacije u kojima su se događale situacije diskriminacije po osnovu spola

Pitanje	Najčešći odgovori
U kojim situacijama su se događale takve situacije?	Prilikom promocije tehničkih fakulteta u prostorijama srednje škole – gdje se potencira da tehničke fakultete češće upisuju muškarci.
	Prilikom odabira učenika za školska takmičenja iz matematike i fizike.
	Prilikom izvođenja nastave iz predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj.
	Prilikom izbora učenika za učešće u dobrovoljnim akcijama i volontiranjima.
	Prilikom učešća u debatnom klubu i drugim sekcijama u školi.
	Prilikom organizacije proslave Dana škole.

Izvor: Obrada autora

Kao što je moguće vidjeti, postoje brojne situacije u kojima su se događale diskriminacija učenika po osnovu spola. Najčešća situacija bila je prezentacija fakulteta koji su tehničkog usmjerenja, gdje se fokus stavlja na to da ove fakultete najčešće upisuju učenici (a ne učenice), poručujući na takav način da su mjesta na fakultetima tehničkog usmjerenja unaprijed rezervirana za osobe muškog spola. Pored toga, bilo je tu još situacija, među kojima su školska takmičenja, izvođenje nastave iz određenih predmeta (poput predmeta Tjelesni i zdravstveni odgoj), organizacija školskih svečanosti (poput organizacije svečanosti za Dan škole), organizacija volonterskih i drugih aktivnosti i sl. Dakle, u različitim situacijama se događalo da se izvrši neki oblik diskriminacije, što je zaista poražavajuće. U nastavku se može vidjeti kako su osobe (njih 74% iz uzorka) reagovala na situacije diskriminacije (Tabela br.4).

Tabela br. 4. Reakcija na situacije spolne diskriminacije

Odgovori	Broj odgovora	Procenat
Takve situacije me čine nervoznom	15	30%
Takve situacije me čine ljutom	9	18%
Takve situacije me čine anksioznom	11	22%
Potpuno sam indiferentna	2	4%
Ukupno	37	100%

Izvor: Obrada autora

Kako je navedeno prethodno, različiti su načini reagovanja na situaciju spolne diskriminacije. Od ukupnog broja ispitanica, čak njih 15 (30%) su takve situacije činile nervoznom, a 11 njih (22%) su takve situacije činile anksioznom. Od ukupnog broja ispitanica, njih 9 (18%) su takve situacije činile ljutima, dok su samo 2 ispitanice (4%) bile indiferentne na ove situacije. S obzirom na to su pojava anksioznosti i nervoze kod studentica pojave koje mogu uzrokovati kako mentalni, tako i tjelesni disbalans, na bazi rezultata istraživanja shvata se koliko je velik i ozbiljan problem spolne diskriminacije, i kuda može odvesti društvo u cjelini. U Tabeli br.5 se razmatra utjecaj spolne diskriminacije na izgradnju STEM karijere.

Tabela br. 5. Utjecaj spolne diskriminacije na izgradnju STEM karijere

Da li smatrate da diskriminacija po osnovu spola može biti prepreka za razvoj STEM karijera?	Odgovori	Broj odgovora
Da	50	100%
Ne	0	0%
Ukupno	50	100%

Izvor: Obrada autora

Sve ispitanice koje se nalaze u uzorku smatraju kako upravo spolna diskriminacija može utjecati na izgradnju STEM karijere, te da ukoliko ista postoji, vjerojatnoća za osobu ženskog spola da bude uspješna u STEM oblasti je manja. U Tabeli br.6 predstavljeni su neku od najčešćih odgovora na pitanje “Kako se boriti protiv spolne diskriminacije i njenog negativnog utjecaja na izgradnju STEM karijere?”.

Tabela br.6. Kako se boriti protiv spolne diskriminacije i njenog negativnog utjecaja na izgradnju STEM karijere?

Pitanje	Najčešći odgovori
Kako se boriti protiv spolne diskriminacije i njenog negativnog utjecaja na izgradnju STEM karijere?	Edukacijom djece, roditelja, nastavnika i profesora, školskog osoblja.
	Propagandnim materijalima – kroz medije.
	Organizacijom stručnih edukativnih radionica.
	Korištenjem poznatih ličnosti koje imaju izgrađenu karijeru u STEM oblasti kao ambasadora za prevenciju spolne diskriminacije.
	Razgovor sa profesoricama sa univerziteta iz STEM oblasti.
	Razgovor sa stručnjakinjama iz prakse iz STEM oblasti.

Izvor: Obrada autora

Na bazi prethodno navedenog, može se zaključiti da je jako važno učenicama srednjih škola približiti STEM karijeru kao nešto što je dostupno, i ne unaprijed rezervirano za muškarce. Ovo nije lagan proces, s obzirom na visok stepen stereotipa i

predrasude u društvu, u društvu gdje je mizogenija na jako visokoj razini i sl. ali je jako važno preventivno djelovati, brisati granice poput staklenog krova iznad glava žena u svakom smislu i upućivati da STEM karijera nije genetski predodređena, nego je stvar volje, želje, truda i učenja sveka osobe posebno. U nastavku će biti prikazan stepen korelacije između rodne diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju i neopredjeljenja srednjoškolki ka STEM karijeri.

Tabela br.7. Stepenn korelacije (Pearsonovo koeficijent korelacije) između rodne diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju i neopredjeljenja srednjoškolki ka STEM karijeri

Korelacija			
		Rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju	Neopredjeljenje srednjoškolki ka STEM karijeri
Rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju	Pearson Correlation	1	895
	Sig. (2-tailed)		001
	N	50	50
Neopredjeljenje srednjoškolki ka STEM karijeri	Pearson Correlation	895	1
	Sig. (2-tailed)	001	
	N	50	50

Izvor: Obrada autora

Rezultati istraživanja ukazuju na to da je stepen korelacije između varijabli „Rodna diskriminacija u srednjoškolskom obrazovanju“ i „Neopredjeljenje srednjoškolke ka STEM karijeri“ 0,895 sa signifikantnošću od 0,001 ($p < 0,05$) na uzorku od 50 srednjoškolki. Dakle, vjerovatno je 89,5% da će usljed rodne diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju doći do neopredjeljenja srednjoškolke prema STEM karijeri. Ovakvi rezultati su alarmantni, te potvrđuju generalnu hipotezu koja je ranije postavljena, a glasila je: „Postoji visok stepen korelacije između rodne diskriminacije u srednjoškolskom obrazovanju i neopredjeljenja srednjoškolke ka STEM karijeri“.

III.3. Ograničenja istraživanja i preporuke za dalja istraživanja

Osnovna ograničenja istraživanja odnose se na poteškoće prilikom formiranja uzorka, jer je jako mali broj osoba ženskog spola koje žele da govore o ovoj temi, te poteškoće koje se odnose na adekvatno razumjevanje tematike u smislu koncipiranja anketnog upitnika i postavljanja „pravih“ pitanja. Neke od osnovnih preporuka za dalja istraživanja odnose se na uključivanje osoba muškog spola srednjoškolske dobi, gdje bi se također moglo ispitati da li ova grupacija primjećuje bilo koji oblik rodne diskriminacije (pa čak i one rodne diskriminacije prema ženama), te proširivanje uzorka. Bilo bi korisno ispitati postoji li neki oblik rodne diskriminacije i u osnovnoškolskom obrazovanju (barem kod učenika sarijih razreda).

IV. Zaključak

U zaključnom dijelu može se navesti nekoliko važnih poruka. Prije svega, potrebno je navesti da se kroz rad pokušalo ukazati na nekoliko elemenata koji se odnose na rodnu diskriminaciju, odnosno načine i situacije u kojima se ista dešava, te posljedice iste. Prije svega, može se reći da je rodna diskriminacija jedna od najvećih opasnosti za društvo u cjelini, te da je neophodno da društvo angažuje sve svoje resurse, institucije i osobe kako bi se prevenirala rodna diskriminacija. Prethodna istraživanja ukazuju na to da rodna diskriminacija ima veze sa interesovanje osoba ženskog spola ka karijeri u oblasti STEM-a. Na istraživanju od 50 ispitanica, učenica srednjih škola, došlo se do sličnih zaključaka. Rezultati istraživanja ukazuju na to da su se ispitanice susrele u prošlosti sa rodnom diskriminacijom, te da su imale probleme koje je ista prouzrokovala. Iz tog razloga je njihov interes ka STEM karijeri opao, te je potvrđena hipoteza koja se odnosi na rodnu diskriminaciju kao prepreku za izgradnju STEM karijere. Dakle, u konačnici, može se reći da bi više žena u oblasti STEM-a zasigurno bilo, prije svega na tržištu rada, a zatim i zaposleno, da je nivo rodne diskriminacije manji. Ovo je samo opomena za društvo i institucije, jer u godinama koje dolaze, rodna diskriminacija može biti pogubna za sve.

Literatura

1. Almeda V., Baker R. (2020). Predicting Student Participation in STEM Careers: The Role of Affect and Engagement during Middle School. *Journal of Educational Data Mining*, Volume 12, No 2.
2. Carolyn C., Patterson D., Kovarik D., Chowning J. (2015). Fostering STEM Career Awareness: Emerging Opportunities for Teachers. *A journal for research, leadership*.
3. Cooray A., Potrafke N. (2011). Gender inequality in education: Political institutions or culture and religion? *European Journal of Political Economy* 27.
4. Deming D., Noray K. (2019). STEM careers and the changing skill requirements of work. *Nber working paper series*, National Bureau of Economic research.
5. Esteve-Volart B. (2004). Gender Discrimination and Growth: Theory and Evidence from India. *London School of Economics and Political Science*.
6. Gunawan E., Mulyadi Y., Kustiawan I. (2022). Gender Inequalities in STEM Careers in Developed and Developing Countries: A Systematic Review. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Proceedings of the 4th International Conference on Innovation in Engineering and Vocational Education*, Volume 651.
7. Huang J., Li Y., Zheng Y. (2022). Gender Discrimination in STEM Education. *ISEMSS, ASSEHR* 687.
8. Langdon D., McKittrick G., Beede D., Khan B., Doms M. (2017). *STEM: Good Jobs Now and for the Future*. U.S. Department of Commerce Economics and Statistics Administration.
9. Leea Y., Capraroa M., Viruru R. (2018). The Factors Motivating Students' STEM Career Aspirations: Personal and Societal Contexts. *International Journal of Innovation in Science and Mathematics Education*, 26(5).

10. LinY. (2021). The Literature Review of Gender Discriminations in Schools, Families, and Workplaces. *Advances in Social Science, Education and Humanities Research, Proceedings of the 2021 2nd International Conference on Mental Health and Humanities Education*, Vol. 561.
11. Mohamadali A. (2020). *Gender discrimination in education*. University of Duhok.
12. Nowak J. (2021). Gender inequality in education. *Human, Technologies and Quality of Education*.
13. Obodo C. (2020). Gender-Related Discrimination. *Encyclopedia of the UN Sustainable Development Goals*, 1.
14. Page N., Montgomery S., Akinbayo S., Huey L., Stangle J. (2022). Gender Discrimination Response to Dacowits. *Insight Policy Research, RFI 19*.
15. Pokharel S. (2008). Gender discrimination: Women perspectives. *Nepalese Journal of Development and Rural Studies*, 5 (2).
16. Unterhalter E. (2015). Measuring Gender inequality and equality in education. *Concept Paper developed for workshop Beyond Parity: Measuring Gender Equality in Education*, London.
17. USAID. (2021). *Education from a gender equality perspective*. United States Agency for International Development.

IV

Digitalno rodno zasnovano nasilje i postojeći zakonski mehanizmi zaštite žrtava u pozitivnom pravu Republike Srbije

Jeřimija Lakić

yssumno13@gmail.com

Filozofski fakultet u Nišu

Katarina Mlinarević

katarinaaa.mlinarevic997@gmail.com

Pravni fakultet u Novom Sadu

Sažetak

Cilj ovog rada je prikazati i približiti problem rodno zasnovanog digitalnog nasilja, koje se javlja u različitim oblicima, uključujući onlajn uznemiravanje, virtualni mobing, seksistički govor mržnje i seksualno zlostavljanje posredstvom vizuelnog sadržaja. Kako bi se ovo postiglo, analizirani su uzroci nastanka i razvoja digitalnog rodno zasnovanog nasilja i zakonske regulative u Republici Srbiji, uz osvrt na medijsko izveštavanje o krivičnom postupku, kreiranju medijskog profila žrtve, ali i počinioca i uticaju koje je to imalo na kreiranje stava javnog mnjenja. U svrhu analiziranja ovog problema, proučavano je više zakona Krivičnog zakonika koji se mogu podvesti pod digitalno nasilje. Problematizaciji ove teme pristupa se i kroz konkretne primere

rodno zasnovanog digitalnog nasilja iz javnog života, kako bi se ovi zakoni ispratili i u praktičnoj primeni. Sve ovo dovelo je do zaključka o potrebi dopune zakona o bespravnom širenju intimnog sadržaja drugog lica na društvenim mrežama, a koju je Ministarstvo pravde podržalo kreiranjem novog zakona - Neovlašćeno deljenje i zloupotreba snimka intimne sadržine. Osim krivične odgovornost, potrebno je negovati i društvenu odgovornost, kako bi se sprečilo sprovođenje novog nasilja, ali i da bi se postojeće žrtve osećale sigurno i bezbedno na internetu.

Ključne reči: digitalno nasilje, rodno zasnovano nasilje, zakon, Republika Srbija, mediji

Abstract: The aim of this work is to show and approach the problem of gender-based digital violence, which occurs in various forms, including online harassment, virtual mobbing, sexist hate speech and sexual abuse through visual content. In order to achieve this, the causes of the emergence and development of digital gender-based violence and legal regulations in the Republic of Serbia were analyzed, with reference to media coverage of criminal proceedings, the creation of a media profile of the victim, but also of the perpetrator, and the impact this had on the creation of public opinion. In order to analyze this problem, several laws of the Criminal Code that can be subsumed under digital violence were studied. The problematization of this topic is also approached through concrete examples of gender-based digital violence from public life, in order to accompany these laws in practical application. All this led to the conclusion of the need to amend the law on illegal dissemination of intimate content of another person on social networks, which the Ministry of Justice supported by creating a new law - Unauthorized sharing and abuse of recordings of intimate content. In addition to criminal responsibility, it is also necessary to foster social responsibility, in order to prevent the implementation of new violence, but also to make existing victims feel safe and secure on the Internet.

Keywords: digital violence, gender-based violence, law, Republic of Serbia, media

I. Uvod

Rodno zasnovano nasilje podrazumeva svaku vrstu diskriminacije, napada ili ugrožavanja osobe na osnovu njenog roda ili pola. Javlja se u više oblika – kao fizičko, psihičko, emocionalno, seksualno ili ekonomsko, a često i kao kombinacija više oblika i može se manifestovati u različitim situacijama i okruženjima: u porodici, na random mestu, u obrazovnim ustanovama, na javnim mestima (na ulici, u javnom prevozu itd). Različiti su i uzroci zbog kojih se javlja i razvija rodno zasnovano nasilje. Ovome su u velikoj meri doprinele patrijarhalne društvene norme, u okviru kojih tradicionalne rodne uloge i stereotipi predstavljaju muškarca kao dominantnu figuru, a ženu kao podređenu. Ovako shvaćene pozicije žene i muškarca dovode do toga da su žene sve češće žrtve rodno zasnovanog nasilja, ali ne treba zanemariti ni slučajeve u kojima su žrtve muškarci, baš iz razloga što se, upravo zbog navedenih stereotipa, muškarci se ne osećaju dovoljno osnaženo da nasilje prijave, a često i društvo ne prepoznaje rodno zasnovano nasilje nad muškarcima. Jedan od glavnih uzroka je i finansijska nejednakost, koja se javlja kada su žene u oblistima rada u kojima su dominantno prisutni muškarci, odnosno u poslovima koji se u narodu nazivaju “muškim”, manje plaćene od muškarca. Finansijskoj nejednakosti doprinosi i praksa da se uglavnom žene odlučuju da ostanu kod kuće i posvete se deci i domaćinstvu, zbog čega može postati finansijski zavisna od partnera, što može otežati da pronađe izlaz iz nasilnog okruženja. Kao veoma značajan uzrok javlja se i nedostatak svesti i obrazovanja o rodnoj neravnopravnosti, što može dovesti do problema nerazumevanja i neprepoznavanja rodno zasnovanog nasilja. Razvojem tehnologija i društvenih mreža, rodno zasnovano nasilje je sve više prisutno u današnjem društvu, što je doprinelo razvoju novih oblika nasilja, kao što su digitalno uhođenje, slanje uvredljivih ili pretećih poruka, osvetnička pornografija, koja sa sobom donosi i ucenjivanje osobe da će se njene intimne slike ili poruke objaviti javno, širenje lažnih informacija, širenje govora mržnje i diskriminacije.

II. Digitalno rodno zasnovano nasilje

Da bi se što bolje razumela problematika digitalnog rodno zasnovanog nasilja, potrebno je najpre analizirati uzroke zbog kojih je internet postao toliko plodan teren za razvoj ovakve vrste nasilja. Ovome najpre doprinosi široka dostupnost samog interneta. Razvijen je veliki broj društvenih mreža kojima je vrlo lako pristiputi i na taj način je nasilnicima mnogo lakše da dođu do svojih žrtvi bez obzira na udaljenost. Same društvene platforme nude određene mere koje mogu doprineti sprečavanju nasilja poput postavljanja privatnosti, kada korisnici mogu ograničiti deljenje svog sadržaja sa drugim korisnicima, zatim postoje opcije filtriranja sadržaja koji se prikazuje na mrežama, opcije blokiranja ili prijavljivanja neprijatnih, uvredljivih i nasilnih poruka i naloga sa kojih ovakve poruke stižu. Međutim, sve ove mere služe kao prevencija, ali ne i rešenje, jer se njime blokiraju nalozi, ali ne i sami internet predatori koji zbog velikog broja komunikacijskih kanala na internetu vrlo lako mogu ponovo doći do svoje žrtve. Ovome u velikoj meri doprinosi i anonimnost koju internet nudi, jer mogućnost da njihov identitet ostane sakriven, nasilnike dodatno ohrabruje da vrše nasilje bez straha o posledicama. Nedostatak digitalne i medijske pismenosti, odnosno nedovoljno znanje o bezbednom korišćenju interneta i kritičkom pristupu medija, takođe pomaže nasilnicima da lako uoče svoje potencijalne žrtve. Od velikog značaja za sprečavanje širenja nasilja na internetu su zakoni koji se sprovode, ali i način na koji se primenju.

Zakonska regulativa u Republici Srbiji ima nekoliko izazova koji mogu doprineti širenju digitalnog nasilja. Zakoni i regulative koje se bave digitalnim nasiljem nisu dovoljno razvijeni ili primenjeni, što otežava zaštitu žrtava i kažnjavanje počinilaca. Nedostatak specifičnih zakona je najveći problem sa kojim se žrtve suočavaju. U Krivičnom zakoniku Republike Srbije postoji nekoliko članova koji upućuju na digitalno nasilje:

- Član 138 a:

(1) „ Ko u toku određenog vremenskog perioda uporno:

1. Drugo lice neovlašćeno prati ili preduzima druge radnje u cilju fizičkog približavanja tom licu protivno njegovoj volji;

2. Protivno volji drugog lica nastoji da sa njim uspostavi kontakt neposredno, preko trećeg lica ili putem sredstava komunikacije;
3. Zloupotrebljava podatke o ličnosti drugog lica ili njemu bliskog lica radi naručivanja robe ili usluga;
4. Preti napadom na život, telo ili slobodu drugog lica ili njemu bliskog lica;
5. Preduzima druge slične radnje na način koji može osetno da ugrozi lični život lica prema kome se radnje preduzimaju, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do tri godine.

(2) Ako je delom iz stava 1. ovog člana izazvana opasnost po život, zdravlje ili telo lica prema kome je delo izvršeno ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od tri meseca do pet godina.

(3) Ako je usled dela iz stava 1. ovog člana nastupila smrt drugog lica ili njemu bliskog lica, učinilac će se kazniti zatvorom od jedne do deset godina.⁵

- Član 144

(1) Ko neovlašćeno načini fotografski, filmski, video ili drugi snimak nekog lica i time osetno zadre u njegov lični život ili ko takav snimak preda ili pokazuje trećem licu ili mu na drugi način omogućiti da se sa njim upozna, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.

(2) Ako delo iz stava 1. ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom do tri godine.⁶

- Član 145

(1) Ko objavi ili prikaže spis, portret, fotografiju, film ili fonogram ličnog karaktera bez pristanka lica koje je spis sastavilo ili na koga se spis odnosi, odnosno bez pristanka lica koje je prikazano na portretu, fotografiji ili filmu ili čiji je glas snimljen na fonogramu ili bez pristanka drugog lica čiji se pristanak po zakonu traži i time osetno zadre u lični život tog lica, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do dve godine.

⁵ Krivični zakonik Republike Srbije/ www.paragraf.rs/ Krivični zakonik

⁶ Ibid.

(2) Ako delo iz stava 1. ovog člana učini službeno lice u vršenju službe, kazniće se zatvorom do tri godine.⁷

- Član 170

(1) Ko uvredi drugog, kazniće se novčanom kaznom od dvadeset do sto dnevnih iznosa ili novčanom kaznom od četrdeset hiljada do dvesta hiljada dinara.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno putem štampe, radija, televizije ili sličnih sredstava ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti novčanom kaznom od osamdeset do dvestačetdeset dnevnih iznosa ili novčanom kaznom od stopedeset hiljada do četrstopedeset hiljada dinara.

(3) Ako je uvređeni uvredu uzvratio, sud može obe ili jednu stranu kazniti ili osloboditi od kazne.

(4) Neće se kazniti za delo iz st. 1. do 3. ovog člana učinilac, ako je izlaganje dato u okviru ozbiljne kritike u naučnom, književnom ili umetničkom delu, u vršenju službene dužnosti, novinarskog poziva, političke delatnosti, u odbrani nekog prava ili zaštiti opravdanih interesa, ako se iz načina izražavanja ili iz drugih okolnosti vidi da to nije učinio u nameri omalovažavanja.⁸

U Krivičnom zakoniku Republike Srbije ne postoji posebno krivično delo digitalno nasilje. Navedena krivičnih dela se samo mogu podvesti pod digitalno nasilje, ali u ovom slučaju nije precizirano šta sve ono obuhvata. Digitalno nasilje se može prepoznati i u Članu 172, gde se govori o iznošenju ličnih i porodičnih prilika:

(1) Ko iznosi ili pronosi štogod iz ličnog ili porodičnog života nekog lica što može škoditi njegovoj časti ili ugledu, kazniće se novčanom kaznom ili zatvorom do šest meseci.

(2) Ako je delo iz stava 1. ovog člana učinjeno putem štampe, radija, televizije ili sličnih sredstava ili na javnom skupu, učinilac će se kazniti novčanom kaznom ili zatvorom do jedne godine.⁹

7 Ibid.

8 Ibid.

9 Ibid.

Kako tehnologije brzo napreduju, u kratkom vremenskom periodu kreiraju se nove aplikacije i društvene mreže, tako nasilnici pronalaze nove kanale za uznemiravanje svojih žrtvi. Zbog toga je potrebno da i zakoni idu u korak sa ovim napretkom, odnosno da se konkretno definišu svi oblici digitalnog nasilja, a zatim i odgovarajuće kazne. Činjenica da se navedeni zakoni mogu samo podvesti pod digitalno nasilje ostavlja prostor za pojavu takozvanih rupa u zakonu, što dodatno otežava sam krivični postupak koji može trajati godinama i biti iscrpljujući za žrtvu, a to često obeshrabri žrtvu da nasilje uopšte prijavi. Osim toga, zbog već ranije pomenutog nedostatka znanja o bezbednosti na internetu, ovaj vid nasilja često ostaje neprepoznat i od strane same žrtve ili mu se ne pridaje dovoljno značaja da bi se prijavilo. Osim toga, dešava se i da nema gonjenja po službenoj dužnosti, što žrtvi ostavlja samo mogućnost podnošenja privatne tužbe te se zbog nedostatka novčanih sredstava, ali i zbog tereta dokazivanja koji se prebacuje na žrtvu, dešava da sudski postupak ne bude pokrenut pa počinitelac ne trpi nikakve sankcije. Sve ovo dovodi do toga da nasilnici nastave sa uznemiravanjem, jer ne postoji konkretno rešenje koje bi ih u tome sprečilo.

Organizacije poput SHARE Fondacije predložile su izmene Krivičnog zakonika kako bi se rodno zasnovano digitalno nasilje jasnije prepoznalo i sankcionisalo.¹⁰ Naglasak je naročito stavljen na seksualno zlostavljanje posredstvom vizuelnog sadržaja, jer osvetnička pornografija, u koju je uključena i zloupotreba snimaka polne sadržine stvorenih uz pomoć veštačke inteligencije (poznata i kao “deepfake pornografija”), nije jasno definisana u zakonu. Preporučene izmene nisu usvojene, jer u Krivičnom zakoniku već postoji zakon koji predviđa sankcionisanje deljenja ličnih snimaka i fotografija trećem licu ili grupi lica bez pristanka osobe koja je na njima prikazana (Član 145) te se zbog toga u Vladi navodi da nije svrhovito propisivati novo krivično delo.

10 www.sharefoundation.info/ Rodno-zasnovano-digitalno-nasilje-u-Srbiji.pdf

III. Primeri digitalnog rodno zasnovanog nasilja iz javnog života

Primere digitalnog rodno zasnovanog nasilja lako je uočiti na društvenim mrežama kao što su Instagram, Facebook, Tik Tok, X, Telegram, Viber. Ono se najčešće odvija u ćaskanjima pomenutih aplikacija, gde korisnici neželjeno dobijaju neprijatne, ali i preteće poruke i slike i snimke neprimerenog i seksualnog sadržaja i u komentarima ispod objava, gde drugi korisnici ostavljaju uvredljive poruke, često i sa lažnih profila. Neretko se dešava da upravo u tom komentarisanju žrtva rodno zasnovanog digitalnog nasilja postane i neko od drugih korisnika koji imaju suprotan stav od nasilnika.

U avgustu 2022. godine korisnica aplikacije za dostavu hrane koju nudi kompanija Wolt prijavila je dostavljača ove kompanije nakon što je pokušao da stupi u kontakt sa njom putem njenog privatnog broja telefona koji je pribavio na svom random mestu, koristeći njene lične podatke u neposlovne svrhe nakon izvršene dostave.¹¹ Ovaj incident je rešen prekidom radnog odnosa sa dostavljačem, ali vanrednim inspekcijskim nadzorom Poverenika za zaštitu podataka o ličnosti, jer je ovakvim činom narušeno pravo korisnika na poverljivost ličnih podataka. Sam sadržaj poruke, u kojoj dostavljač pita korisnicu kakva je bila hrana koju joj je dostavio, nije uznemirujuć, koliko činjenica da je zloupotrebio njene lične podatke u privatne svrhe, međutim, uznemiravanje korisnice je usledilo u komentarima ispod objava o ovoj vesti na društvenim mrežama. Pored velikog broja komentara korisnika koji su razumeli zabrinutost devojke za zloupotrebu privatnog broja, usledio je i veliki broj osuda na račun njenog postupka. Osim ovoga, i sam dostavljač se ponovo javio devojci sa porukom u kojoj, ne uviđajući sopstvenu grešku, navodi nju kao glavnog krivca zbog kog je dobio otkaz. Zabrinjavajući je zaključak koji se iz ovog slučaja izdvojio, a to je činjenica da veliki broj ljudi najpre ne prepozna je čin dostavljača kao krivično delo, što je u vezi sa pomenutim nedostatkom znanja o bezbednosti u digitalnom svetu, što otvara pretpostavku da i sami mogu biti potencijalne žrtve u budućnosti, ali zabrinjavajuća je i njihova spremnost da na uvredljiv način, vođeni stereotipima, komentarišu osobu na internetu koju čak i ne poznaju.

11 www.euronews.rs/ Slučaj dostavljača Wolt-a koji je uznemiravao korisnicu otvorio pitanja - šta sve znaju o nama i kako da se zaštitimo

Udruženje za osnaživanje i razvoj građana i građanki “Osnažene” je sprevelo istraživanje o neovlašćenom deljenju intimnih sadržaja, kada su se 2021. osnivačice ovog udruženja infiltrirale u više grupa na aplikaciji Telegram, ne bi li raskrinkale grupe čiji su članovi na ovoj mreži bez pristanka i znanja žrtava delili njihove intimne fotografije i snimke.¹² Ovaj intiman sadržaj je uključivao ne samo osvetničku, već i dečju pornografiju, ali i snimke i fotografije incestnog tipa. Rezultat ovog istraživanja je gašenje velikog broja ovakvih grupa, koje broje i nekoliko desetina hiljada članova, međutim, krivične sankcije su izostale. Kako se navodi u istraživanju, Nemanja S. administrator jedne od najvećih grupa pod nazivom “Ex Yu Balkanska Soba”, koja je imala trideset šest hiljada članova, odlukom iz oktobra 2023. godine, oslobođen je krivične odgovornosti za dopuštanje distribucije intimnog sadržaja u ovoj grupi. Kako se u ovom slučaju radi o jednom vidu sajber nasilja, iz udruženja savetuju kako bi trebalo da se žrtve pozovu i na Zakon o organizaciji i nadležnosti državnih organa za borbu protiv visokotehnološkog kriminala.¹³ Odbacivanje tužbi protiv vlasnika sporne grupe pod izgovorom da on sam nije delio intiman sadržaj pokazuje da reakcije nadležnih institucija nisu adekvatne. To dovodi do opasnosti da se članovi i administratori Telegram grupa koji nisu pronađeni ni procesuirani mogu da se oseću ohrabreno da organizuju nove grupe u kojima će neovlašćeno deliti ovakav sadržaj, često i uz novčanu dobit od rasparčavanja istog. Počinioци ovakvih zlodela upravo i biraju mreže poput Telegram-a, jer im iste garantuju gotovo potpunu anonimnost, s obzirom na to da je do pravog identiteta teško doći. Drugi ozbiljan problem koji se izdvaja iz ovog slučaja su posledice koje je ovakav vid nasilja, koje osim digitalnog i rodno zasnovanog predstavlja i seksualno i psihološko nasilje, izaziva kod žrtava. Osim osećanja krivice i stida, depresije, posttraumatskog stresnog poremećaja, nepoverenja u društvo, ali i najbliže okruženje i, u krajnjem slučaju, suicidalnih misli, žrtve osećaju i dodatno nepoverenje i odsustvo pravne zaštite, koje se može proširiti i uticati na stav drugih žrtava da je prijavljivanje nasilja uzaludno.

12 www.osnazene.org.rs/ Telegram iza senke: incest, dečija i osvetnička pornografija – Osnažene

13 Ibid.

Primeri distribucije osvetničke pornografije sve češće su prisutni i na javnoj sceni, gde su žrtve pevačice, glumice, novinarki, influencerske na društvenim mrežama, političarke, aktivistkinje i slično. Najčešći razlozi nasilnika za uznemiravanje su: osveta, izazivanje osećanja stida i sramote, ucena, iznuda, pokušaj da se uspeh žrtve omalovaži, ali i pokušaj da medijsku pažnju skrenu na sebe. Kod ovakvih primera se naročito ističe potreba da se izgradi svest javnog mnjenja o osvetničkoj pornografiji kao o zločinu za koji postoji adekvatna sankcija, ali i potreba da se pruži podrška žrtvama. Reakcija društva na ovakvo nasilje, kada su žrtve žene sa javne scene, a naročito ako su deo estrade, obično je negativna i često se smatra da je to normalizovano u javnom svetu, odnosno da je to način na koji javne ličnosti grade karijeru i stižu do uspeha. Na ovaj način se žrtve marginalizuju i doživljavaju sekundarnu viktimizaciju koju sprovodi društvo, ponovo širenjem negativnih komentara na društvenim mrežama, širenjem seksističkog govora mržnje i kleveta, ali neretko i različiti mediji sa senzacionalističkim naslovima, skandaloznim fotografijama i snimcima i tekstovima u kojima se nadograđuje istina, a ponekad i neistina, a sve sa ciljem da preko tiraža ostvare ličnu finansijsku dobit. Često se ovakvi naslovi i vesti u medijima javljaju duži vremenski period, žrtva postaje predmet opšteg podsmeha, doživljava se da podrška izostane i od strane njihovih kolega. Osim ovoga, ponovo se ostavlja prostor nasilniku da prođe nekažnjeno, ali i da nasilje ponovi.

IV. Zaključak

Kada se uzme u obzir sve gore navedeno, kada se uporede zakonske regulative sa praksom, kada se analiziraju uzroci koji dovode do pojave digitalnog rodno zasnovanog nasilja, ali i posledice koje ono ostavlja na žrtvu, ali i njeno okruženje, pa i samo društvo u kojem živi, može se izvući nekoliko zaključaka o ovoj temi.

Na prvom mestu, neophodna je prevencija nasilja koja se postiže podizanjem svesti društva najpre o rodnoj nejednakosti, o uzrocima i posledicama rodnog i digitalnog nasilja, zasebno i u kombinaciji ova dva vida. Da bi se postiglo sprečavanje nasilja, neophodno je i podići svest svakog pojedinca o digitalnom identitetu koje kreira u digitalnom okruženju, osvestiti da samo zato što je što je neki sadržaj objavljen na internetu, ne znači da mu se ne treba prilaziti sa dozom etike i kulture. S obzirom na to da je teško dopreti i promeniti svest nasilnika, potrebno je žrtve učiti digitalnoj pismenosti, načinima kako da se zaštite u digitalnom svetu i da nasilje prepoznaju i prijave. Potrebno je stvoriti sigurno okruženje za žrtvu u kojem će osetiti podršku i saosećanje, ali osim različitih udruženja i sos telefona koja su im na raspolaganju, potrebno je i razvijati empatiju i razumevanje javnog mnjenja.

Osim reakcije društva, potrebno je menjati i reakcije nadležnih institucija koje često, pod izgovorom da je obim posla povećan, a obim resursa smanjen, često kod žrtve ostavljaju utisak nezainteresovanosti za prijavljeno nasilje. Od ključnog značaja za rešavanje ovog problema su izmene i dopune postojećih zakona o digitalno rodno zasnovanom nasilju i osvetničkoj pornografiji, ali i blagovremeno i adekvatno sprovođenje istih zakona. Primetni su pomaci ka rešenju ovog problema. Na zvaničnom sajtu Ministarstva pravde republike srbije, prvog novembra tekuće godine objavljeno je "Saopštenje povodom navoda u medijima u vezi sa javnom raspravom o nacrtima zakona o izmenama i dopunama Krivičnog zakonika i Zakonika o krivičnom postupku"¹⁴ Predmet javne rasprave bila je i inicijativa koju je podržao veći broj organizacija civilnog društva i pojedinaca, a koja se odnosi na dopunu zakona Krivičnog zakonika o deljenju intimnog sadržaja drugog

14 www.mpravde.gov.rs/ Министарство правде Републике Србије

lica, bez njegovog pristanka. Ministarstvo pravde je podržalo inicijativu o dopuni Zakonika, koju je označilo opravdanom¹⁵, predlažući novo krivično delo koje bi sankcionisalo neovlašćeno deljenje i zloupotrebu intimnih snimaka – Neovlašćeno deljenje i zloupotreba snimka intimne sadržine. U narednom periodu biće pronađeno najbolje rešenje kojim će se ograničiti zloupotreba deljenja tuđeg intimnog sadržaja putem društvenih mreža.

15 Ibid.

Literatura

1. Krivični zakonik Republike Srbije (ispr, 94/2024). Link: <https://www.paragraf.rs/propisi/krivicni-zakonik-2019.html>
2. Ministarstvo pravde. Link: <https://www.mpravde.gov.rs/>
3. Nevena Krivokapić Martinović. (2024). Rodno zasnovano digitalno nasilje u srbiji. Beograd: Share fondacija.
4. Slučaj dostavljača Wolt-a koji je uznemiravao korisnicu (2022). Link: www.euronews.rs/ Slučaj dostavljača Wolt-a koji je uznemiravao korisnicu otvorio pitanja - šta sve znaju o nama i kako da se zaštitimo
5. Telegram iza senke: incest, dečija i osvetnička pornografija. (2024). Link: <https://osnazzene.org.rs/blog/telegram-iza-senke-incest-decija-i-osvetnicka-pornografija/>

Skriveni fenomeni rodnog nasilja: cyberbullying, doxing i revenge porn kao prijetnje ženskoj privatnosti u digitalnoj eri

Amina Omerović

amina.omerovic129@gmail.com

Filozofski fakultet, Univerzitet u Sarajevu

Sažetak

Rad iz sociološke perspektive istražuje fenomene *cyber bullying-a*, *doxing-a*, *online shaming-a* i dijeljenja privatnih, intimnih fotografija odnosno *revenge porn-a*, kao novih oblika rodno zasnovanog nasilja nad ženama u javnoj sferi. Diskriminacija koja se odvija u virtuelnom svijetu dovodi do narušavanja privatnosti, uznemiravanja ili ucjene te ima dalekosežne posljedice na žrtve. Ovakvi novi oblici nisu sankcionirani na pravi način i mnogo teže se zakonski reguliraju, a žrtve bivaju društveno obilježene stigmom. Istraživanje polazi od rodni stereotipa u medijskom predstavljanju i rodno zasnovanog nasilja s tim u vezi, a koje se pojačava na digitalnim platformama u umreženom društvu. S druge strane, posebna pažnja posvećena je objektivizaciji i seksualiziranju ženskog lika/tijela, što utiče na predstave mladih žena o sebi i o tome kako se treba ponašati, oblačiti i izgledati, te u tom smislu virtuelni svijet i mediji imaju vrlo snažan utjecaj na samo-poimanje i nerealne standarde ljepote.

Ključne riječi: rod, nasilje, diskriminacija, internet, mediji, *cyber bullying*

Abstract: From a sociological perspective, this paper explores the phenomena of cyberbullying, doxing, online shaming, and the sharing of private, intimate photos (commonly referred to as revenge porn) as new forms of gender-based violence against women in the public sphere. Discrimination in the virtual world leads to privacy violations, harassment, or blackmail and has far-reaching consequences for victims. These emerging forms of violence are not adequately sanctioned and are significantly harder to regulate legally, leaving victims socially stigmatized.

The research begins with an analysis of gender stereotypes in media representation and their connection to gender-based violence, which is amplified on digital platforms in a networked society. Special attention is given to the objectification and sexualization of women's images and bodies, which influence young women's perceptions of themselves and dictate how they should behave, dress, and look. In this context, the virtual world and media exert a powerful influence on self-perception and impose unrealistic beauty standards.

Keywords: gender, violence, discrimination, internet, media, cyberbullying

I. Uvod

Cyberspace, kako ga nazivaju u modernom dobu, predstavlja amorfni virtuelni svijet (Bussell, 2023) omogućen pojavom interneta. Utjecaj digitalne tehnologije na svijet kulture je itekako vidljiv, jer je jedan od najboljih pokazatelja epohalnog razvitka jednog naroda ili civilizacije kulture. Velike promjene u svijetu, kako u privrednom, ekonomskom smislu, tako i društveno-kulturnom, dolaze sa pojavom brzog prenosa podataka i informacija između ljudi i korporacija, ali se postavlja pitanje kakve su posljedice na same konzumente. Eksploatacija podataka u različite svrhe postala je imperativ algoritama svih društvenih platformi i medija, kao i hakerski upadi i narušavanje privatnosti na nekoliko nivoa. U radu ćemo predstaviti kakvu poziciju zauzima rod, kao društvena kategorija, u medijima i virtuelnom svijetu. U sociologiji postoji važna distinkcija između spola i roda; spol je anatomska, biološka forma, a rod predstavlja društvenu konstrukciju muškosti i ženskosti, te se uglavnom, govori o fenomenu rodne socijalizacije¹⁶, u kojoj se dijete rađa s biološkim razlikama između spolova a rod se razvija socijalizacijom. (Giddens, 2007, 107, 108) Ne slažu se svi sociolozi s ovom konstrukcijom spola i roda, Giddens takođe napominje da neki smatraju i da je ljudsko tijelo podložno društvenom preoblikovanju. (Giddens, 2007) Ono što stvara nejednakost jeste razlika u moći između muškarca i žene što je isključivo društvena konstrukcija. U postmodernom društvu, s eksplozivnim razvitkom tehnologije i mogućnosti širenja informacija, sajber prostor postao je platforma za izražavanje i amplifikaciju rodnih uloga i pojačavanja neravnopravnosti i diskriminacije. Dešava se terorizacija javnog prostora otjelovljenog u društvene mreže i medije u kojem se pojavljuje *cyber bullying*, *doxing*, javno sramoćenje i neovlašteno dijeljenje intimnog audio-vizuelnog sadržaja, poznatije pod nazivom osvetnička pornografija/*revenge porn*. Unazad nekoliko godina svjesni smo fenomena seksualiziranja ženskog tijela i objektivacije istog, na reklamama, u medijima, te pogotovo sada kada se razvio koncept društvenih mreža. Utjecaj kontenta više ne bira dob i svi, na neki način, pokušavaju održavati online reputaciju.

16 Rodna socijalizacija se odnosi na učenje rodnih uloga uz pomoć pokretača kakvi su obitelj i mediji. (Giddens, 137.) Fenomen socijalizacije generalno se odnosi na primarnu, djetinjstvo, i sekundarnu koja se odnosi širu socijalizaciju i dodir s školom, vršnjacima, pa i medijima koji mogu oblikovati promišljanja o nekom fenomenu.

II. Rodni stereotipi i mediji

Uloga medija nije samo da zabavljaju, nego i oblikuju većinu informacija prema kojima djelujemo i stvaramo stavove u svakodnevnom životu. Govorimo o televiziji, radiju, novinama i o valu nove digitalne tehnologije koji informacijama oblikuju doživljaj stvarnosti, i na neki način im je dodijeljena titula društvene činjenice. Mediji su naišli na oštru kritiku feminističkih istraživanja i to iz pet razloga, kako navodi Van Zoonen (Van Zoonen, 1994: 14-15, prema Valić Nedeljković, 2011): nedovoljna zastupljenost žena u komunikološkim i kulturnim studijama, gdje muškarci dominiraju u istraživačkim i akademskim pozicijama, druga kritika je predstavljanje žene kroz prizmu domaćica i potrošačica, treća je muškocentričnost gdje su muška iskustva generalizovana, a ženska zanemarena, četvrta kritika se odnosi na dominaciju muške perspektive u nauci i peta predstavlja feministički izazov tradicionalnoj nauci, podstaknut postmodernističkom perspektivom koja zagovara pluralizam i inkluziju različitih perspektiva u nauci. Valić Nedeljković nastavlja tragom autorice Van Zoonen objašnjavajući stereotip koji se nadvija nad ženama, što nije izostalo i u medijima, čak štaviše pospiješilo je stereotip i pretvorilo ga u diskriminaciju: „...Žene koje se prikazuju na televiziji moraju da zadovolje nekoliko kriterijuma. Moraju biti lepe, mlade, definisane u odnosu na muža, sina, oca, šefa i okarakterisane kao pasivne, neodlučne, pokorne, zavisne.“ (Van Zoonen, 1994: 16-18, prema Valić Nedeljković, 2011, 448, 449) Gaković (2021) konstatuje da interes za stereotipnu reprezentaciju žena počinje tokom drugog feminističkog vala, a pristup polazi od shvatanja da mediji doprinose održavanju statusa quo i muške dominacije kroz stereotipno predstavljanje žena, čime se perpetuiira njihov neprivilegovan društveni status. (Gaković, 2021, 39, 40). Ono što možemo zaključiti jeste da je tradicionalno predstavljanje žene u medijima kao osobe koja održava porodicu na okupu samo pojačalo rodnu stereotipizaciju i diskriminaciju nad ženama.

Promjena se dešava u devedesetim godinama prošlog stoljeća, kada se žena prikazivala kao heroína, a ne više kao domaćica koja gleda saponice. Prema Gauntlettovom istraživanju (Gauntlett, 2002, prema Gaković, 2021, 41) u analizi popularnih serija iz 90-ih godina primjećuje da se modeli feminiteta i maskuliniteta mijenjaju, naime, muški likovi počinju prikazivati

osjećajnost i nježnost, dok ženski likovi više nisu ograničeni na estetski izgled. U rasponu od 2000-tih do 2010. godine reprezentacija žene se promijenila za razliku od tradicionalnog predstavljanja. Žene su sada postale multifunkcionalne heroine koje rade, imaju društveni život i brinu se o porodici. Neke od tih priča su utjelovljenje u serijama *Devious Maids*, *Desperate Housewives*, *Modern Family*, *Sex/Life*, a kasnije *Fleabag*, *A League of Their Own*, *Minx*, *The Handmaid's Tale*... Pogrešna reprezentacija žene koja nas vraća u tradicionalno doba je, paradoksalno, *Sex i grad*, koju je Šesto (2023) detaljno objasnio, vodeći se pitanjima: Kako su muškarci i žene prikazani u serijama „*Sex and the City*” i „*And Just Like That*” u smislu njihovih rodničkih uloga i stereotipa i kako se to promijenilo kroz vrijeme. (Šesto, 2023), „Reprezentacija rodničkih uloga u seriji „*Sex and the city*” nudi nijansirani prikaz četiriju glavnih protagonistica: Carrie Bradshaw, Samantha Jones, Miranda Hobbes i Charlotte York. Kao spisateljica i kolumnistica, Carrie prkosi tradicionalnim rodničkim normama ostvarujući uspješnu karijeru u industriji kojom dominiraju muškarci... Carrie izaziva te stereotipe također istražujući teme osnaživanja i neovisnosti žena. Ona upravlja svojim romantičnim i seksualnim odnosima, dajući prioritet osobnom ispunjenju nad društvenim očekivanjima. Samantha Jones, koju tumači Kim Cattrall, predstavlja hrabar i neskriven pristup seksualnosti u seksualnim odnosima. Ponosno prihvaća svoje seksualne želje i otvoreno se upušta u povremene veze, izazivajući društvena očekivanja o seksualnom ponašanju žena. Miranda Hobbes, koju glumi Cynthia Nixon, ističe se kao utjelovljenje uspješne i ambiciozne žene u profesiji kojom dominiraju muškarci. Prikazana je kao vrlo uspješna odvjetnica, koja često daje prednost svojoj karijeri nad romantičnim vezama. Mirandin lik razbija kalup tradicionalnih rodničkih uloga pokazujući da žene mogu profesionalno napredovati i potvrditi svoju neovisnost. Nasuprot tome, Charlotte York, koju glumi Kristin Davis, u početku se čini da se više prilagođava tradicionalnim rodničkim ulogama. Često je prikazana kao oličenje ženstvenosti, koja traži romantičnu vezu i naglašava važnost ljubavi i braka.” (Šesto, 2023, 19) Autor je predstavio površnu istinu koju svaki gledatelj može primijetiti kada po prvi put gleda seriju, ali problem je složeniji. Bradshaw je žrtva toksičnog maskuliniteta Mr. Big-a kojim je opsjednuta i postepeno radi ono što on želi, također, York je najgori reprezent moderne

žene, jer pri prvoj želji društva i partnera kategorički se mijenja. Otvorenost pri seksualnoj orijentaciji dobar je pokazatelj medijskog napretka ka brisanju stereotipa, te same diskriminacije kako žena, tako i muškaraca i njihovog odabira. Naprimjer, „U jednoj epizodi Charlotte izražava želju da pričeka do braka kako bi stupila u seks i prilagodila se tradicionalnim rodnom ulogama. Njezino je stajalište u skladu sa stereotipom da su žene pasivne i podložne u svojim seksualnim odnosima. S druge strane, lik Samantha izaziva ovaj stereotip prihvaćajući svoju seksualnost i istražujući svoje želje bez ikakvih rezervi.“ (Šesto, 2023, 23) U jednom trenutku ona pronalazi svog princa na bijelom konju, Trey-a, tradicionalnog muža koji je podložen utjecaju majke, pa čak i u biranju namještaja u stanu gdje će novi bračni par živjeti. Problem nastaje kada se York, usljed Trey-ove manipulacije, odriče posla u galeriji u kojoj je radila više od dvanaest godina. Kontradikcija u životnim stavovima nastaje kada se u životu žena u seriji pojavljuje muškarac, prethodno su bile uspješne, ostvarene žene, a pri samom komentaru muškaraca padaju u tradicionalni začarani krug u kojem su ostvarene samo uz muškarca, što dokazuje Charlotte-ino pristajanje na ideju odsutajanja od posla, posljedično prenoseći svu svoju moć na drugi subjekt. Uporno traganje za muškarcem i brakom, pogotovo u slučaju York stvara stereotip u kojem, iako žena može biti uspješna, karijerno ostvarena i privlačna, potreban joj je aditiv testosterona u životu za sreću i samopouzdanje, što možemo primijetiti kroz Carrieinu konstantnu naraciju kroz epizode. Mnogo diskursa u seriji prikazuje pluralnost koja se nije mogla vidjeti tokom prvog vala feminizma, zbog čega scenaristima treba iskazati zahvalnost. U mnogim serijama se prikazuje da žena, u seksualnom smislu, više nije rob i da ne služi zadovoljstvu muškarca, te su se, stoga, popularizirala i dokumentirala istaživanja o ženskoj seksualnosti, poput *Netflix*-ovog dokumentarca *Sex explained*, stvarajući prostor za brisanje davno ukorijenjenih stereotipa.

II.1. Objektivizacija ženskog tijela u medijima i cyber prostoru

U feminističkoj kritici, pored već navedenih društvenih pojava, objektivizacija se uzima kao instanca od koje se polazi kada

je u pitanju reprezentacija roda, pogotovo u medijima. Pojava masovnih i digitalnih medija osigurala je plodno tlo za seksualiziranje ženskog tijela u reklamama, časopisima, na društvenim mrežama, i na kraju u društvu, koje stvara simbolički univerzum (Berger i Luckmann, 1992) za sljedeću generaciju, kojoj se znanje prethodne generacije legitimiralo generacijskim prelazom kroz proces internalizacije, eksternalizacije i objektivacije. Berger i Luckmann (1992) prenos znanja u društvu objašnjavaju terminom sedimentacije, to jeste taloženja znanja, koje se prenosi preko procesa institucionalizacije i legitimacije. Bilo kakva tipizacija je institucionalizacija, koja nastaje kad postoji uzajamno tipiziranje postupaka od strane djelatnika, prema kojoj nastaju institucije tokom povijesti. Institucije kontroliraju i institucionalizacija se začinje u svakoj vremenski trajnoj društvenoj situaciji. (Berger i Luckmann, 1992)

Dakle, sve ono što vidimo vremenom postaje 'normalizirano' putem procesa taloženja znanja, stoga, perspektivu o ženskom tijelu mediji ne mijenjaju jer žensko tijelo prodaje sve što se želi prodati; od praška za veš, parfema, odjeće, kućnih potreština, itd. Valić Nedeljković (2011) navodi tri varijable žene kao objekta u medijskim proizvodima. Da je žena: žena 'u službi ideje', žena kao 'seksualni objekat' i žena kao 'objekat diskriminacije' mizoginija u medijima, medijska pornografija (Valić Nedeljković, 2011).

Autori koje navodimo pokušavaju ukazati da ovakva stereotipizacija žena kao isključivo seksualnog objekta dovodi do institucionalnog umanjavanja sposobnosti i ženskog identiteta. „Bartky objašnjava da, tipično, objektivizacija uključuje dvije osobe, jednu koja objektivizira i jednu koja je objektivizirana. (Ovo je i ideja objektivizacije koju su iznijeli Kant, kao i MacKinnon i Dworkin.) Međutim, kako Bartky ističe, objektivator i objektivizirani mogu biti jedna te ista osoba. Žene u patrijarhalnim društvima osjećaju se da ih muškarci stalno promatraju, slično kao zatvorenici Panoptikuma (uzorak zatvora koji je predložio Bentham) i osjećaju potrebu da muškarcima izgledaju senzualno ugodno (Bartky 1990, 65). Prema Bartkyju: „U režimu institucionalizirane heteroseksualnosti žena mora od sebe učiniti 'objekt i plijen' za muškarca....Žena živi svoje tijelo onako kako ga vidi drugi, anonimni patrijarhalni Drugi" (Bartky 1990, 73).“

(Papadaki Evangelia, 2024) S druge strane, MacKinnon govori o dihotomiji objektivacije i objektivnosti; MacKinnon piše: „Stav ‘znalca’... je ... neutralan stav, koji ću nazvati objektivnošću – to je nesituirano distancirano stajalište... [Ovo] je društveno stajalište muškaraca...() odnos između objektivnosti kao stava iz koje se svijet poznaje i svijet koji se na taj način shvata je odnos objektivizacije. Objektivnost je epistemološki stav čija je objektivizacija društveni proces, a muška dominacija je politika, odglumljena društvena praksa. To jest, gledati na svijet objektivno znači objektivizirati ga” (MacKinnon 1987. 50, prema Papadaki Evangelia, 2024.) Ali autorica konstatuje da „ženski predmetni status nije prirodna činjenica, već je posljedica rodne neravnopravnosti” (Papadaki Evangelia, 2024.) što podržava Giddensovu (2007.) tvrdnju o rodnoj socijalizaciji. Langton (1993.) govori o dihotomiji na način: „...Da se objektivnost odnosi na načine na koje se um prilagođava svijetu (način na koji se naša uvjerenja uređuju tako da odgovaraju svijetu). Kada je neko objektivna, njegova ili njena uvjerenja imaju pravi smjer uklapanja: uvjerenja su raspoređena tako da odgovaraju načinu na koji svijet jeste. Objektivizacija se, s druge strane, odnosi na načine na koje se svijet prilagođava umu (usklađuje se s našim vjerovanjima). (Papadaki Evangelia, 2024.) Autorica nastavlja da objašnjava objektivaciju žena iz Langtonove perspektive: „Žene postaju pokorne i slične objektima zbog muških želja i uvjerenja. Muškarci žele da žene budu takve i, ako imaju moć, tjeraju žene da postanu takve. Slijedeći normu pretpostavljene objektivnosti, dakle, muškarci formiraju uvjerenje da su žene u stvari pokorne i objektivne, kao i da su žene takve zbog svoje prirode. Dakle, kada je u pitanju objektivizacija žena, svijet se prilagođava umovima muškaraca. Muška uvjerenja, međutim, imaju pogrešan smjer uklapanja jer muškarci uređuju svijet tako da odgovara svojim uvjerenjima i željama o tome da su žene pokorne i slične objektima. Norma pretpostavljene objektivnosti, dakle, donosi uvjerenje da su žene pokorne i slične objektu, što je istina, ali ima pogrešan smjer uklapanja (Langton 2000, 138–142.), zajedno s lažnim uvjerenjem da su žene po prirodi takve.” (Papadaki Evangelia, 2024.) Ne postoji, dakle, prirodni imperativ da je žena kategorički drugačija od muškarca, osim u anatomskom smislu, što smo već objasnili, te se još jednom potvrđuje agens rodne socijalizacije u predstavljanju žene.

„Idealizacijom izgleda, njegovanjem kulta tijela i naglašavanjem seksualnosti, što je danas postalo jednim od važnijih rodni očekivanja, društvo nam zapravo sugerira kako privlačan vanjski izgled pridonosi većem osjećaju moći, uspješnosti i boljem položaju u društvu. Posljedično, medijske reprezentacije uvelike podupiru te društveno dominantne konstrukcije i postavljaju ih kao poželjan identitet.“ (Lubina i Brkić Klimpak, 2014, 216.) Autorice nastavljaju objašnjavati ciljanu skupinu, muškarce, pri prodaji proizvoda, tako, za „muške potrošače (ćemo) često susresti idealne stereotipne djevojke, uglavnom u pozama koje otvoreno pozivaju na seks, polugole ili gole, nerijetko sa zadatkom-uvijek spremna udovoljiti muškarcu.“ (Lubina i Brkić Klimpak, 2014, 2018.) Što se tiče reklama za žene podupire se tradicija, žena je u ulozi majke, koja služi kući i porodici, a ne izostaju ni reklame za djecu, gdje se, prema Lubina i Brkić Klimpak (2014.) „Djevojčicama od najranije dobi nude igračke vezane uz rodna očekivanja-lutke beba, a kasnije i barbika, kućanski aparati i slično, čime ih društvo već od malih nogu priprema na ispunjavanje prirodnih i priželjkivanih rodni uloga na majčinstvo, brigu o kućanstvu i vlastitom vanjskom izgledu.“ (Lubina i Brkić Klimpak, 2014, 220.) Seksualiziranje i objektivacija nisu zastupljeni samo, u već dobro poznatim „starim“ reklamama, sljedeće fotografije pokazat će kontraverzni nivo seksualiziranja ženskog tijela u reklamama koje imaju funkciju privući muškarce;

(Richardson, 2007.)

(Testino, 2003.)

Takve situacije ne izostaju ni na internetu, gdje se „prihvatanjem kolačića“ dobrovoljno bira *feed*. Modni diktat je imperativ modernog i postmodernog doba u kojem se postavljaju nerealni standardi ljepote, koji imaju za posljedicu smanjenje samopouzdanja svake žene koja smatra da na sebi ima nedostatak. Prezentacija na svim platformama je jednaka: „Glavne glumice, obučene u dizajnersku odjeću i obuću postale su nedostižan uzor mnogim djevojkama koje, umjesto da novac ulože u nešto trajnije, poput učenja stranih jezika, putovanja i slično, svoju uštedevinu, plaću ili džeparac radije troše na frizure, solarij, krpice, kremice i parfeme.“ (Lubina i Brkić Klimpak, 2014, 228.) Ovakvi standardi kreiraju društveni pritisak, posebno među mladim djevojkama, koje su podložne raznim oblicima dijetalnih poremećaja kao posljedicu uklapanja u popularni sistem. U poremećaj ishrane uključuju se anoreksija i nervozu, bulimija, poremećaj prejedanja, a karakteriziraju ih različiti oblici restrikcije hrane, pretjerano vježbanje, povraćanje, korištenje laksativa kako bi hrana što kraće ostala u organizmu. Žene se, dakle, podvrgavaju raznim tretmanima, liposukciji, hemijskom čišćenju lica kako bi ostale mlade, raznim *skin care* tretmanima koje su vidjele kod svog omiljenog influensera, što je rezultat rodno zasnovane nejednakosti u medijima i digitalnim platformama. Gorući problem nije samo objektivacija ženskog tijela u reklamama i *ad-ovima*, feministice su veliki dio svog istraživanja posvetile fenomenu pornografije, naprimjer njihov moto je bio: „Pornografija je teorija, a silovanje praksa“ (Van Zoonen, 1994: 20, prema Valić Nedeljković, 2011, 449.) Pornografiju možemo objasniti, dakle, kao fenomen koji prethodi fizičkom činu zlostavljanja, a internet je danas postao sigurno polazište prvenstveno za *cyber bullying* u formi *revenge porn-a*, koji ima dalekosežnije posljedice na žrtve, a onda i fizičko zlostavljanje žrtava kao danak da se ne bi objavio intimni sadržaj.

III. Cyber bullying: Revenge porn

U aprilu 2020. godine, Savjetodavni komitet Evropske komisije za jednake mogućnosti za žene i muškarce (European Commission, Advisory Committee on Equal Opportunities for Women and Men, 2020.) priznao je da ne postoji “zajednički prihvaćena definicija online nasilja nad ženama”. (European Institute for Gender Equality, 2020, 13.). Definisanje sajber nasilja nad ženama i djevojkama (CVAWG) je izrazito teško zbog kompleksnosti fenomena, tj. dostupnih formi i načina nasilja. Postoji nekoliko oblika *cyber* nasilja: *cyber stalking*/praćenje, uznemiravanje¹⁷, govor mržnje i poticanje na nasilje i mržnju, dijeljenje privatnih fotografija, digitalni voajerizam, *sextortion*, doxing/doxxing ili prikupljanje i dijeljenje privatnih podataka bez pristanka osobe,...i ostali oblici nasilja (European Institute for Gender Equality, 2020.) kojem su podložni sve osobe koje koriste internet, ali, kako će sljedeća istraživanja pokazati, žene su većinske žrtve digitalnog voajerizma, *sextortion*-a, to jeste fenomena kojeg smo prethodno nazvali *revenge porn*. Nema usklađene pravne definicije *cyber* nasilja protiv žena i djevojčica (CVAWG) na evropskom nivou, ali Savjetodavni komitet Evropske komisije za ravnopravnost žena i muškaraca preporučuje korišćenje sljedeće definicije: „Cyber nasilje protiv žena je oblik nasilja zasnovanog na rodu koji se vrši direktno ili indirektno kroz informatičke i komunikacione tehnologije, a koji dovodi do, ili može dovesti do, fizičke, seksualne, psihološke ili ekonomske štete ili patnje za žene i djevojčice, uključujući prijetnje takvim djelima, bilo da se ona dešavaju u javnom ili privatnom životu, ili predstavljaju prepreke za korišćenje njihovih osnovnih prava i sloboda.” (European Institute for Gender Equality, 2020.) Prema istraživanjima u Europskoj Uniji, „žene i djevojčice su i na nacionalnom i međunarodnom veoma izložene cyber nasilju (EIGE, 2017) i da su posebno pogođene ovim fenomenom (FRA, 2014). “(European Institute for Gender Equality, 2020, 37.)

Studije pokazuju da su žene i djevojčice preterano zastupljene kao žrtve *cyber* nasilja, istraživanje među više od 9.000

17 Cyber harassment is a persistent and repeated course of conduct targeted at a specific person, designed to cause severe emotional distress and often a fear of physical harm (Council of Europe Cybercrime Convention Committee, 2018, prema European Institute for Gender Equality, 2020, 14) O svim oblicima nasilja posjetite: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/combating-cyber-violence-against-women-and-girls>

njemačkih korisnika interneta starosti od 10 do 50 godina otkrilo je statistički značajnu razliku zasnovanu na rodu: žene su bile znatno sklonije nego muškarci da budu žrtve *cyber stalking*-a, a posljedice ovog oblika nasilja bile su traumatičnije za ženske žrtve. (Staude-Müller, Hansen i Voss, 2012. prema European Institute for Gender Equality, 2020, 37.) Ovo također, potvrđuje i istraživanje iz 2021. godine Pew Research Centra (PRC) u SAD-u, koje je pokazalo da, iako su muškarci bili nešto skloniji od žena da dožive relativno „blage“ oblike cyber uznemiravanja (npr. vrijeđanje i sramoćenje), žene (posebno mlade žene u dobi od 18 do 24 godine) su nesrazmjerno doživjele specifične oblike *cyber* nasilja, kao što su *cyber stalking* i online seksualno uznemiravanje, te su bile sklonije da se zbog toga uznemire. (Pew Research Center, 2021, prema prema European Institute for Gender Equality, 2020, 37.).

Revenge porn, ili namjerno dijeljenje intimnih fotografija spada u najteže oblike sajber nasilja, jer žrtve moraju do kraja života živjeti s tom „sramotom“ koja ih je zadesila, bez obzira na to da li je sadržaj realan ili ne. Uz prisustvo artificijalne inteligencije (AI) koja može napraviti vjerodostojnu sliku koju želimo, osobe su sada u još većem strahu da ne bi osvanule na nekoj platformi. Fenomen se definira kao „Nepristajanje i dijeljenje intimnih slika sastoji se od nepristajanja kreiranja i/ili nepristajanja širenja, uglavnom online, intimnih ili privatnih slika/video snimaka ili slika/video snimaka seksualne prirode. (Kirchengast i Crofts, 2019, prema European Institute for Gender Equality, 2020, 54.). Stoga, možemo zaključiti da je *revenge porn* ima znatnu rodnu dimenziju, što su istraživanja pokazala, djevojčice i žene su u velikoj opasnosti naspram muškaraca. „Ovo kršenje povjerenja i nasilna invazija na privatnost, često od strane osvetoljubivih bivših partnera ili oportunističkih hakera, „pretvara voljne osobe u seksualnu zabavu za strance“ omogućavajući svijetu da vidi žrtvu u najintimnijim i najosobnijim svjetlima koja su zamisliva.“ (Grimaldi, 2021, 110.) Također, Grimaldi (2021.) objašnjava kako je sav kontent takvog tipa odmah dostupan u tražilici, što dodatno potiče širenje među poznanicima, a žrtva je trajno obilježena. Istraživanja i podaci pokazuju da su žene i djevojčice glavni ciljevi digitalnog seksualiziranog nasilja i da su nesrazmjerno pogođene tim nasiljem (Uhl et al., 2018; Henry i Flynn, 2019; Dunn, 2020;

Henry et al., 2020, prema European Institute for Gender Equality, 2020, 55). Takođe, „prema rezultatima istraživanja iz 2019. godine, koje je proučavalo stope viktimizacije i počinjenja nasilja zasnovanog na slikama u SAD-u, žene se suočavaju sa značajno višim stopama viktimizacije i značajno nižim stopama počinjenja nasilja u odnosu na muškarce.” (Ruvalcaba i Eaton, 2019, prema European Institute for Gender Equality, 2020, 55.). Dakle, osoba, obično žena, postaje žrtva zbog dijeljenja svoje intime, u mnogim slučajevima je to osvetljubivi bivši partner. Utjecaj na mentalno zdravlje može biti razoran, jer žrtve doživljavaju dugotrajni stres, uključujući osjećaj ljutnje, krivnje, paranoje, depresije, pa čak i suicida, što je dodatno otežano izolacijom i poniženjem, jer se ove eksplicitne slike i video snimci veoma brzo šire. (Kamal i Newman, 2016, 362.) Dakle „CVAWG je dio kontinuuma nasilja prema ženama i djevojčicama i ne postoji u vakuumu; naprotiv, ono proističe iz i održava više oblika nasilja zasnovanog na rodu.” (European Institute for Gender Equality, 2020, 58.) Više se ne mogu ignorirati posljedice po mentalno zdravlje i socijalni život ljudi kada su u pitanju malverzacije vezane za sajber nasilje. „Rod je jak prediktor izloženosti nasilju na digitalnim medijima, a žene kao žrtve *cyber* nasilja suočavaju se sa širokim spektrom ozbiljnih psiholoških, društvenih i finansijskih posljedica.” (European Institute for Gender Equality, 2020, 58.)

IV. Zaključak

Digitalni prostor i mediji omogućeni pojavom interneta oblikovali su način na koji dobijamo informacije i kako ih interpretiramo. Znatno utjecaj na kulturu, stereotipizaciju, seksualiziranje ženskog tijela u svrhu prodaje rezultirao je promjenu društvene dinamike i potaknuo još veću diskriminaciju na osnovu roda. Cyberbullying, doxing i pornografija iz osвете ilustruju negativne posljedice ovog digitalnog doba, što je rad i pokazao u nekoliko studija. Mediji i digitalni prostor pružaju plodno tlo za seksualizaciju ženskog tijela, stvarajući kulturne norme novim generacijama kojim je objektivizirano žensko tijelo normalno, jer za drugačije ne znaju. Žene su stavljene u formu koja prodaje,

među mladima, ova objektivizacija dovodi do ozbiljnih problema, poput poremećaja u ishrani i samopouzdanju, jer se žene i djevojke podvrgavaju agresivnim tretmanima kako bi udovoljile normama ljepote postavljenim od strane društva/muškaraca, kao što je navedeno, prateći svakodnevne *beauty* influencersere, kako bi u tuđim očima bile lijepe. CVAWG predstavlja ozbiljan društveni problem, čiji je definisanje otežano zbog različitih oblika i načina na koje se manifestuje, a neki od najčešćih oblika su *cyber stalking*, uznemiravanje, dijeljenje privatnih fotografija, *sextortion* (ili "*revenge porn*"), digitalni voajerizam, *doxing* i prijetnje nasiljem. Žene su posebno pogođene ovim oblicima nasilja. Istraživanja su pokazala da su žene znatno sklonije nego muškarci da budu žrtve *cyber stalking*-a, a posljedice su često traumatičnije za njih. Pored toga, *cyber* nasilje, prema stručnjacima, uključujući *sextortion* i dijeljenje intimnih sadržaja, može imati dugoročne posljedice po mentalno zdravlje žrtava, koje se paradoksalno okrivljuju za dijeljenje fotografija na prvom mjestu. Fenomen *revenge porn*, gdje se intimne slike dijele bez pristanka, predstavlja teži oblik nasilja, jer žrtve često žive sa stigmom, bez obzira na to da li su slike stvarne ili ne. Umjesto da se žrtve zaštite i polagano reintegriraju u društvo, meta su svakodnevnog izrugivanja i napominjanja na posljedicu vjerovanja partneru, ili, s druge strane, nedovoljnog znanja o agendama privatnosti u virtuelnom svijetu. Stoga, kao društvo moramo poraditi na emancipaciji kako žena, tako i muškaraca, kako se ne bi dešavale dalekosežnije posljedice, a ukoliko se već sajber nasilje desilo da se djeluje u skladu s postojećim zakonima, reintegrirajući osobu u društvo bez stigme, društvo rodne jednakosti.

Literatura

1. Berger , Peter L., Luckmann, T. (1992). Socijalna konstrukcija zbilje. Rasprava o sociologiji znanja. S engleskog preveo Srđan Dvornik. Zagreb: Naprijed.
2. Bussell, J. (2023). Cyberspace. Encyclopedia Britannica. Dostupno na: <https://www.britannica.com/topic/cyberspace> (pristupljeno 01. novembar 2024). Dostupno na: <https://eige.europa.eu/publications-resources/publications/combating-cyber-violence-against-women-and-girls> (pristupljeno 07. novembar 2024). Dostupno na: <https://jaapl.org/content/jaapl/44/3/359.full.pdf> (pristupljeno 07. novembar 2024). Dostupno na: https://www.collater.al/en/10-most-controversial-fashion-nsfw_campaigns/ (Pristupljeno 02. decembar 2024). Dostupno na: <https://www.collater.al/en/10-most-controversial-fashion-nsfw-campaigns/> (Pristupljeno 02. decembar 2024).
3. European Institute for Gender Equality (2020). Combating cyber violence against women and girls. Luxembourg: Publications Office of the European Union.
4. Giddens A. (2007). Sociologija. Prema 4. engl. izdanju. Prevela s engleskog jezika Rajka Rusan-Polšek. Zagreb: Nakladni zavod Globus.
5. Gaković, J. (2021) "Feministički doprinosi kritičkim istraživanjima medija / feminist contributions to media critique and inquiry "sophos: A Young Researchers' Journal, (10), pp. 32–47. Dostupno na: https://sophos.ff.unsa.ba/index.php/e_sophos/article/view/5 (pristupljeno 01. novembar 2024).
6. Grimaldi, C. (2021): A Post for Change: Social Media and the Unethical Dissemination of Nonconsensual Pornography. UC Law SF Communications and Entertainment Journal. (online). 43. str. 109. Dostupno na: https://repository.uclawsf.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1820&context=hastings_comm_ent_law_journal (pristupljeno 07. novembar 2024).
7. Kamal, M. i Newman, W.J. (2016). Revenge Pornography: Mental Health Implications and Related Legislation. National Library of Medicine. 44(3):359-67.

8. Lubina, T. i Brkić Klimpak, I. (2014). Rodni stereotipi: objektivizacija ženskog lika u medijima. *Pravni vjesnik* god. 30 BR. 2.
9. Papadaki, E., (2024). Feminist Perspectives on Objectification. U: E.N. Zalta i U. Nodelman, eds. *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*. Summer 2024 ed. Stanford, CA: Metaphysics Research Lab, Stanford University. Dostupno na: <https://plato.stanford.edu/archives/sum2024/entries/feminism-objectification/> (pristupljeno 05. novembar 2024).
10. Revenge Pornography: Mental Health Implications and Related Legislation. *Journal of the American Academy of Psychiatry and the Law Online*. (online). 44 (3). str. 359.
11. Richardson, T. (2007). *Tom Ford Fragrance For Men* (fotografija)
12. Šesto, M. (2023). Reprezentacija rodni uloga u medijima. Završni rad. Koprivnica: Sveučilište Sjever.
13. Testino, M. (2003). *Gucci "Public Enemy"*. (fotografija)
14. Valić Nedeljković, D. (2011). Rod i mediji. U: Milojević, I. i Markov, S. eds. (2011). *Uvod u rodne teorije*. Novi Sad: Mediterran Publishing. str. 447-459.

VI

Načini imenovanja u izvještavanju o partnerskom femicidu u Gradačcu na bosanskohercegovačkim portalima Klix i Dnevni avaz

Maida Salkanović

salkanovic.maida@gmail.com

Fakultet političkih nauka, Univerzitet u Beogradu

Sažetak

Ovo istraživanje analizira načine imenovanja femicida, žrtve i počinioca u medijskim izvještajima na dva najposjećenija online portala u Bosni i Hercegovini, Klix i Dnevni avaz, u slučaju femicida Nizame Hećimović koji se desio u Gradačcu 11. avgusta 2023. godine. Cilj rada je ispitati koje imenice i pridjevi se koriste pri opisivanju čina femicida, žrtve i počinioca te kako to utiče na percepciju femicida u društvu.

Korištena je kvantitativna analiza sadržaja, pri čemu su analizirani svi članci objavljeni na dan događaja na oba portala. Rezultati pokazuju da se femicid rijetko naziva tim terminom; umjesto toga koriste se općeniti izrazi poput „ubistvo“ ili „zločin“. Žrtva se često predstavlja samo u odnosu na počinioca, najčešće kao „supruga“ ili „žena“, dok se njen identitet otkriva u manjem broju slučajeva, često uz kršenje novinarskih kodeksa. Počinilac se opisuje senzacionalističkim imenicama i pridjevima koji ga patologizuju, poput „monstrum“ ili „pomahnitali“.

Ovakvi načini imenovanja mogu doprinijeti relativizaciji femicida i skretanju pažnje sa strukturalnih uzroka rodno zasnovanog nasilja. Zaključci ukazuju na potrebu za profesionalnijim i odgovornijim medijskim izvještavanjem koje će ispravno imenovati femicid te adekvatno predstavljati žrtvu i počinioca, što bi doprinijelo boljem razumijevanju ovog problema u društvu.

Ključne riječi: Femicid, medijsko izvještavanje, rodno zasnovano nasilje, Bosna i Hercegovina, partnersko nasilje

Abstract: This study analyzes the ways femicide, the victim, and the perpetrator are described in media reports on the two most visited online portals in Bosnia and Herzegovina, Klix and Dnevni Avaz. The case examined is the femicide of Nizama Hećimović, which occurred in Gradačac on August 11, 2023. The aim of the paper is to investigate the nouns and adjectives used to describe the act of femicide, the victim, and the perpetrator, and how this influences societal perceptions of femicide.

A quantitative content analysis was employed, analyzing all articles published on the day of the event on both portals. The results show that femicide is rarely referred to using this term; instead, general expressions such as “murder” or “crime” are commonly used. The victim is often portrayed solely in relation to the perpetrator, most frequently as “wife” or “woman,” with her identity disclosed in fewer cases, often in violation of journalistic codes. The perpetrator is described using sensationalist nouns and adjectives that pathologize him, such as “monster” or “deranged.”

These modes of representation can contribute to the relativization of femicide and divert attention from the structural causes of gender-based violence. The findings highlight the need for more professional and responsible media reporting that correctly identifies femicide and adequately represents both the victim and the perpetrator. Such practices would contribute to a better understanding of this issue within society.

Keywords: Femicide, media reporting, gender-based violence, Bosnia and Herzegovina, intimate partner violence

I. Uvod

„Uspostavljanje riječi koja označava ubijanje žena važan je korak ka prepoznavanju ovog najtežeg oblika nasilja nad ženama. Davanje imena nepravdi, a time i pružanje načina za razmišljanje o njoj, obično prethodi stvaranju pokreta protiv nje“
- Diana E.H. Russell

Izveštavanje o rodno zasnovanom nasilju generalno ovaj problem ne predstavlja na način koji bi medijskim konzumentima i konzumenticama olakšao shvatanje njegovih uzroka i razloga. Ovome doprinose i načini imenovanja samog femicida, žrtve i počinioca. Načini na koje se predstavljaju sam čin ubistva žene u partnerskom femicidu, te žrtva i ubica ne samo da reflektuju već ustaljeno razumijevanje ovog problema u društvu, već i doprinose daljem stvaranju percepcije o femicidu kao izdvojenom slučaju nasilja, koji počinjavaju ili monstruozne individue koje su van društvenih normi i obzira ili osobe koje su bile navedene objektivnim okolnostima ili žrtvinim ponašanjem da taj čin počinje. Ispravno imenovanje femicida i korektno oslovljavanje žrtve i počinioca doprinijeli bi profesionalnijem izvještavanju o ovom problemu i poboljšanju shvatanja njegovih uzroka i razloga među generalnom populacijom.

Ovo istraživanje bavi se načinima imenovanja femicida, žrtve i počinioca u medijskim izvještajima na dva najpopularnija online portala u Bosni i Hercegovini (BiH) u slučaju femicida Nizame Hećimović, koji se desio u bh. gradu Gradačcu 11.8.2023. godine. Ubica Nermin Sulejmanović je oteo, brutalno pretukao, te usmrtio pištoljem svoju bivšu partnericu. Ubistvo je Sulejmanović prenosio uživo preko svog naloga na društvenoj mreži Instagram.

Čim su se pojavile prve vijesti o emitovanju ubistva, mediji su pokazali iznimnu zainteresovanost, te počeli objavljivati članke, pružajući informacije o zločinu, počinitelju i žrtvama.¹⁸

18 Pojam „žrtva“ u ovom radu koristi se isključivo za označavanje osoba koje su ubijene kao rezultat nasilja, bez namjere da se impliciraju bilo kakve negativne konotacije, kao što su pasivnost ili bespomoćnost. Iako je korištenje ovog termina ponekad kontroverzno u kontekstu preživjelih žrtava nasilja, u ovom radu se primjenjuje uz razumijevanje da bilo ko može biti žrtva, te da termin ne predodređuje karakteristike osobe koja je doživjela nasilje.

Uz Hećimović, ubica je oteo i njihovo devetomjesečno dijete, koje je za vrijeme ubistva bilo u neposrednoj blizini majke. Dijete je nakon ubistva ostavio na mjestu zločina, pored tijela ubijene Hećimović. Nakon što je ubio svoju bivšu partnerku, Nermin Sulejmanović je u Gradačcu ubio i Džengiza i Denisa Ondera, oca i sina. Nakon što je izvršio ova ubistva, Sulejmanović je bio u bijegu nekoliko sati prije nego što je, po objavljivanju dodatnih snimaka i fotografija na svom Instagram nalogu, izvršio samoubistvo (Hodžić, Husarić Omerović, i Trepanić 2023.).

Cilj ovog rada je istražiti koji pridjevi i imenice su se koristili pri imenovanju femicida, žrtve i počinioca u ovom specifičnom slučaju. Rad će doprinijeti širem korpusu naučnih istraživanja o izvještavanju o femicidu i pomoći rasvijetliti koje riječi se koriste da bi se opisali čin femicida, žrtva i počinilac.

II. Analitički okvir

II.1. Teorija

Konstruktivistički pristup reprezentaciji postulira da se proces stvaranja i širenja značenja odvija kroz kulturu i jezik (Hall 1997, 1). Stuart Hall naglašava da „stvarima dajemo značenje načinom na koji ih predstavljamo - kroz riječi koje koristimo za opisivanje, priče koje o njima pripovijedamo, slike koje o njima stvaramo, emocije koje s njima povezujemo, načine na koje ih klasifikujemo i konceptualizujemo, te vrijednosti koje im pripisujemo“ (Hall 1997, 3). Ova dinamika je ključna u razumijevanju kako medijska reprezentacija određenih grupa ne samo da odražava njihov društveni status, već i aktivno utječe na njega. To je posebno bitno kada se izvještava o marginalizovanim grupama i problemima koji se tiču njih specifično, u što spada i izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju.

U skladu s definicijom Istanbulske konvencije, rodno zasnovano nasilje u ovom radu shvaća se kao „manifestacija istorijski nejednakih odnosa moći između žena i muškaraca, koji su doveli do dominacije nad ženama i diskriminacije žena

od strane muškaraca, te do sprečavanja punog napretka žena“ (Savet Evrope 2011). Naglašava se da je rodno zasnovano nasilje ukorijenjeno u strukturalnim problemima, te da je nasilje nad ženama „jedan od ključnih društvenih mehanizama putem kojih se žene prisiljavaju na podređeni položaj u odnosu na muškarce“ (Savet Evrope 2011).

Femicid predstavlja vrstu rodno zasnovanog nasilja ili nasilja usmjerenog prema ženama zbog njihovog rodnog identiteta, rodni uloga i neravnopravnih odnosa moći unutar društva. Definiše se kao ubistvo žene zato što je žena, odnosno kao mizogino ubijanje motivisano mržnjom, preziranjem, osjećajem vlasništva i nadmoći nad ženama (Konstatinović Vilić & Beker 2018). Iako univerzalna definicija femicida još uvijek nije postignuta, većinu postojećih definicija karakteriše razumijevanje femicida kao ubistva žene od strane muškarca, s rodnom osnovom, u kontekstu društvenog sistema koji takvo ubistvo omogućava kroz dinamiku moći. Femicid je najekstremnija forma rodno zasnovanog nasilja.

U knjizi „Nasilje i mi“ Zorica Mršević (2019) pravi distinkciju na partnerski i nepartnerski femicid, ukazujući na to da je većina medijskog izvještavanja fokusirana na ovaj prvi (str. 151). Mršević navodi da je termin „nepartnerski femicid“ nastao kao „domaća reakcija dela stručne javnosti i feminističke aktivističke scene u Srbiji na višegodišnje nepotpuno izveštavanje javnosti samo o slučajevima partnerskog femicida koji je medijski usvojen kao sinonim za femicid uopšte“ (Mršević 2019, str. 151).

U Bosni i Hercegovini „ne postoji integrisan i pouzdan sistem za prikupljanje podataka o nasilju nad ženama i femicidu“ (UN Women – Europe and Central Asia 2023), te tako precizni brojevi slučajeva femicida nisu dostupni. Prema medijskom izvještavanju, radi se o otprilike devet žena ubijenih godišnje u slučajevima partnerskog femicida (Žurnal 2022).

Ovi slučajevi često su široko medijski praćeni, u zemlji i regionu. Globalno, najčešće medijski praćeni slučajevi rodno zasnovanog nasilja su upravo slučajevi femicida. Prema Meloy i Miller (2012, str. 74-75), to je zato što druge forme fizičkog i drugih vrsta zlostavljanja žena često ne sadrže elemente koje mediji smatraju dovoljno atraktivnima za čitaoce i čitateljice da

bi priča bila vrijedna pažnje. Jedna od uloga u kojoj se žene najčešće pojavljuju u medijima je uloga žrtve (Meloy i Miller 2012, str. 74). Ovu činjenicu sociologinja Gaye Tuchman objašnjava kao proširenje „prikaza nesposobnosti“, „od poniženja preko viktimizacije do trivijalizacije“ (Tuchman 1978, str. 13). Gaye Tuchman je autorica koja je u svom radu iz 1978. zastupa stav da mediji svojim tretiranjem žene pogoduju njenom „simboličkom poništenju“ (*symbolic annihilation*). Ovaj pojam u upotrebu su uveli stručnjaci za komunikaciju George Gerber i Larry Gross dvije godine ranije, gdje su tišinu o određenim grupama, odnosno njihovo brisanje iz medijskih sadržaja, tako nazvali, tvrdeći da „predstavljanje u fikcionalnom svijetu označava društveno postojanje; odsutnost znači simboličko poništenje“ (Gerbner i Gross 1976, str. 182). Tuchman je zatim ovaj termin upotrijebila kako bi objasnila prikaz žena u američkim medijima, smatrajući da se simboličko poništenje postiže kroz tri procesa: izostavljanje, banalizaciju i osudu (Tuchman 1978, str. 8).

Studije iz različitih dijelova svijeta, uključujući Kanadu, Meksiko, Jordan i Južnu Afriku, ukazuju na to da način izvještavanja o femicidu potpomaže nedovoljno adekvatan odgovor države na nasilje nad ženama. Ovim pristupom, nasilje se često normalizira, a odgovornost se neprikladno prebacuje na žrtvu (Fuentes 2020, str. 3). Lokalna istraživanja potvrđuju nalaze globalnih studija. U Srbiji, medijskom okruženju koje ima uticaj i na medijske konzumente i konzumentice u BiH, studija recepcije koju je sproveo beogradski Autonomni ženski centar (2017) pokazuje da 50 posto žena koje su preživjele rodno zasnovano nasilje doživljava izvještavanje o nasilju zasnovanom na rodu kao „loše“ i vidi ga kao osudu žena (str. 28).

Pri izvještavanju o femicidu se često krše etičke i profesionalne norme, te koristi senzacionalistički stil (Fukelj i Sokol 2023). O femicidu se najčešće ne izvještava kao o fenomenu kulminacije rodno zasnovanog nasilja, koje je omogućeno strukturalnim faktorima, već kao o izdvojenim slučajevima koji su se desili zbog nekog specifičnog razloga. Prema Jukić-Mujkić i Sokol (2021), „medijsko izvještavanje o rodno zasnovanom nasilju nad ženama je učestalo, ali i dalje izuzetno problematično jer se osobe koje su se suočile sa nasiljem često portretiraju kao žrtve društvene datosti koja se u bh. društvu i dalje u određenim segmentima

smatra ubičajenom“ (str. 26). O femicidu se izvještava epizodno, a rijetko tematski. „Nerijetko mediji kroz situaciono, informativno novinarstvo (što je prvi neophodan korak) predstavljaju nasilne slučajeve isključivo kao pojedinačne, izolovane i privatne probleme konkretne žrtve i konkretnog nasilnika. Dolazi do pojave relativizovane odgovornosti kao neke vrste uzajamne krivice žrtve i nasilnika“ (Mršević 2019, str. 23).

Pri izvještavanju o femicidu, ali i drugim vrstama rodno zasnovanog nasilja, ne koriste se termini koji bi ukazali na specifičnost ove vrste nasilja. Kako navode Jukić-Mujkić i Sokol (2021), „samo petina članaka o nasilju nad ženama i djevojčicama u prvih šest mjeseci 2020. godine u sebi sadrži i referencu na taj izraz kao naziv za društveni problem koji treba biti prepoznat i za koji postoji sistemski odgovor“ (str. 35). Istraživanje Jukić-Mujkić i Sokol je pokazalo da članci u uzorku „većinom ne sadrže ove ključne fraze odnosno ne imenuju incidente i zločine njegovim punim imenom. Tek 12 posto medijskih izvještaja u dnevnim novinama se referira na nasilje nad ženama i nasilje u porodici, a kad se to i desi, obično su to izvještaji nevladinog sektora, institucija ili saopštenja međunarodnih organizacija“ (2021, str. 32). Primijenjeno istraživanje nastalo u okviru projekta „Unapređenje bezbednosti žena u Srbiji“, koji je sprovedla Agencija Ujedinjenih nacija za rodnu ravnopravnost i osnaživanje žena u Srbiji (UN Women), a koje je analiziralo izvještavanje medija o nasilju prema ženama i devojčicama tokom vanrednog stanja u Srbiji izazvanog pandemijom Covid-19, navodi da mediji koriste senzacionalističke i/ili stereotipne izraze koji se odnose na fenomen nasilja i žrtve (Ivančević, Višnjić i Niškanović 2022, str. 20), te da je „skoro polovina objavljenih tekstova sadržala senzacionalističke ili stereotipne naslove u vezi sa žrtvom i/ili nasilnikom (45%)“ (str. 8). Primijenjeno istraživanje mreže „Novinarke protiv nasilja“, koja je pratila medijsko izvještavanje o nasilju nad ženama u periodu od 2019. do 2021. godine navodi da je „27% objava koristilo senzacionalističke ili stereotipne izraze za nasilje“ (Netković et al. 2022, str. 17).

Pri imenovanju žrtve i počinioca, novinari u BiH moraju uzeti u obzir i Kodeks za štampane i online medije BiH koji navodi: „Pri izvještavanju o činjenicama od javnog interesa novinari će voditi računa o zaštiti privatnosti, ličnih i poslovnih podataka

fizičkih i pravnih osoba o kojima izvještavaju, pri čemu će interes javnosti uvijek biti primaran u odnosu na zaštitu privatnosti, naročito političara i javnih zvaničnika“ („Kodeks za štampane i online medije BiH“, n.d.). Dalje se navodi da će se „teme koje uključuju lične tragedije obzirno obrađivati, a pogođenim ličnostima prići će se diskretno i sa saosjećanjem. Posebna se pažnja, obazrivost i odgovornost zahtijeva pri izvještavanju o samoubistvima, nesrećama, ličnim tragedijama, bolestima, smrtnim slučajevima i nasilnim djelima. Novinari i urednici izbjegavat će objavljivanje punog identiteta žrtava i uznemirujućih sadržaja, osim kada je riječ o iznimnom javnom interesu“ („Kodeks za štampane i online medije BiH“, n.d.) . „Po pravilu, imena osoba uključenih u neko krivično djelo, u što spada i nasilje nad ženama, mogu biti objavljena tek onda kada su službeni organi poput policije ili pravosuđa objavili identitet“ (Jukić-Mujkić i Sokol 2021, str. 34). Zaštitu privatnosti i izbjegavanje objavljivanja identiteta žrtava propisuje i Kodeks novinara Srbije („Kodeks novinara Srbije“, n.d.).

Međutim, istraživanje „Novinarki protiv nasilja“ navodi da je najčešće kršen indikator etičnosti medijskih objava bio upravo otkrivanje identiteta preživjele/žrtve i članova/članica njene porodice (Netković et al. 2022, str. 16). Prema Jukić-Mujkić i Sokol (2021), u izvještavanju se češće otkriva identitet počinioca nego žrtve (str. 34). Njihovo istraživanje pokazuje da se u medijima „rijetko direktno otkriva identitet osoba nad kojim je počinjeno nasilje, ali da je i dalje prisutno indirektno otkrivanje njihovog identiteta kroz otkrivanje identiteta počinitelja koji je često intimni partner ili član porodice,, (str. 34).

Žrtva se često naziva imenima koja impliciraju ili eksplicitno navode njenu krivicu i propituje se njena uloga u motivima femicida (Autonomni ženski centar 2017, str. 15). Ovime se pokazuje da proizvođači i proizvođačice medijskog sadržaja često ne razumiju fenomen femicida, niti njegove uzroke ni okidače. Koriste se i kolokvijalne konstrukcije kao, na primjer, „nesrećna žena“ u kojoj se, prema Mršević, „implicira sudbinska/genetska predodređenost da se bude ubijena, žrtva se predstavlja kao neko ko nema sreće u životu i odnosima sa ljudima i to plaća glavom“ (2019, str. 97).

Femicid se relativizuje, a često se koriste načini imenovanja koje ubicu apsolviraju od krivice, kao što je patologizacija ubice. „Muškarci koji počine ubistvo, silovanje ili seksualno nasilje ili zlostavljanje u porodici u tabloidnim medijima se često predstavljaju kao zveri, psihopate, čudovišta, perverznejaci, bolesnici, monstumi, manijaci i sl., što sugerije da su oni vidno različiti od drugih, „normalnih“ ljudi. To treba izbegavati, jer se time zamagljuje društvena kontekstualnost rodno zasnovanog nasilja koje se premešta u domen psihopatologije, bolesti i psihijatrije“ (Mršević 2019, str. 105). Jukić-Mujkić i Sokol (2021) navode da se „u pojedinim slučajevima više prostora daje počinitelju nasilja i korištenjem neprilagođenog vokabulara na indirektan način se apologira počinjeno nasilje, u određenom dijelu i kroz stereotipno predstavljanje odnosa muškaraca i žena i ustupanje prostora indirektnom opravdanju nasilja“ (str. 26).

II.2. Metodologija

Ovo istraživanje predstavlja studiju slučaja koja se bavi analizom načina imenovanja u medijskom izvještavanju o specifičnom slučaju femicida. Fokus istraživanja bio je na izvještavanju o femicidu koji se dogodio u Gradačcu 11. 8. 2023. godine. Analizirana su dva najpopularnija online portala u Bosni i Hercegovini: Klix i Dnevni avaz. Praćeni su svi članci na ovim portalima objavljeni na ovu temu na dan događaja.

Portal Klix, osnovan 2000. godine u Sarajevu, jedan je od prvih online informativnih portala u BiH. Od samog početka, portal je imao isključivo digitalnu verziju. Prema podacima na stranici ovog medija, on bilježi mjesečnu posjetu od više od 550 hiljada stvarnih korisnika iz cijele Bosne i Hercegovine i najpopularniji je online informativni medij u BiH (Klix.ba n.d.). Podaci sa stranice Ahrefs pokazuju da je Klix i najposjećenija web stranica u BiH (Ahrefs, n.d.). Klix pokriva cijelu Bosnu i Hercegovinu, sa određenim fokusom na sarajevsku regiju. Radi se o komercijalnom mediju u vlasništvu privatnih individua, Maria i Daria Šimića. „Poznat je po brzom dostavljanju vijesti. Ponekad je kritiziran zbog nedostatka kvalitete verifikacije. Urednici obično priznaju greške u komentarima i objavljuju ispravke“ (Media Ownership Monitor, Klix.ba 2023).

Prema monitoru vlasništva medija Balkanske istraživačke novinarske mreže (BIRN), „Avaz.ba je u vlasništvu Avaz-Roto Pressa i služi kao online verzija dnevnih novina Dnevni avaz i online nastavak medijske kuće Dnevni avaz. Najranija zabilježena verzija Avaz.ba datira iz 2001. godine. Prema istraživanju tržišta koje je sprovedla firma IPSOS, trenutno je drugi najposjećeniji informativni portal u Bosni i Hercegovini“ (Media Ownership Monitor, Dnevni avaz 2023), što potvrđuju i podaci sa stranice Ahrefs (Ahrefs, n.d.). Vlasnica medija je Azra Radončić, bivša supruga osnivača Fahrudina Radončića, osnivača političke stranke „Stranka za bolju budućnost (SBB)“ i bivšeg ministra sigurnosti BiH (Media Ownership Monitor, Dnevni avaz 2023).

Metodologija korištena u ovom istraživanju je kvantitativna. Kvantitativna analiza omogućila je numeričko prikazivanje rezultata te statističku analizu podataka. Uzorak istraživanja obuhvatio je članke objavljene na dva pomenuta portala na dan događaja. Na portalu Klix.ba objavljeno je ukupno 18 članaka, dok je na Dnevnom avazu objavljeno 40 članaka, od kojih je jedan obrisan, pa je analizirano 39 članaka.

Za članke su zabilježene sljedeće kategorije: medij u kome je članak objavljen, link na članak, opisi femicida - imenice, opisi femicida - pridjevi, opisi žrtve - imenice, opisi žrtve - pridjevi, opisi počinioca - imenice, opisi počinioca - pridjevi. Ukoliko se imenovanje vršilo sintagmom (npr. „porodična svađa koja je eskalirala“), ona se razbila u pripadajuće imenice i pridjeve (npr. „porodična“ i „svađa“), osim kada to nije bilo moguće jer se radilo o cjelini čiji jedan dio samostalno ne bi pružio nikakvu informativnu vrijednost („havana krvi“, „krivično djelo“). Sve imenice i pridjevi korišteni u člancima svrstani su u odgovarajuće kategorije. U analizu nisu uključene zamjenice. Svaki izraz se brojao samo jednom po članku, tako da nije navedeno koliko je puta određeni izraz korišten. Nakon kategorizacije, analizirano je koje su imenice i pridjevi najčešće korišteni u opisima femicida, počinioca i žrtve.

Limitacija korištene metode je da je u analizu uvršteno samo izvještavanje na dan femicida, a ne i subsekventni medijski izvještaji. Naredni dani izvještavanja donose više detalja i ostavljaju više prostora za neprofesionalno izvještavanje. Međutim,

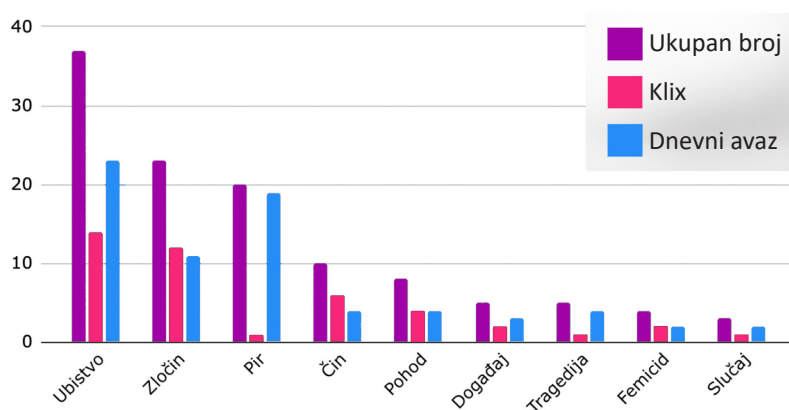
razlog za odabir samo prvog dana izvještavanja je poseban fokus tog dana na sam čin femicida, žrtvu i počinioca, a ne izvještaje koji proširuju obim medijskih sadržaja na manje relevantne teme.

III. Rezultati

Dnevni avaz objavio je 40 članaka, od kojih je jedan obrisan, dok je Klix objavio 18 članaka o događaju. U analizu je ušlo 57 članaka. Najčešći nazivi za zločin bili su „ubistvo“ (spomenuto u 37 članaka, 14 na Klixu i 23 na Dnevnom avazu), „zločin“ (23 članka, 12 na Klixu i 11 na Dnevnom avazu) i „pir“ (20 članaka, jedan na Klixu i 19 na Dnevnom avazu). Pojam „femicid“ pojavio se u četiri članka (po dva na svakom mediju), pri čemu su svi bili prenesena saopštenja civilnih društvenih organizacija. „Nasilje“ je spomenuto u samo jednom članku, na Klixu, u kome se na femicid referiralo kao na „besmisleni i jezivi čin nasilja“ i „teški slučaj rodno zasnovanog nasilja“. Radilo se o prenošenju saopštenja Ujedinjenih nacija (UN) u BiH. Dnevni avaz je u jednom članku femicid nazvao „likvidacijom“, a u po jednom članku korišteni su i izrazi „havana krvi“, „masakr“ i „horor“. U jednom izvještaju Dnevnog avaza, femicid se naziva „porodičnom svađom koja je eskalirala“.¹⁹

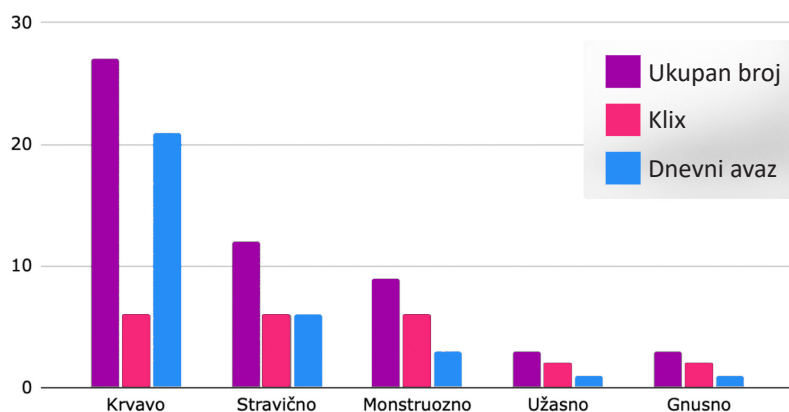
Opis zločina najčešće je bio popraćen pridjevima „krvavo“ (27 puta, šest na Klixu i 21 na Dnevnom avazu), „stravično“ (12 puta, po šest na oba medija) i „monstruozno“ (devet puta, šest na Klixu i tri na Dnevnom avazu).

¹⁹ Sve imenice, imeničke sintagme i pridjevi korišteni za opis femicida, počinioca i žrtve se mogu pronaći u prilogima.

Grafikon 1: Najčešće imenice korištene za opis femicida

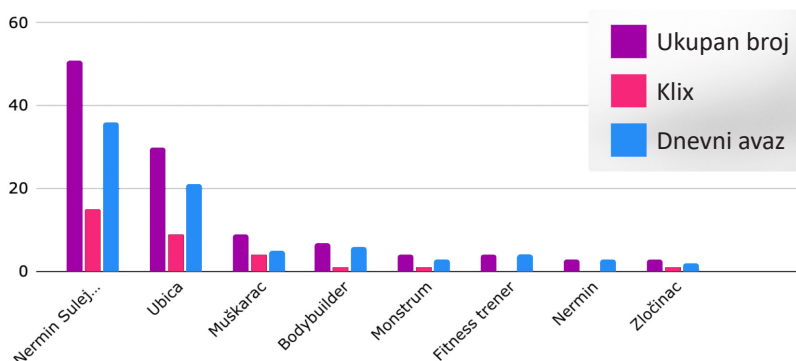
Na Klixu, žrtva je spomenuta u 13 članaka (72%), a počinitelj u 17 članaka (94,4%). U Dnevnom avazu, žrtva je spomenuta u 34 članka (87%), dok je počinitelj spomenut u svih 39 članaka (100%).

Grafikon 2: Najčešći pridjevi korišteni za opis femicida

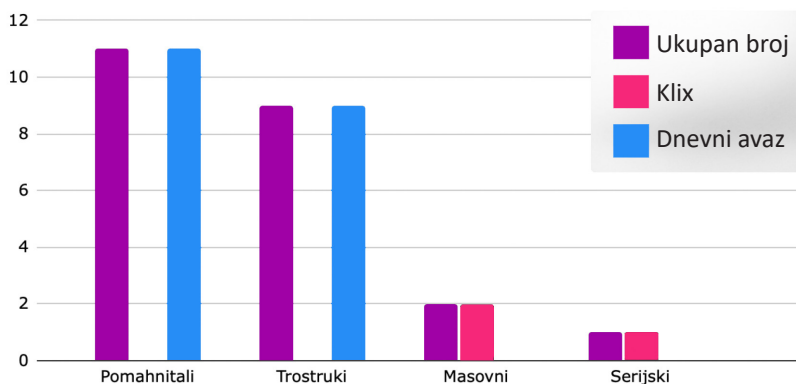
Počinitelj je najčešće označen punim imenom i prezimenom ili samo prezimenom („Nermin Sulejmanović“ ili „Sulejmanović“) u ukupno 51 članku (15 na Klixu, 36 na Dnevnom avazu). Ostali uobičajeni nazivi bili su „ubica“ (30 puta, devet na Klixu, 21 na Dnevnom avazu), „muškarac“ (devet puta, četiri na Klixu i pet

na Dnevnom avazu), „bodibilder“ ili „bilder“ (osam puta, jedan na Klixu i sedam na Dnevnom avazu), „monstrum“ (četiri puta, jedan na Klixu i tri na Dnevnom avazu) i „fitness trener“ (četiri puta, svi na Dnevnom avazu). Tri članka na Dnevnom avazu koristila su samo njegovo ime. U nekoliko članaka preneseno je kako su ga drugi nazivali, odnosno izjave sagovornika i sagovornica („smrad“, „brat“, „rođak“, „manijak“, „moron“, „gospodin čovjek“).

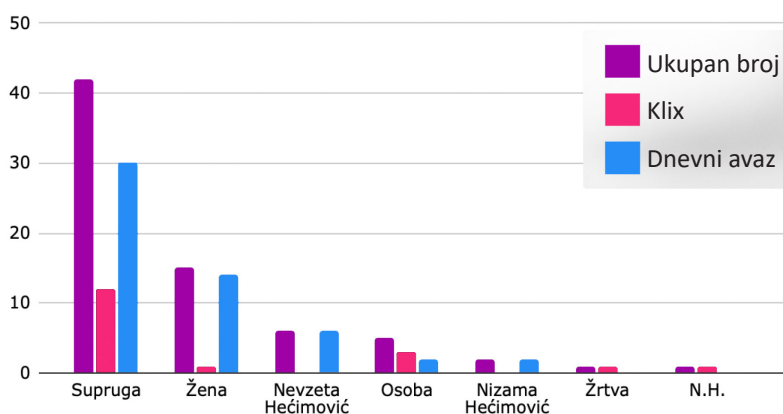
Grafikon 3: Najčešće imenice korištene za opis počinioaca

Najčešći pridjev korišten za počinioaca bio je „pomahnitali“, korišten u 11 članaka, svi na Dnevnom avazu. Ostali pridjevi korišteni su „trostruki“ (devet, svi na Dnevnom avazu), „masovni“ (dva, oba na Klixu), te „serijski“ (jedan, na Klixu).

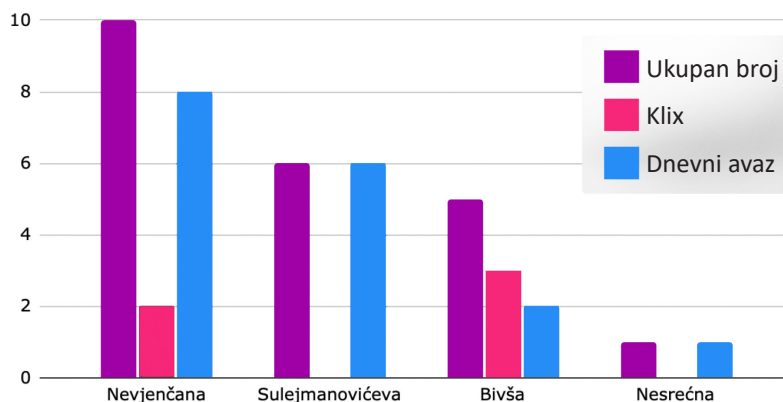
Grafikon 4: Pridjevi korišteni za opis počinioaca

Žrtva je najčešće imenovana kao „supruga“ (42 puta, 12 na Klixu i 30 na Dnevnom avazu) i „žena“ (15 puta, jedan na Klixu i ostatak na Dnevnom avazu). U šest članaka Dnevnog avaza žrtva je pogrešno imenovana kao „Nevzeta Hećimović“, dok je u dva članka ispravno navedeno „Nizama Hećimović“. Klix nije otkrio identitet žrtve, već ju je u jednom članku spomenuo po inicijalima „N.H.“. U jednom članku se navodila nejasna objava ubice s društvenih mreža u kome neimenovane žene neodređeno naziva „kurvama“. Ovaj naziv nije ušao u uzorak jer nije jasno da li se odnosio na žrtvu.

Grafikon 5: Imenice korištene za opis žrtve

Za opis žrtve korišteni su pridjevi „nevjenčana“ (10 puta, dva na Klixu i osam na Dnevnom avazu), „Sulejmanovićeva“ (šest puta, svi na Dnevnom avazu), „bivša“ (pet puta, tri na Klixu i dva na Dnevnom avazu) i „nesrećna“ (jednom na Dnevnom avazu).

Grafikon 6: Pridjevi korišteni za opis žrtve

III.1. Diskusija

Rezultati ovog rada potvrđuju nalaze iz ranijih istraživanja. Femicid se u izvještavanju dva najposjećenija informativna online portala u BiH većinom nije imenovao ovim specifičnim terminom niti se govorilo o rodno zasnovanom nasilju. U nekoliko slučajeva u kojima jeste, radilo se o prenošenju saopštenja organizacija civilnog sektora. Predominantna upotreba termina „ubistvo“ i „zločin“ u odnosu na specifičniji termin „femicid“ može odražavati generalnu tendenciju medija da ne pridaju specifičnu pažnju kontekstu rodno zasnovanog nasilja. Korištenjem neutralnijih termina poput „ubistvo“ i „zločin“, mediji mogu (namjerno ili nehotice) negirati specifičnu rodnu dimenziju zločina, čime se smanjuje svijest o femicidu kao krajnjem izrazu rodne nejednakosti i nasilja.

Ograničena upotreba termina „femicid“, koji se pojavljuje samo u četiri članka i to u kontekstu prenošenja saopštenja civilnih organizacija, ukazuje na izazove u medijskom priznavanju i razumijevanju femicida kao specifičnog oblika nasilja. Klix je većinom koristio neutralnije izraze za femicid, dok je Dnevni avaz koristio nekoliko izraza koji bi se mogli okarakterisati kao „senzacionalistički“. Na primjer, u 19 članaka (nasuprot Klixovog jednog) Dnevni avaz je femicid nazvao „pirom“, u sintagmi u kojoj je uparen s pridjevom „krvavo“.

Upotreba intenzivno emotivnih i vizualno snažnih pridjeva kao što su „krvavo“, „stravično“ i „monstruozno“ u izvještavanju o femicidu može se interpretirati kroz prizmu senzacionalizma. Ovakav pristup rizikuje trivijalizaciju problema i skretanje fokusa s ključnih pitanja kao što su uzroci i posljedice rodno zasnovanog nasilja. Isti pristup može stvoriti dojam da su zločini poput femicida izolirani i ekstremni događaji, umjesto da ih se vidi kao dio šireg društvenog problema.

Jedan od najčešćih načina kršenja novinarskih kodeksa je otkrivanje identiteta počinioca i, u manjoj mjeri, žrtve. Identitet žrtve se, međutim, često otkriva posredno. Nalazi ovog rada su u skladu s prijašnjim istraživanjima. Dnevni avaz je otkrio identitet i žrtve i počinitelja u gotovo svim svojim izvještajima, pri čemu je identitet žrtve otkriven u osam članaka od 39 u kojima

je spomenuta, odnosno 20,5%, a identitet počinitelja u 100%. Nasuprot tome, Klix je bio suzdržaniji te nije otkrio identitet žrtve, dok je počinitelja spomenuo u 36 od 39 članaka, odnosno 92%. Razotkrivanje identiteta počinioca u ovom slučaju se može opravdati javnim interesom, s obzirom na to da je bio u bijegu i predstavljao značajnu prijetnju po stanovništvo.

U oba medija, počinitelj je bio češće spomenut od žrtve, što potencijalno može odražavati medijsku tendenciju fokusiranja na dramatične detalje zločina umjesto na žrtvu, ili celebra-tizaciju počinioca, ali isto tako i specifičnost situacije u kojoj je ubica bio u bijegu i predstavljao opasnost po populaciju. Dnevni avaz je konzistentno koristio ime počinitelja u svim člancima, dok je Klix objavio nekoliko članaka bez imena počinioca.

Opis počinitelja pomoću pridjeva poput „pomahnitali“ i upotreba izraza kao što su „monstrum“, „bodibilder“, „ubica“, i „fitness trener“ sugerišu naglasak na individualne osobine počinitelja umjesto na društvene i strukturalne uzroke rodno zasnovanog nasilja. Ovo predstavlja oneobičavanje rodno zasnovanog nasilja i predstavljanje nasilja kao nečeg neuobičajenog a ne dijela društva. Ovakav pristup može dovesti do relativizacije femicida i premještanja odgovornosti sa društvenih uzroka na individualne patologije, odnosno zamagliti stvarne uzroke rodno zasnovanog nasilja i doprinijeti percepciji da su takvi zločini izolirani incidenti izazvani poremećajima ili ekstremnim osobnostima, umjesto produkti nejednakosti i društveno uslovljenih odnosa moći. Činjenica da je na Klixu počinitelj netačno bio označen kao „serijski“ ubica ukazuje na nedovoljno znanje reportera i reporterke o vrstama krivičnih djela. Dnevni avaz se u više članaka fokusirao na počinioca, govoreći o njegovom životu, profesiji i hobijima. Ovakvo izvještavanje može utjecati na javnu percepciju događaja, gdje intenzivniji fokus na počinitelja može nehotično marginalizirati iskustva i patnje žrtve i u skladu je s prijašnjim istraživanjima.

Žrtva je u velikom broju članaka predstavljena isključivo u kontekstu njenog odnosa s počiniteljem, najčešće kao „supruga“ ili „žena“, što može ukazivati na tendenciju da se identitet žrtve sagledava primarno kroz prizmu njenih odnosa sa počiniocem, a ne kao samostalne individue. Ovaj način predstavljanja može

pridonijeti deindividualizaciji i objektivizaciji žrtve, smanjujući njezinu ljudsku dimenziju i fokusirajući priču na počinitelja. To može biti refleksija ne samo činjenice da se izvještava o zločinu koji je on počinio, već i šire strategije medijske trivijalizacije rodno zasnovanog nasilja. Iako se radilo o izvještavanju o zločinu u čijem centru je bio odnos žrtve i počinioca, mediji su ipak našli za shodno da izvijeste o zanimanju i hobijima ubice. Također, u većini slučajeva izvještavanje nije uvažilo činjenicu da žrtva i počinitelj nisu bili u romantičnom odnosu u vrijeme femicida, tako da je žrtva u samo pet članaka bila predstavljena kao **bivša** partnerka počinioca.

Činjenica da su neki mediji pogrešno imenovali žrtvu kao „Nevzeta Hećimović“ umjesto „Nizama Hećimović“ dodatno ističe problem „simboličkog poništenja“ u kojem medijska nepažnja do izražaja dovodi nedostatak poštovanja prema žrtvi. Ovo se može smatrati manifestacijom nedovoljnog poštovanja i ozbiljnosti s kojom se pristupa izvještavanju o žrtvama femicida, što može doprinijeti stigmatizaciji i marginalizaciji žrtava rodno zasnovanog nasilja. Dnevni avaz je otkrio identitet žrtve, dok ju je Klix oslovljavao inicijalima, što ukazuje da im je njen identitet bio poznat ali su poštovali smjernice Kodeksa. Termin „nesrećna žena“ je korišten samo jednom (u izvještavanju Dnevnog avaza), a drugi generalno problematični termini su izostali u ovom slučaju.

Dnevni avaz objavio je znatno više članaka u usporedbi s Klixom, što može ukazivati na različite uredničke politike i prioritete u odnosu na pokrivanje lokalnih vijesti ili senzacionalistički pristup. Veći broj članaka može potencijalno generisati veću vidljivost događaja, ali također i uvećati rizik od senzacionalizma, što bi moglo umanjiti ozbiljnost percepcije rodno zasnovanog nasilja. Dnevni avaz je pokazao manju profesionalnost u poštovanju privatnosti žrtve, pri čemu se njeno ime bezobzirno prenijelo pogrešno, što predstavlja još veći nedostatak poštovanja. Ovaj medij je koristio i više emotivno nabijenih i senzacionalističkih izraza za opisivanje femicida, i ubice. Žrtva nije prikazana na senzacionalistički način niti u jednom od dva medija, ali jeste predstavljena samo relaciono u odnosu na muškarca koji je počinio zločin nad njom.

IV. Zaključak

U ovom radu, kroz studiju slučaja femicida u Gradačcu, potvrđuju se ranija istraživanja koja navode da se rodno zasnovano nasilje u medijima ne predstavlja kroz termine specifične ovom fenomenu, uključujući „femicid“. Primjetno je i korištenje senzacionalističkih i emotivno jakih izraza pri izvještavanju o femicidu. Dalje se potvrđuje fokus na počinioca, kroz njegovo imenovanje u većini članaka koji su izvijestili o femicidu, dok se žrtva imenuje u manjem broju tekstova.

I ovaj rad pokazuje da mediji ne poštuju privatnost žrtve te u velikom broju članaka otkrivaju njen identitet, premda manje u odnosu na počinioca, čiji identitet se otkriva u većini slučajeva. S obzirom na specifičnu prirodu ovog femicida i značajnu prijetnju koju je počinilac predstavljao po građane i građanke tokom bjekstva, otkrivanje njegovog identiteta se može smatrati opravdanim. Otkrivanje identiteta žrtve, međutim, nije bilo. Još je manje opravdano bilo objavljivanje pogrešnog imena žrtve, te njeno predstavljanje isključivo u odnosu na njenog ubicu. Takvo relacionalno predstavljanje može se razumjeti ukoliko se uzme u obzir da se izvještavalo o zločinu u kome je njihov odnos imao centralnu ulogu. Međutim, pokazatelj da se radi o (svjesnoj ili nesvjesnoj) odluci medija, a ne propustu, je to da se o počiniocu izvještavalo i kroz perspektivu njegovih interesovanja i hobija, a ne samo zločina koji je počinio. Time su mediji doprinijeli simboličkom poništenju žene koja je tog dana ubijena.

Ubica je u medijima predstavljen i izrazima iz domena patologije, što se u literaturi vidi kao relativizacija femicida i ubičino apsolviranje od krivnje.

Vidljiva je razlika u izvještavanju o femicidu između dva najveća online portala u Bosni i Hercegovini. Neka od budućih istraživanja trebala bi se fokusirati na razloge te razlike, kako bi se mogle razviti efektivne strategije koje bi adresirale nedostatke u izvještavanju o ovoj društveno bitnoj temi.

Ovaj rad je pokazao da načini imenovanja samog čina femicida, žrtve i počinioca u medijima odražavaju shvatanje femicida kao izdvojenog čina nasilja koji se može relativizirati i predstaviti kao rezultat objektivnih okolnosti i ličnih karakteristika

žrtve i počinioca, umjesto fenomena sa strukturalnim uzrocima, koji proizilazi iz sveprisutnog rodno zasnovanog nasilja. Prema teoriji reprezentacije, ovakav način predstavljanja femicida dalje doprinosi tome da ga i javnost ne doživljava kao čin nasilja proizašao iz strukturalnih faktora, već kao izdvojeni incident muškarca „monstruma“ nad jednom „nesrećnom ženom“.

Literatura

1. Ahrefs. n.d. "Top Websites in Bosnia and Herzegovina." Pristupljeno 3. jula 2024. <https://ahrefs.com/top/bosnia-and-herzegovina>. Arhivirano 3. jula 2024. <https://archive.ph/zPa1W>.
2. Autonomni ženski centar. 2017. „Kako vas žene čitaju: Medijsko izveštavanje štampanih medija o muškom nasilju prema ženama u porodici i partnerskim odnosima iz perspektive žena koje su preživele nasilje“. Beograd: Autonomni ženski centar. https://zeneproтивnasilja.net/images/pdf/literatura/Kako_vas_zene_citaju.pdf (pristupljeno 2.6.2024.).
3. Fuentes, Lorena. 2020. „Femicide and the media: do reporting practices normalize gender-based violence?“ Canada: Ladysmith. <https://www.ohchr.org/sites/default/files/Documents/Issues/Women/SR/Femicide/2020/Academic/lady-smith-university-of-california.pdf> (pristupljeno 15.2.2024.).
4. Fukelj, Selma, i Anida Sokol. 2023. „Nedopustivo prenošenje izjava koje opravdavaju femicid“.
5. Gerbner, George, i Larry Gross. 1976. „Living with television: The violence profile“. *Journal of Communication* 26: 172-199.
6. Hall, Stuart. 1997. „Introduction“. U *Representation: Cultural Representations and Signifying Practices*, uredio Stuart Hall, 1-29. Thousand Oaks, London, New Delhi: SAGE.
7. Hodžić, Enes, Azra Husarić Omerović, i Aida Trepanić. 2023. „Šta za sada pouzdano znamo o ubistvima u Gradačcu“. *Detektor*, 11. august 2023. <https://detektor.ba/2023/08/11/sta-za-sada-pouzdan-znamo-o-ubistvima-u-gradaccu/> (pristupljeno 15.2.2024.).
8. Jukić-Mujkić, Elvira, i Anida Sokol. 2021. „Istraživanje o medijskom izvještavanju o rodno zasnovanom nasilju nad ženama u Bosni i Hercegovini, 2020.“ Sarajevo: UN Women. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2021/9/UNWOMEN_ISTRAZIVANJE%20O%20MEDIJSKOM%20IZVJESTAVANJU.pdf.

9. Klix.ba. n.d. „O nama.“ <https://www.klix.ba/o-nama>.
10. Kodeks novinara Srbije. n.d. Beograd: Savet za štampu. https://savetzastampu.rs/wp-content/uploads/2020/11/Kodeks_novinarar_Srbije.pdf (pristupljeno 22.6.2024.).
11. Kodeks za štampane i online medije BiH. n.d. Sarajevo, Vijeće za štampu. <https://vzs.ba/kodeks-za-stampane-i-online-medije-bih/> (pristupljeno 22.6.2024.).
12. Konstatinović Vilić, Slobodanka, i Kosana Beker. 2018. „Femicid kao rodno zasnovano nasilje“. Beograd: UN Women. https://eca.unwomen.org/sites/default/files/Field%20Office%20ECA/Attachments/Publications/2018/SRB_GKH_Desk%20research_national%20and%20international%20legal%20framework%20on%20femicide.pdf (pristupljeno 15.2.2024.).
13. Media Ownership Monitor. 2023. „Avaz.ba.“ Balkan Investigative Reporting Network (BIRN). <https://bosnia-herzegovina.mom-gmr.org/en/media/detail/outlet/avazba-3/> (pristupljeno 21.6.2024.).
14. Media Ownership Monitor. 2023. Klix.ba.“ Balkan Investigative Reporting Network (BIRN). <https://bosnia-herzegovina.mom-gmr.org/en/media/detail/outlet/klixba-3/> (pristupljeno 21.6.2024.).
15. Mediacentar Sarajevo, 14. novembar 2023. <https://media.ba/bs/magazin-novinarstvo/nedopustivo-prenosenje-izjava-koje-opravdavaju-femicid>.
16. Meloy, Michelle L., i Susan L. Miller. 2012. „Media, gender, and crime victims“. U *The Victimization of Women: Law, Policies, and Politics*, 70. Oxford Academic. <https://doi.org/10.1093/acprof:oso/9780199765102.003.0012>.
17. Mršević, Zorica. 2019. „Nasilje i mi: Mediji o nasilju nad ženama“. Institut društvenih nauka.
18. Netković, Jovana, Jovana Rančić, Jovana Stanković, Jovana Šesterikov, Maja Čečen, Marjana Stevanović, Mirna Laković, Olivera Miloš Todorović, Snežana Pantović, Tamara Urošević, Hristina Cvetinčanin Knežević, Jovana Gligorijević, Đina Nedović, Marina Nikolić, Marija Stojadinović, Milica Vasić,

- Aleksandra Mitrović, i Anđela Filipović. 2022. „Analiza medijskog izveštavanja o problemu nasilja prema ženama za period 2019–2021. godine.“ Grupa „Novinarke protiv nasilja prema ženama“. <https://novinarkeprotivnasilja.org/wp-content/uploads/2022/04/Analiza-2019-2021.pdf> (pristupljeno 2.6.2024.).
19. Savet Evrope. 2014. „The Council of Europe Convention on Preventing and Combating Violence against Women and Domestic Violence“. ISBN 978-92-871-7990-6. <https://www.refworld.org/reference/regionalreport/coe/2014/en/102469> (pristupljeno 15.2.2024.).
 20. Tuchman, Gaye. 1978. „The symbolic annihilation of women by the mass media“. U *Hearth and Home: Images of women in the mass media*, uredili G. Tuchman, A. K. Daniels, i J. Benet, 3-38. New York: Oxford University Press.
 21. UN Women – Europe and Central Asia. 2023. „Countries across Europe Take First Steps to Address Femicide.“ <https://eca.unwomen.org/en/stories/news/2023/05/countries-across-europe-take-first-steps-to-address-femicide> (pristupljeno 22.6.2024.).
 22. Žurnal. 2022. „Svaka peta žena u BiH žrtva je fizičkog nasilja“. <https://www.zurnal.info/clanak/svaka-peta-zena-u-bih-zrtva-je-fizickog-nasilja/25588> (pristupljeno 22.6.2024.).

Prilozi

Prilog 1: Tabela svih imenica korištenih za opis femicida

Opis, imenica	Ukupan broj	Klix	Dnevni avaz
Ubistvo	37	14	23
Zločin	23	12	11
Pir	20	1	19
Čin	10	6	4
Pohod	8	4	4
Događaj	5	2	3
Tragedija	5	1	4
Femicid	4	2	2
Slučaj	3	1	2
Strava	1	1	0
Osveta	1	1	0
Pucnjava	1	1	0
Nasilje	1	1	0
Oduzimanje života	1	1	0
Likvidacija	1	0	1
Havana krvi	1	0	1
Krivično djelo	1	0	1
Masakr	1	0	1
Horor	1	0	1
Svađa	1	0	1

Prilog 2: Tabela svih pridjeva korištenih za opis femicida

Opis pridjev	Ukupan broj	Klix	Dnevni avaz
Krvavo	27	6	21
Stravično	12	6	6
Monstruozno	9	6	3
Užasno	3	2	1
Gnusno	3	2	1
Brutalno	2	2	0
Zločinačko	2	1	1
Svirepo	1	1	0
Tragično	1	1	0
Besmisleno	1	1	0
Jezivo	1	1	0
Strašno	1	0	1
Nezapamćeno	1	0	1
Nezamislivo	1	0	1
Porodično	1	0	1

Prilog 3: Tabela svih imenica i imeničkih sintagmi korištenih za opis počinioca

Opis imenica	Ukupan broj	Klix	Dnevni avaz
Nermin Sulejmanović	51	15	36
Ubica	30	9	21
Muškarac	9	4	5
Bodybuilder	8	1	7
Monstrum	4	1	3
Fitness trener	4	0	4
Nermin	3	0	3
Zločinac	3	1	2
Napadač	2	2	0
Osumnjičeni	2	1	1
Muška osoba	2	0	2
Lice	2	0	2
Korisnik društvene mreže			
Instagram	1	1	0
Osoba	1	1	0
Uhapšeni	1	1	0
Diler	1	1	0
Član narkoskupine Emira			
Kodžaga	1	0	1
Smrad	1	0	1
Brat	1	0	1
Rođak	1	0	1
Član velike narko-grupe	1	0	1
Nasilnik	1	0	1
Lice s kriminalnom prošalošću	1	0	1
Počinitelj	1	0	1
Manijak	1	0	1
Moron	1	0	1
Gospodin čovjek	1	0	1

Prilog 4: Tabela svih pridjeva korištenih za opis počinioca

Opis pridjev	Ukupan broj	Klix	Dnevni avaz
Masovni	2	2	0
Serijski	1	1	0
Trostruki	9	0	9
Pomahnitali	11	0	11

Prilog 5: Tabela svih imenica korištenih za opis žrtve

Opis imenica	Ukupan broj	Klix	Dnevni avaz
Supruga	42	12	30
Ženska osoba	2	2	0
Osoba	3	1	2
Žena	15	1	14
Žrtva	1	1	0
N.H.	1	1	0
Nevzeta Hećimović	6	0	6
Nizama Hećimović	2	0	2

Prilog 6: Tabela svih pridjeva korištenih za opis žrtve

Opis pridjev	Ukupan broj	Klix	Dnevni avaz
Bivša	5	3	2
Nevjenčana	10	2	8
Sulejmanovićeve	6	0	6
Nesrećna	1	0	1

VII

Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju: Slučaj Republike Srbije

Anja Vučinić

anjavucinicc9@gmail.com

Centar za Interdisciplinarne studije, Univerzitet u Sarajevu i
Univerzitet u Bolonji

Sažetak

Ovaj rad istražuje ekspanziju rodno zasnovanog nasilja u digitalnom prostoru, fokusirajući se na digitalno nasilje protiv žena i djevojčica u Republici Srbiji. Rad se bavi ispitivanjem (ne) adekvatnosti trenutne zakonodavne zaštite i institucionalnog odgovora na ovaj problem, te postavlja postavlja dva ključna istraživačka pitanja: koje preventivne mere mogu biti najefikasnije u borbi protiv rodno zasnovanog digitalnog nasilja i da li pravna reforma ili kriminalizacija ovih ponašanja mogu biti adekvatan odgovor zakonodavnog tijela države. Kroz korištenje kvalitativne metodologije istraživanja, rad se oslanja na intervjue sa istaknutim aktivistima i ekspertima iz vodećih organizacija civilnog sektora Republike Srbije, a čiji su mandati vezani za oblasti ženskih, dječijih i digitalnih prava. Rezultati pokazuju da bi prevencija, posebno kroz edukaciju, trebalo da bude prioritet, budući da može targetirati sve relevantne grupe, uključujući decu, roditelje, učitelje, žrtve, državne službenike i javnost. Također, istraživanje naglašava potrebu za zakonodavnom akcijom, uzimajući

u obzir ključne faktore kao što su različita težina i adekvatnost sankcija, adekvatnost sankcija za maloljetne učinioce, transformaciju krivičnog gonjenja, i rodna komponenta. Rad zaključuje da bi Republici Srbiji bio potreban dualan i sinhronizovan pristup koji obuhvata kako prevenciju tako i kriminalizaciju, osiguravajući time adekvatnu i cjelokupnu zaštitu za žrtve rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju Republike Srbije.

Ključne riječi: rodno zasnovano nasilje, digitalno okruženje, prevencija, kriminalizacija, Republika Srbija

Abstract: This paper explores the expansion of gender-based violence in the digital space, focusing on digital violence against women and girls in the Republic of Serbia. The study examines the (in)adequacy of current legislative protections and institutional responses to this issue, posing two key research questions: which preventive measures can be most effective in combating gender-based digital violence, and whether legal reform or the criminalization of these behaviors could be an adequate response by the state's legislative body.

Using qualitative research methods, the paper relies on interviews with prominent activists and experts from leading civil society organizations in Serbia, whose mandates cover women's, children's, and digital rights. The findings suggest that prevention, particularly through education, should be a priority, as it can target all relevant groups, including children, parents, teachers, victims, public officials, and the general public. The research also emphasizes the need for legislative action, taking into account key factors such as the varying severity and appropriateness of sanctions, the adequacy of penalties for juvenile offenders, the transformation of criminal prosecution, and the gender dimension of the issue.

The paper concludes that Serbia requires a dual and synchronized approach encompassing both prevention and criminalization, thereby ensuring comprehensive protection for victims of gender-based violence in the digital environment of the Republic of Serbia.

Keywords: gender-based violence, digital environment, prevention, criminalization, Republic of Serbia

I. Uvod

Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju izoluje žene i djevojčice u društvu, dok istovremeno pripada praksama rodno zasnovanog nasilja koje teže kontroli i ograničavanju ženskih prava i sloboda. (Nedeljković-Radoičić, i Glišić. 2022.) Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju sačinjeno je od namjernih i štetnih ponašanja koja su preduzeta putem digitalnih platformi, a koja specifično targetiraju žene i djevojke zbog njihove pripadnosti određenom rodu. (GREVIO, Preporuka br. 1). Razvoj novih tehnologija i povećana dostupnost različitih internet platformi je uzrokovala povećanjem rodno zasnovanog nasilničkog ponašanja u digitalnom prostoru. U svrhu najboljeg razumijevanja prirode ovog tipa nasilja, krucijalno je tumačiti ga kao integralni dio duboko ukorijenjenog i široko rasprostranjenog nasilja nad ženama.

Budući da jedinstvena definicija rodno zasnovanog digitalnog nasilja nije usvojena, ovaj rad prvenstveno predstavlja neke od definicija, kao i njegove pojavne oblike. Rodno zasnovano digitalno nasilje ostavlja nemjerljive posljedice, koje se ne razlikuju u težini od onih u oflajn formama nasilja. (Citron Keats, i Franks. 2014.) Rodno zasnovano nasilje u digitalnom okruženju je često praćeno znatnom stopom nekažnjivosti i kulturom trivijalizacije. (Morales Vera, Katya 2021.) U istraživanju je također predstavljen slučaj Telegram, koji svjedoči o ozbiljnosti situacije i velikom broju akata rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji i širom regiona. Cilj istraživanja je fokusiran na utvrđivanje odgovora države, te ispitivanje mogućeg unaprjeđenja politika i drugih mjera u Republici Srbiji.

Na kraju, rad se bavi pružanjem odgovora na dva glavna istraživačka pitanja: koje preventivne mjere mogu efektivno adresirati slučajeve rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju Republike Srbije? Drugo, da li kriminalizacija može biti adekvatno pravno rješenje za već postojeće prakse rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Srbiji? U nastavku, rad predstavlja rezultate dobijene kvalitativnom metodom istraživanja, kroz sprovođenje strukturisanih intervjua sa cijenjenim ekspertima i aktivistima iz organizacija civilnog sektora Republike Srbije, a čiji se mandat tiče dječijih, ženskih, prava djevojčica, digitalnih

prava i digitalne zaštite. Organizacije su takođe birane na način da je teritorijalni segment zadovoljen, imajući u vidu jednaku rasprostranjenost organizacija učesnica koje su imale sjedište širom centralne, južne i sjeverne regije Republike Srbije.

II. Teorijski okvir

Rastući fenomen rodno zasnovanog digitalnog nasilja mora se posmatrati kao poseban dio šireg kontinuuma duboko ukorenjenog rodno zasnovanog nasilja nad ženama, te se ne smije tretirati kao izolovana pojava. Specijalni reporter Ujedinjenih Nacija za Nasilje nad Ženama definiše ovaj tip nasilja kao nasilje koje se dešava u onlajn prostoru, i uključuje bilo koji akt rodno zasnovanog nasilja koje je učinjeno upotrebom informacionih i komunikacionih tehnologija, gdje digitalno nasilje disproportionalno ugrožava žene i djevojčice na osnovu njihovog pola. (UN SRVAW A/HRC/38/47. 2018) Jednu od kompletnijih definicija rodno zasnovanog digitalnog nasilja pruža Komitet za monitoring Istanbulske konvencije, koji definiše ovaj tip nasilja kao “širok spektar radnji na internetu ili upotrebom tehnologija, koji predstavlja dio kontinuuma nasilja koje žene i djevojke doživljavaju zbog razloga povezanih sa njihovim rodnom” (GREVIO²⁰, Preporuka br. 1), te dodaje da bi ova forma nasilja trebalo da bude jednako legitimna forma rodno zasnovanog nasilja u poređenju sa tipovima rodno zasnovanog nasilja prema ženama koji se ispoljavaju u oflajn okruženju.

Rodno zasnovano digitalno nasilje se izvršava nad ženama i djevojčicama na dnevnom nivou, kroz upotrebu digitalnih i informaciono-komunikacionih tehnologija. Novije forme digitalnog nasilja nerijetko nisu predmet zakonskih regulativa, dok samo 30 odsto svjetskih ekonomija globalno propisuje pravnu zaštitu protiv jednog od oblika digitalnog nasilja poznatijeg kao *cyber harrasment*.²¹ (Reyhanne Marikel Affoum, 2023). Budući

20 Komitet Istanbulske Konvencije Savjeta Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici.

21 U prevodu – sajber uznemiravanje: predstavlja oblik rodno zasnovanog digitalnog nasilja kroz akte koji su vođeni namjerom osramoćivanja ili ponižavanja žrtve u onlajn prostoru.

da jedinstvena definicija rodno zasnovanog digitalnog nasilja ne postoji, od krucijalne je važnosti uspostaviti sveobuhvatnu definiciju koja može pokriti sve forme digitalnog nasilja, uključujući i one forme koje su tek u nastanku. (GREVIO, Preporuka br. 1, 2021) Sa druge strane, važno je naglasiti da se digitalno nasilje usmjereno ka djevojčicama i ženama može ispoljiti u mnoštvu različitih formi poput: sajber proganjanje²², flejming²³, doksing/targetiranje²⁴, dipfejk²⁵, sajber uznemiravanje i sajber zlostavljanje²⁶, osvetnička pornografija²⁷ i slično. (Nedeljković Radoičić i Glišić. 2022).

Različite forme rodno zasnovanog digitalnog nasilja konstantno evoluiraju, istvremeno kreirajući neiscrpnu listu mogućih formi digitalnog nasilja nad djevočicama i ženama. Upravo iz pomenutog razloga "evoluirajući i novonastajući oblici rodno zasnovanog nasilja moraju biti imenovani kako bi bili prepoznati i efikasnije rešavani." (Generalni Sekretar UN. 2006.) Sa druge strane, rodno zasnovano digitalno nasilje je često trivializovano, pri čemu ono postaje više prisutno i nekažnjivo. Dalje, ovaj tip nasilja rezultira u mnogobrojnim psihološkim posljedicama po žene i djevojke, uključujući i napade panike, psihičke traume, poremećaje spavanja, i posttraumatski stres sindrom. (Zotti, 2022) Takođe, akti nekonsenzualnog objavljivanja ili distribucije intimnih fotografija žena ili djevojčica rezultiraju u dubokim osjećanjima poniženja i stida kod žrtava. (Marinković, 2021.) U nekim slučajevima, objektivizacija i dehumanizacija žrtava je toliko intenzivna da dovodi i do nezamislivih posledica, poput samoubistva. (Citron, i Franks, 2014.)

22 Sajber proganjanje predstavlja oblik nasilja koji obuhvata slanje poruka, pozivanje koje imaju uvredljiv ili preteći sadržaj, u cilju zastrašivanja i učenjivanja.

23 Oblik digitalnog nasilja koji podrazumijeva namerno korišćenje provokativnih ili kontroverznih izjava radi izazivanja reakcije drugog korisnika na mreži.

24 Doksing predstavlja jednu od formi rodno zasnovanog digitalnog nasilja koja podrazumijeva objavljivanje žrtvinih intimnih ili personalnih podataka onlajn sa ciljem ponižavanja žrtve.

25 Dipfejkovi su relativno nova metoda ispoljavanja rodno zasnovanog nasilja u digitalnom okruženju, a ispoljava se upotrebom tehnologija koje koristi veštačku inteligenciju za kreiranje lažnih, realističnih video snimaka ili zvučnih zapisa koji imitiraju stvarne osobe, sa ciljem poniženja žrtava.

26 Oblik digitalnog nasilja koji uključuje slanje, postavljanje ili deljenje negativnih, uvredljivih ili lažnih sadržaja upućenih ženama, kao i kontinuirano slanje poruka zlonamernog sadržaja u cilju ponižavanja i sramoćenja žena.

27 Ovaj izraz može biti obmanjujući i uvredljiv. Prikladniji način da se to nazove jeste seksualno zlostavljanje zasnovano na objavljivanju fotografija bez pristanka.

II.1. Pravni okvir

Na međunarodnom nivou trenutno ne postoji konvencija koja izričito adresira rodno zasnovano digitalno nasilje. Kao pravno obavezujuće izvore tvrdog prava²⁸ važno je istaći Konvenciju o eliminaciji svih formi nasilja nad ženama (CEDAW), kao i Konvenciju o pravima djeteta (CRC). Originalni tekstovi ove dvije konvencije Ujedinjenih nacija garantuju prava i zaštitu djece i žena od različitih oblika nasilja. Budući da originalni tekst konvencija ne upućuje na rodno zasnovano digitalno nasilje, od esencijalne je važnosti adresirati rad dva monitoring komiteta ovih konvencija, koji kroz preporuke i generalne komentare interpretiraju originalne tekstove konvencija i na taj način adresiraju nove pravne izazove, uključujući i one u digitalnom okruženju. Međutim, preporuke i generalni komentari ovih Komiteta se kvalifikuju kao takozvano meke²⁹ pravne norme, budući da nemaju pravno obavezujuću snagu, te mnoge države ne osjećaju obavezu da ih se pridržavaju. (Goldmann, 2012) Ova činjenica ne može osporiti njihovu važnost u pravnom sistemu, budući da u odsustvu normi tvrdog prava prava, norme mekog prava mogu služiti kao jedini referentni okvir u slučaju pojave nereguliranih oblasti, što je upravo slučaj sa izazovima koje tehnološki napredak postavlja ljudskim i dječijim pravima. (Shelton, 2008)

Iz razloga novosti problema, generalnim provizijama koje regulišu nasilje u digitalnom okruženju i dalje nedostaje rodno senzitivni pristup, kao i pristup prilagođen djeci. (Van Leeuwen, 2020) U istraživanju iz Beogradskog centra za bezbedonosnu politiku ukazuju da Republika Srbija ima "relativno snažan pravni okvir u vezi sa sajber bezbjednošću u ovoj zemlji, ali primjećuju izazove u pogledu nedostatka kvalifikovanog osoblja i nedostaka obuke, što znači da se ne ide u korak s napredovanjem tehnologije, te da se država mora baviti brojnim prioritetima koji se nameću kao prioritetni. U poglavlju se napominje da se u dokumentima koji se odnose na sajber bezbjednost, u veoma ograničenoj mjeri pominju žene...", što samo svjedoči o nedovoljno razvijenoj svijesti državnih organa da prepoznaju i implementiraju načelo inkluzivnosti u procesima zaštite. (Merali, Bavčić, 2022. 7)

28 Hard law izvori na engleskom jeziku – izvori prava koji imaju obavezujuću pravnu snagu, odnosno koji obavezuju države da implementiraju njihovu originalnu sadržinu.

29 Soft law - univerzalno prihvaćen termin na engleskom jeziku za adresiranje ovog tipa pravnih normi.

Ista tvrdnja se odnosi i na regulaciju ovog tipa nasilja u zakonodavnom okviru Republike Srbije, gdje se već postojeći zakoni nisu rodno senzitivni. S obzirom na činjenicu da specijalni zakon ne postoji, pozitivni propisi se interpretiraju u svrhu pružanja zaštite od rodno zasnovanog digitalnog nasilja. Krivični zakonik ne adresira digitalno nasilje, a usvojena metoda jeste interpretacija postojećih krivičnih djela i sankcija, kao i podvođenje rodno zasnovanog digitalnog nasilja pod elemente drugih krivičnih djela. (Pečeničić, 2024) U vezi sa dječijom zaštitom (samim tim i zaštitom djevojčica), jedina odredba ovog zakonika koja usko adresira zaštitu maloljetnika od digitalnog nasilja jeste odredba člana 185 a, koja reguliše iskorišćavanje računarske mreže ili komunikacije drugim tehničkim sredstvima za izvršenje krivičnih djela protiv polne slobode prema maloletnom licu”. (KZRS, 185 a³⁰). Sa druge strane, Porodični zakon Republike Srbije često može biti pravni osnov zaštite u slučajevima gdje je digitalno nasilje usmjereno prema djeci. Relevantni članovi Porodičnog zakona mogu biti interpretirani u slučajevima povrede dječijih prava kroz zloupotrebu njihovih fotografija. (Tomašević, Zdravković, Ivković. 2024)

U skladu sa postojećim praksama širom regiona Zapadnog Balkana, Republika Srbija bi trebalo da stavi fokus na adresiranje novonastalih oblika rodno zasnovanog digitalnog nasilja. Primjera radi, krivični zakonici Republike Hrvatske i Slovenije su kriminalizovali krivično djelo nekonsenzualnog dijeljenja intimnih materijala. Štaviše, Krivični zakonik Republike Hrvatske je takođe kriminalizovao djela objavljivanja intimnih fotografija kao i dipfejkova, propisujući trogodišnju kaznu. (Bajić, 2024) Hrvatsko zakonodavno tijelo je u ovom slučaju uspješno prepoznalo i implementiralo trend prihvaćen u pravu Evropske Unije, a koji se tiče širenja fabrikovanih snimaka stvorenih upotrebom veštačke inteligencije. (Bajić, 2024) Takođe, Crna Gora je započela proces uspostavljanja zakonskog okvira za istraživanje slučajeva visokotehnološkog računarskog i sajber kriminala kao i sankcionisanje učiničaca. Nadalje, Crna Gora i Republika Hrvatska su nedavno kriminalizovale krivično djelo osvetničke pornografije, dok je krivično gonjenje transformisano iz privatnog u *ex officio*, odnosno gonjenje po službenoj dužnosti. (Šćepanović, 2022)

30 Krivični zakonik Republike Srbije. , 185a “Sl. glasnik RS”, br. 85/2005, 88/2005 - ispr., 107/2005 - ispr., 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019.

II.2. Kontekstualni okvir - Slučaj “Telegram”

Istraživanje jedne od vodećih organizacija sektora civilnog društva Republike Srbije pod nazivom „Osnažene“ predstavlja analizu eksplicitnog sadržaja distribuiranog na društvenoj mreži Telegram. (Zdravković, Tomašević i Ivković. 2024) Oko 10,000 muškaraca je vršilo akte rodno zasnovanog digitalnog nasilja nad djevojčicama i ženama kroz akte osvetničke pornografije, nekonsenzualnog dijeljenja intimnih fotografija i doksinga. Učesnici grupa su većinski slali i razmjenjivali fotografije žena u njihovoj okolini, dakle njihovih majki, sestara, žena i slično. Ovo istraživanje takođe zagovara mogućnost kriminalizacije kao poželjnog rješenja za digitalno nasilje nad ženama i djevojčicama. (Zdravković, Tomašević, Ivković. 2024) Dodatno, istraživanje ističe da se primarna prepreka postupku kriminalizacije reflektuje u dominantnom pristupu u Republici Srbiji koji podrazumijeva da specijalni zakoni ne bi trebalo da budu usvajani ukoliko to nije neophodno, već da se savremeni izazovima odgovori amandmanima u pravnom sistemu.

Iako potreba za reformom zakona u oblasti rodno zasnovanog digitalnog zakona urgentna, državni organi Republike Srbije nisu pokazali adekvatno interesovanje za reformu zakona kada su u pitanju forme rodno zasnovanog digitalnog nasilja, budući da je odbijen predlog za kriminalizaciju neovlašćenog dijeljenja intimnih fotografija i snimaka, predloženog od strane organizacije Autonomni ženski centar, uz preko 20,000 potpisa podrške od strane građanki i građana. (Pavlović, 2024) Istraživanje takođe dokazuje sveprisutnost kulture nekažnjivosti i trivijalizacije ovog tipa nasilja u Republici Srbiji, budući da je u periodu od 2011. do 2024. godine, od ukupno 788 prijavljenih učinilaca djela rodno zasnovanog digitalnog nasilja, 370 učinilaca oslobođeno, dok su ostalim učiniocima uglavnom izricane uslovne ili novčane kazne. (Zdravković, Tomašević, Ivković. 2024)

III. Metodologija i rezultati istraživanja

III.1. Metodologija

Istraživački dizajn ovog rada jeste kvalitativno istraživanje koja uključuje osam strukturisanih intervjua vođenih sa istaknutim predstavnicima i ekspertima iz sektora civilnog društva Republike Srbije. Teritorijalni uslov je u istraživanju takođe zadovoljen budući da uključene organizacije imaju sjedišta u sjevernoj, centralnoj i južnoj Srbiji, a to su: Centar za dječija prava, Share Fondacija, Osnažene, Alternativni Centar za devojke, Ženski centar Užice i Atina. S obzirom na mandate ovih organizacija u oblasti ženskih, dječijih i digitalnih prava, te profesionalno iskustvo aktivista i eksperata, oni su bili pozvani da iskažu njihovo viđenje trenutnog zakonskog okvira i reakcije državnih organa. Dalje, odgovarali su na dva glavna istraživačka pitanja: prvo istraživačko pitanje: koje preventivne mjere mogu efektivno adresirati slučajeve rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji, te drugo istraživačko pitanje koje glasi: da li kriminalizacija može biti adekvatno pravno rješenje i odgovor na prakse rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji?

IV. Rezultati istraživanja

U prvom dijelu intervjua, predstavnici organizacija su cijenili adekvatnost i spremnost pozitivnih propisa i praksi da odgovore na slučajeve rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji. Reakciju državnih organa na ovaj tip nasilja smatraju neadekvatnom³¹, a da zbog neblagovremenih i neefikasnih reakcija države veći dio nasilja ostaje neprijavljen.³² Nadalje, većina ispitanika/ca je iznijela stanovište da pozitivni propisi Republike Srbije ne regulišu ovu oblast na pravi način, te da nije sprovedena korektna revizija Krivičnog zakonika koja bi adresirala nove forme rodno zasnovanog digitalnog nasilja.³³ Iako Zakon o osnovima sistema obrazovanja Republike Srbije sadrži opštu definiciju

31 Iz intervjua sa ispitanikom/com C od 11. jula 2024. godine.

32 Iz intervjua sa ispitanikom/com D od 17. jula 2024. godine.

33 Iz intervjua sa ispitanikom/icom X od 15. jula 2024. godine.

digitalnih zloupotreba, ova odredba ne sadrži jasno objašnjenje o tome koja se sve ponašanja kvalifikuju pod kategorijom digitalnog nasilja, koji su njegovi pojavni oblici, na koji način bi trebalo suzbijati ovakva ponašanja, te koje su vrste sankcija adekvatne.³⁴ Budući da se radi o tipu digitalnog nasilja čiji je ključni motiv vezan za rod žrtve, rodna nesenzitivnost zakona Republike Srbije otežava pružanje adekvatnog pravnog odgovora.³⁵

Imajući u vidu da su djevojčice i žene izloženije ovoj vrsti nasilja, u samom procesu donošenja odgovarajućih zakonskih rešenja bi moralo naročito da se vodi računa o njihovom vulnerabilnom položaju.³⁶ Sa druge strane, kao što ističe ispitanik/ica Z, svaki pravni sistem može koristiti postojeće zakone u cilju reagovanja na nove pojave u društvu, s obzirom na to da Ustav Republike Srbije omogućava direktnu primjenu međunarodnog prava, uključujući i opšteprihvaćena pravila koja su na taj način sastavni dio pravnog poretka RS. Pravosuđe Republike Srbije bi trebalo da bude upoznato sa jurisprudencijom ESLJP³⁷, kao i sa opštim komentarima Komiteta za prava djeteta i drugih relevantnih komiteta. Međunarodni ugovori, odluke međunarodnih sudova i stavovi ugovornih tijela se mogu primijenjivati i koristiti nedostatku domaćih propisa.³⁸

U vezi sa zaštitom dječijih prava u digitalnom okruženju, Vlada Republike Srbije aktivno učestvuje u izradi radne verzije Zakona o dječijim pravima. Ovaj nacrt zakona bi trebalo da reguliše dječija prava, te da garantuje zaštitu djece od različitih formi nasilja. Radna verzija zakona takođe garantuje pravo djeteta na dostojanstvo, propisujući da su dostojanstvo i čast djeteta nepovrjedivi i da ih svi moraju poštovati i štititi.³⁹ (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja RS, 2019) Takođe, radna verzija zakona reguliše i pravo djeteta na privatnost, što je značajno za zaštitu djeteta u digitalnom okruženju. U posebnim djelovima nacrta zakona vezanim za zaštitu od digitalnog nasilja, naglašeno je da autoriteti Republike Srbije moraju garantovati zaštitu dece od nasilja u štampanim materijalima i putem informacionih

34 Iz intervju sa ispitanikom/com Y od 9. septembra 2024. godine.

35 Iz intervju sa ispitanikom/com A od 2. avgusta 2024. godine.

36 Iz intervju sa ispitanikom/com Y od 9. septembra 2024. godine.

37 Evropski sud za ljudska prava u Strazburu.

38 Iz intervju sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

39 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije. Nacrt zakona o pravima deteta i zaštitniku prava deteta. 2019.

i komunikacionih tehnologija.⁴⁰ (Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja, 2019).

IV.1. Koje preventivne mjere mogu efektivno adresirati slučajeve rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji?

Nadalje, u vezi sa prvim istraživačkim pitanjem, većina intervjuisanih je konsenzualno istakla da bi prevencija trebalo da bude prioritetni način djelovanja. Štaviše, ispitanici su ukazali na važnost edukacije u adresiranju rodno zasnovanog digitalnog nasilja. Ispitanici zaključuju da je neophodno uvesti “programe u školama koji podučavaju djevojčice o sigurnom ponašanju na internetu, prepoznavanju znakova digitalnog nasilja i načinima prijavljivanja zlostavljanja”⁴¹, kao i staviti akcenat edukaciju djece u primarnim nivoima obrazovanja, odnosno kritičnoj dobi njihovog socio-psihičkog razvoja. Preventivna akcija bi mogla biti unaprijeđena “otvorenošću škola kao i podizanjem svijesti kroz edukativne programe u školama, što je od krucijalne važnosti da se djevojčice, žene i šira javnost informišu o opasnostima digitalnog nasilja, načinima prepoznavanja i prijavljivanja takvih slučajeva.”⁴²

U vezi sa edukacijom djece kao najvažnijom grupom za ključeno je da bi takve edukacije u školama morale biti ustanovljene u jasno i pažljivo određenim kurikulumima škola, da bi sva djeca školskog uzrasta bila svjesna rizika u digitalnom prostoru kao i načina na koji se mogu u istom zaštititi. (Lanzarote Komitet. 2022) Takođe, ispitanici su ukazali da je edukacija efektivno sredstvo djelovanja budući da se njome može djelovati na različite značajne grupe: djecu, žrtve, učitelje, roditelje, širu javnost i državne službenike koji su profesionalno angažovani na slučajevima rodno zasnovanog digitalnog nasilja. Edukacija na svim nivoima je od ključne važnosti, pogotovo kada su u pitanju obrazovne institucije i zvanične adrese za pomoć (tužilaštvo i policija).⁴³

40 Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije. Nacrt zakona o pravima deteta i zaštitniku prava deteta. 2019.

41 Iz intervjua sa ispitanikom/com B od 18. jula 2024. godine.

42 Iz intervjua sa ispitanikom/com X od 15. jula 2024. godine.

43 Iz intervjua sa ispitanikom/com C od 11. jula 2024. godine.

Većina ispitanika nije imala konkretne informacije o bilo kakvim specijalizovanim treninzima ili programima obuke za policiju, tužilaštvo ili sudstvo u vezi sa postupanjem u slučajevima rodno zasnovanog digitalnog nasilja. Ispitanici navode da se takvi treninzi u Republici Srbiji većinski organizuju i finansiraju od strane međunarodnih organizacija.⁴⁴ Ispitanik/ica Z je upoznata sa postojanjem određenih programa obuke, ali je istakla da nema informacije o tome “da li su sistematski ili *ad hoc* i da li je država spremna dugoročno da investira u prava djeteta uopšte a posebno u pravo djevojčica (i dječaka) na zaštitu od digitalnog nasilja”.⁴⁵

Sa druge strane, učesnici intervjuja su oštro kritikovali efikasnost Nacionalne platforme za prevenciju nasilja koja uključuje djecu⁴⁶, kao državnog mehanizma za prevenciju nasilja. Ispitanica B navodi da platforma:

“Ima potencijal da bude djelotvoran preventivni mehanizam, ali je njena efikasnost trenutno ograničena zbog nekoliko faktora. Iako platforma ima potencijal, njena djelotvornost zavisi od toga koliko je javnost svjesna njenog postojanja i kako lako može pristupiti informacijama i resursima koje pruža. Potrebno je više napora u promociji platforme kako bi dosegla širu populaciju, posebno u ruralnim i manje razvijenim područjima. Takođe, za sada platforma “Čuvam te” nema nigdje sekciju u okviru svog edukativnog materijala o rodno zasnovanom nasilju.”⁴⁷ Platforma nije rodno senzitivna, kao ni mehanizam prijavljivanja nasilja koji je prilagođen djeci.⁴⁸

Na kraju, zaključak je da se efektivnost ove platforme ne može cijiniti budući da ne postoje informacije o broju prijavljenih i obrađenih slučajeva od njenog nastanka.⁴⁹ Na kraju, intervjuisani aktivisti zaključuju da bi platforma mogla biti djelotvorno sredstvo preventivne zaštite, pod uslovom da pravilno

44 Iz intervjuja sa ispitanikom/com B od 18. jula 2024. godine.

45 Iz intervjuja sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

46 Ova državna platforma se odnosi na prevenciju od nasilja upućenom isključivo ka djeci.

47 Iz intervjuja sa ispitanikom/com B od 18. jula 2024. godine.

48 Iz intervjuja sa ispitanikom/com B od 18. jula 2024. godine.

49 Iz intervjuja sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

funkcioniraju⁵⁰ i da nije jedini mehanizam zaštite.⁵¹ Međutim, ova platforma trenutno nije dovoljna budući da digitalno rodno nasilje ipak zahtijeva specifičniji mehanizam zaštite i odgovore koji će se kontinuirano razvijati i odgovarati na nove izazove digitalnog okruženja.⁵² Kombinovanje različitih preventivnih mjera uključujući i radionice, javne kampanje i javna zagovaranja je neophodno u cilju podizanja društvene svijesti o ovom fenomenu, kao i za isticanje svih potencijalnih rizika.⁵³

IV.2. Da li kriminalizacija može biti adekvatno pravno rješenje u vezi sa praksama rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji?

Fokus drugog istraživačkog pitanja utvrđuje da li kriminalizacija može biti adekvatno pravno rješenje u vezi sa praksama rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji. Naime, jedna od ispitanica je navela da trenutno rješenje u Republici Srbiji jeste da se “kazne za digitalno nasilje često sprovede koristeći odredbe drugih relevantnih zakona kao što je recimo Krivični zakonik Srbije”⁵⁴, budući da u Republici Srbiji ne postoji specijalni ili rodno-senzitivni zakon koji reguliše ovu oblast. U vezi sa ovom tvrdnjom, ispitanik/ca X je zaključila da je zaštita žena djevojčica od digitalnog nasilja u RS nedovoljna, ističući da: “Nije sprovedena korektna revizija Krivičnog zakonika koja bi obuhvatila nove vrste digitalnog nasilja, što rezultira neadekvatnim reakcijama na ove incidente”.⁵⁵

Učesnici intervjua su jednoglasno zaključili da je pravna reforma povodom ovog pitanja neophodna. Međutim, njihova mišljenja su podijeljena kada se govori o formi pravne akcije, odnosno kriminalizacije. Skoro polovina ispitanika smatra da bi optimalno rješenje bilo usvajanje amandmana u već postojećem Krivičnom zakoniku. Nešto manje ispitanika ipak tvrdi da je usvajanje specijalnog zakona jedino adekvatno rješenje, dok drugi

50 Iz intervjua sa ispitanikom/com X od 15. jula 2024. godine.

51 Iz intervjua sa ispitanikom/com A od 2. avgusta 2024. godine.

52 Iz intervjua sa ispitanikom/com Y od 9. septembra 2024. godine.

53 Iz intervjua sa ispitanikom/com A od 2. avgusta 2024. godine.

54 Iz intervjua sa ispitanikom/com B od 18. jula 2024. godine.

55 Iz intervjua sa ispitanikom/com X od 15. jula 2024. godine.

navode da bi i podzakonski akt bio dovoljan. Učesnik/ca Z jedina navodi ne-kriminalizaciju kao rješenje, budući da je:

“Potrebno je da naše pravosuđe bude upoznato sa jurisprudencijom ESLJP, kao i sa KPD i Opštim komentarima ugovornih tijela, u ovom slučaju Opšti komentar Komiteta za prava deteta br. 25 (2021) o pravima deteta u vezi sa digitalnim okruženjem (posebno paragrafi 43-49), te da se međunarodni ugovori, odluke međunarodnih sudova i stavovi ugovornih tela, poznaju i koriste u nedostatku domaćih propisa.”⁵⁶

Sa druge strane, takođe navodi da je primjena drugih krivično-pravnih, prekršajnih ili građansko-pravnih propisa moguća, ali da i dalje nedostaju podaci koji bi poudrano ukazali na adekvatnu primjenu ovih propisa u nedostatku specijalne legislative.⁵⁷

Kriminalizacija može predstavljati adekvatan odgovor na slučajeve rodno zasnovanog digitalnog nasilja protiv žena i djevojčica u Republici Srbiji, uz razmatranje relevantnih faktora. Prvo, sankcije moraju biti adekvatne, posebno imajući u vidu da cilj sankcionisanja ne smije biti represija već pravična sankcija.⁵⁸ U vezi sa prethodno navedenim, posebnu pažnju bi trebalo posvetiti učiniocima djela koji se kvalifikuju kao maloljetnici ili učiniocima ispod granice krivične odgovornosti (ispod 14 godina)⁵⁹, te o tome koja vrsta kaznene politike se primjenjuje u tom slučaju.⁶⁰ Nadalje, ne bi se svako djelo digitalnog nasilja moglo kvalifikovati kao krivično djelo, te bi trebalo uzeti u obzir i potencijalne pravne reforme u oblasti prekršajnih i civilnih pozitivnih propisa.

Takođe, trenutni oblik krivičnog gonjenja za djela digitalnog nasilja protiv djevojčica i žena u Republici Srbiji jeste gonjenje po privatnoj tužbi, gdje je teret dokazivanja na devojkicama i ženama žrtvama nasilja. Kao što je navedeno od strane ispitanika/ce C:

56 Iz intervju sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

57 Iz intervju sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

58 Iz intervju sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

59 Zakonom o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica Republike Srbije članom 2 se reguliše isključenje krivičnih sankcija prema djeci, odnosno licima mlađim od 14 godina u trenutku izvršenja krivičnog djela.

60 Iz intervju sa ispitanikom/com Z od 21. jula 2024. godine.

“Ovo može dovesti do velikog broja komplikacija, uključujući sekundarnu viktimizaciju djevojčica i žena koje moraju same da prikupljaju dokaze za slučaj kao i da ih onda naknadno pokazuju službenicima u policiji, koji možda nisu adekvatno obučeni za postupanje sa žrtvama rodno zasnovanog digitalnog nasilja.”⁶¹,

U vezi sa prethodno navedenim, esencijalno je da zakonodavac u procesu unaprjeđenja zakonodavnog okvira ima u vidu priznavanje rodne komponente kao relevantne u situacijama izvršenja digitalnog nasilja.⁶² Formalni preduslovi političke volje, stvaranja državne strategije ili akcionog plana, kao i namjenskog budžetiranja u vezi sa rodno zasnovanim digitalnim nasiljem moraju biti ispunjeni u cilju pokretanja pravne ili preventivne reforme. Autoriteti Republike Srbije nisu prioritizovali reformu zakona kada je u pitanju rodno zasnovano nasilje u digitalnom prostoru, budući da je odbijen predlog da se kriminalizuje neovlašćeno deljenje intimnih fotografija i snimaka koji je predložila organizacija Autonomni Ženski Centar iz Beograda, uz preko 20,000 potpisa podrške od strane građanki i građana.⁶³ Žene i djevojčice su izloženi ovoj vrsti nasilja, tako da bi u procesu donošenja odgovarajućih zakonskih rešenja moralo naročito da se vodi računa o njihovom ranjivom položaju, te osiguranju njihove zaštite.⁶⁴

V. Zaključak

Kroz sprovođenje kvalitativnog istraživanja utvrđeno je da preventivne prakse mogu stvarati adekvatne odgovore na rodno zasnovano digitalno nasilje u Republici Srbiji. Štaviše, ispitanici/ce su prioritizovali edukaciju kao najefikasnije sredstvo prevencije, budući da targetira različite relevantne ciljne grupe: djecu, žrtve, učitelje, roditelje, državne službenike i širu javnost. Zaključeno je da edukacija djece o rizicima u digitalnom prostoru

61 Iz intervju sa ispitanikom/com C od 11. jula 2024. godine.

62 Iz intervju sa sa ispitanikom/com A od 2. avgusta 2024. godine.

63 Iz intervju sa ispitanikom/com C od 11. jula 2024. godine.

64 Iz intervju sa ispitanikom/com Y od 9. septembra 2024. godine.

treba biti uključena u pažljivo definisane školske kurikulume, učeći djecu da identifikuju ovaj tip nasilja u ranim stadijumima. Istraživanje dalje utvrđuje da jedina državna platforma za zaštitu djece od nasilja “Čuvam te” nije efikasno sredstvo zaštite, budući da platforma nije prilagođena djeci, nije rodno senzitivna, nije adekvatno ispromovisana u društvu, kao i da se efektivnost iste ne može cijiniti budući da nedostaju konkretne informacije o uspjehu ili broju prijavljenih slučajeva ove platforme.

Sa druge strane, proces pravne reforme ili kriminalizacije nailazi na mnogobrojne prepreke u ostvarenju. Prvo, jedna od prepreka jeste nepostojanje jedne univerzalno prihvaćene pravne ili akademske definicije o tome koja se sve ponašanja kvalifikuju kao rodno zasnovano digitalno nasilje, a koja bi takođe mogla biti interpretirana da obuhvati sve nove forme rodno zasnovanog digitalnog nasilja koje će nastati u budućnosti. Druga prepreka se nalazi u pristupu zakonodavnog tijela Republike Srbije, koje izbjegava usvajanje posebnih zakonskih rješenja osim ukoliko je to prepoznato kao neophodno. Treće, i dalje ne postoji konsenzus oko forme pravnog djelovanja koje bi se trebalo preduzeti, da li kroz specijalni zakon, podzakon, amandmane ili nešto sasvim drugačije.

Takođe, prilikom pravne reforme, zakonodavac bi trebalo da ima u vidu četiri ključna faktora: propisivanje adekvatnih sankcija za ova specifična ponašanja, izbjegavanje strogo punitivnih politika budući da represija ne smije biti cilj, propisivanje adekvatnih sankcija za maloljetne učinioce rodno zasnovanog digitalnog nasilja, razmatranje transformacije krivičnog gonjenja iz privatnog u krivično gonjenje po službenoj dužnosti, kao i uzimanje u obzir različitost težina djela rodno zasnovanog digitalnog nasilja i potrebe za njihovom posebnim kvalifikovanjem u oblasti prekršaja, krivičnih djela ili civilnih šteta. Najvažnije, u cilju stvaranja adekvatnog zakonskog odgovora kroz kriminalizaciju ili drugo pravno rješenje, zakonodavac bi morao imati u vidu faktor roda kao esencijalan. Adekvatan pravni odgovor bi trebalo da prepozna digitalno rodno zasnovano nasilje kroz uspostavljanje zabrane digitalnog nasilja nad ženama i djevojčicama kao neizostavnog uslova za kreiranje sigurnog prostora za djevojčice i žene u onlajn okruženju. (Almenar Roser, 2021)

S tim u vezi, rezultati ovog istraživanja ukazuju na to da adresiranje rodno zasnovanog digitalnog nasilja u Republici Srbiji zahtijeva dualni pristup, kroz integraciju preventivnih i zakonskih mjera, a sve u cilju stvaranja sveobuhvatnog rješenja. Dualni pristup targetira istovremeno korijene i posljedice rodno zasnovanog digitalnog nasilja, pružajući kompletan odgovor. Preventivno djelovanje, mahom kroz edukaciju, smanjuje rizik nasilja i pomaže pri identifikaciji obrazaca nasilničkog ponašanja, te djeluje utiče na razvijanje digitalnog nasilja ranim stadijumima nastanka. Sa druge strane, pravna reforma, ili kriminalizacija, može pružiti neophodnu pravnu zaštitu kroz garanciju sigurnosti, pravne tačnosti i odgovornosti. Na kraju je bitno ukazati na postojanje prepreka kroz neispunjenost osnovnih formalnih uslova: postojanja političke volje, samim tim državne strategije i alokacije budžetskih sredstava države koja bi bila namjenski rezervisana za djelovanje države u ovom domenu.

Do tad, oblast rodno zasnovanog digitalnog nasilja ostaje neregulisana, ostavljajući ranjive grupe žena i djevojčica bez garancije zaštite njihovih osnovnih ljudskih prava i sloboda. Razmatrajući prethodno, Republika Srbija mora prilikom djelovanja usvojiti inkluzivan pristup koji zahtijeva usvajanje rodno senzitivnog i pristupa prilagođenog djeci, garantujući svim žrtvama rodno zasnovanog digitalnog nasilja jednaku zaštitu. Takođe, državni organi istovremeno moraju inicirati postupke preventivne akcije, preferabilno kroz edukaciju svih relevantnih grupa. Blagovremena i koordinisana akcija je od ključnog značaja za zaštitu žrtava i za pružanje adekvatnog odgovora na kontinuirano promjenjive dinamike digitalnog prostora i nove oblike digitalnog rodno zasnovanog nasilja koji se mogu pojaviti u budućnosti.

Literatura

1. Almenar, Roser. (Cyber violence against Women and Girls: Gende-Based Violence in the Digital Age and Future Challenges as a Consequence of Covid 19). Univerzitet u Trentu. 2021. 227.
2. Bajić, Mila. "Stvatanje, procesiranje i distribucija intimnih fotografija bez pristanka na Zapadnom Balkanu. SHARE Fondacija. 2024.
3. Citron Keats, Danielle i Franks Marry Anne. Kriminalizacija osvetničke pornografije. (Criminalizing revenge porn). Univerzitet Merilend. Časopis za pravne studije Univerziteta Wake Forest br. 49. 2014. 345-391.
4. Generalna skupština Ujedinjenih Nacija. Generalni Sekretar Ujedinjenih Nacija. Detaljna studija o svim oblicima nasilja nad ženama: izvješčaj Generalnog sekretara UN. A/61/122/Add.I. (In-depth study on all forms of violence against women: report of the Secretary General A/61/122/Add.I. 2006.
5. Goldmann, Matthias. Moramo odsjeći kralju glavu: prošli, sadašnji i budući pristupi u međunarodnom mekom pravu (We Need to Cut off the Head of the King: Past, Present, and Future Approaches to International Soft Law). Leiden časopis međunarodnog prava. 2012.
6. Grupa Svjetske Banke. Reyhanne Marikel Affoum, Nelsy Micaela Santagostino Recavarren Isabel, Vohra Nayntara i Wodon, Quentin. *Zaštita žena i devojaka od sajber uznemiravanja: globalna procena postojećih zakona*. Izveštaj o globalnim pokazateljima, br. 18. (Protecting women and girls from cyber harassment: a global assesment of existing laws. Global Indicators Brief no. 18). 2024.
7. Krivični zakonik Republike Srbije. ("Sl. Glasnik RS" br. 85/2005, 88/2005 – ispr.107/2005– ispr. 72/2009, 111/2009, 121/2012, 104/2013, 108/2014, 94/2016 i 35/2019). Član 185b. Paragrafi 1, 2.

8. Marinković, Lazara. BBC. 2021. Pristupljeno: 11. novembra 2024. godine. Dostupno na: <https://www.bbc.com/serbian/lat/srbija-56383660> Merali, Lajlo i Bavčić Ena. "Sajber bezbjednost i ljudska prava na Zapadnom Balkanu: Mapiranje načina upravljanja i ključnih aktera." Ženevski Centar za upravljanje sektorom bezbjednosti. 2022. Pavlović, Sanja. "Odgovornost". Pešćanik. 2024.
9. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije. Nacrt zakona o pravima djeteta i zaštitniku prava djeteta. 2019.
10. Nacrt Zakona o pravima djeteta i zaštitniku prava djeteta Republike Srbije. Ministarstvo za rad, zapošljavanje, boračka i socijalna pitanja Republike Srbije. . "Sl. Glasnik RS br. 87/2018". 7
11. Nedeljković, Radoičić Andrijana i Glišić Milica. Ispred ekrana: Istraživanje o rodno zasnovanom nasilju u digitalnom prostoru. Udruženje građana za borbu protiv trgovine ljudima I svih oblika nasilja nad ženama – Atina. Beograd, Republika Srbija. 49. 2022.
12. Organizacija Američkih država. Morales Vera N. Katya. Onlajn rodno zasovano nasilje protiv žena i djevojčica. (Online gender-based violence against women and girls). 2021. 42.
13. Pečeničić, Srđan. Naš zakon ne prepoznaje digitalno nasilje kao krivično djelo. Politika. 2024.
14. Savjet Evrope. GREVIO Komitet Generalni komentar broj 1. u vezi sa digitalnom dimenzijom nasilja nad ženama. (GREVIO General Recommendation No. 1 on the digital dimension of violence against women). Usvojena 20. oktobra 2021. godine.
15. Savjet Evrope. Lanzarot Komitet. "Izvještaj o sprovođenju za Republiku Srbiju: „Zaštita dece od seksualne eksploatacije i seksualnog zlostavljanja posredstvom informaciono-komunikacionih tehnologija: suočavanje sa izazovima koje postavljaju dečiji auto-generisani seksualni sadržaji i/ili video snimci". (Implementation report for the Republic of Serbia: protection of children against sexual exploitation and sexual abuse facilitated by information and communication technologies: addressing the challenges raised by child self-generated sexual images and/or videos. 2023.

16. Šćepanović, Lela. "Za osvetničku pornografiju u Crnoj Gori će se ići u zatvor". Radio Slobodna Evropa. 2022.
17. Shelton, Dinah L. Meko pravo. (Soft Law) George Washington University Law School. 2008. 3.
18. Specijalna reporterka Ujedinjenih nacija za nasilje nad ženama, njegove uzroke i posledice, Šimović Dubravka. Izveštaj o on-lajn nasilju nad ženama i djevojčicama iz perspektive ljudskih prava. (Report on Online Violence Against Women and Girls From a Human Rights Perspective) U.N. Doc A/HRC/38/47. 2018.
19. Van Leeuwen, Fleur. Sajber nasilje, porodično zlostavljanje i nedostatak rodno senzitivnog pristupa: refleksije na slučaj Buturuga protiv Rumunije (Cyberviolence, domestic abuse, and a lack of gender-sensitive approach: Reflections on Buturuga v. Romania). 2020.
20. Zakon o maloljetnim učiniocima krivičnih djela i krivičnopravnoj zaštiti maloljetnih lica. "Sl. Glasnik RS br. 85/2005". Član 2 i 3.
21. Zdravković, Ana, Tomašević, Nikolina i Ivković Staša. Telegram iza senke: incest, dječija i osvetnička pornografija. Organizacija Osnažene. 2024.
22. Zdravković, Ana, Tomašević, Nikolina i Ivković Staša. Telegram iza senke: Balkan Porn.
23. Zotti, Sharon. Onlajn nasilje: rodno-zasnovani fenomen. (Online violence: a gender-based phenomenon). Univerzitet Ca Foscari, Venecija. 2022.

DODATAK

Online nasilje nad ženama: Priče iz prve ruke

Larisa Omerdić

larisaomerdic1@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Mejra Hidić

mejra899@gmail.com

Internacionalni univerzitet Travnik u Travniku

Sažetak

Ovaj rad istražuje fenomen online nasilja nad ženama kroz priču njihovih ličnih iskustava. U digitalnom dobu, sve veća dostupnost interneta i društvenih mreža donijela je nove oblike nasilja, koji često prolaze nezapaženo ili nekažnjeno. Online nasilje obuhvata verbalno zlostavljanje, uznemiravanje, prijetnje, objavljivanje privatnih informacija bez pristanka, te seksualno nasilje putem interneta. Žene su nerijetko meta takvih napada, što ima ozbiljne posljedice na njihovo mentalno zdravlje, sigurnost i socijalni život. U ovom radu korištena je kvalitativna metoda istraživanja, konkretno metoda polustrukturiranog intervjua. Istraživanje je uključilo intervjue sa ženama koje su bile žrtve online nasilja, kako bi se dobio dublji uvida u njihova iskustva, reakcije i strategije suočavanja. Intervju je obavljen i sa timom stručnjaka o prijedlozima rješenja kako uticati na smanjenje cyber nasilja. Intervju je odabran zbog mogućnosti prikupljanja bogatih, detaljnih narativa koji omogućavaju razumijevanje emotivnog i

psihološkog uticaja koji online nasilje ostavlja na žrtve. Pitanja postavljena tokom intervjuja su fokusirana na tipove nasilja s kojima su se žene suočile, trajanje zlostavljanja, podršku koju su dobile ili nisu dobile, te na mehanizme zaštite koji su im dostupni. Rezultati ovog istraživanja omogućit će dublje razumijevanje različitih oblika online nasilja nad ženama, ali i pružiti glas žrtvama koje su često marginalizirane. Na kraju, rad nudi prijedloge za buduće politike i mjere koje bi mogle pomoći u prevenciji i smanjenju online nasilja nad ženama.

Ključne riječi: cyber nasilje, mentalno zdravlje, zakon

Abstract: This paper explores the phenomenon of online violence against women through the stories of their personal experiences. In the digital age, the increasing accessibility of the internet and social networks has brought new forms of violence, which often go unnoticed or unpunished. Online violence includes verbal abuse, harassment, threats, publishing private information without consent, and sexual violence via the internet. Women are often the target of such attacks, which has serious consequences for their mental health, safety, and social life. This paper used a qualitative research method, specifically the semi-structured interview method. The research included interviews with women who were victims of online violence, in order to gain deeper insight into their experiences, reactions, and coping strategies. An interview was also conducted with a team of experts on proposed solutions to reduce cyber violence. The interview was chosen because of the possibility of collecting rich, detailed narratives that enable an understanding of the emotional and psychological impact that online violence has on victims. The questions asked during the interviews focused on the types of violence women faced, the duration of the abuse, the support they received or did not receive, and the protection mechanisms available to them. The results of this research will provide a deeper understanding of the different forms of online violence against women, but also provide a voice to victims who are often marginalized. Finally, the paper offers suggestions for future policies and measures that could help prevent and reduce online violence against women.

Keywords: cyber bullying, mental health, law

I. Uvod

Cyber nasilje nad ženama predstavlja ozbiljan i rastući problem u digitalnom dobu. Uz sve prednosti interneta i društvenih mreža, žene su sve češće izložene online prijetnjama, uznemiravanjima, prijetnjama fizičkim nasiljem, pa čak i seksualnom zlostavljanju. Ovaj oblik nasilja nije samo teže detektirati, nego često i ignorirati, jer se manifestira kroz anonimnost i udaljenost koju digitalni prostor pruža nasilnicima. „Priče iz prve ruke“, jesu zapravo iskustva žena koje su prošle kroz ovakve oblike nasilja, gdje otkrivaju duboku emocionalnu i psihološku štetu koju cyber nasilje može izazvati. Kroz ove priče, važno je razumjeti kako cyber nasilje ne samo da ugrožava sigurnost žena, nego i doprinosi širenju kulturnih normi u kojima je nasilje prema ženama sve prihvaćenije, a zaštita i pravda teško dostižni, zbog čega većina žena ne vidi potrebu da prijave ovu vrstu nasilja. Kroz ovu temu nećemo samo obuhvatiti žene/djevojke s područja Balkana, već i širom svijeta. Cyber nasilje nad ženama ne poznaje granice-ono se može manifestirati u različitim oblicima, uključujući prijetnje, širenje intimnih fotografija bez pristanka, slikanje putem društvenih mreža, te verbalne napade, uvrede i seksističke komentare. Uprkos tome što se ovaj oblik nasilja odvija u digitalnom prostoru, posljedice se ne zaustavljaju na ekranu. U radu smo se više bazirali na intervju ali na manjem broju žena, zbog čega nismo bile u mogućnosti koristiti naučnu metodu, pa smo koristile većinom i internet informacije. U cilju pronalaska rješenja vezane za cyber nasilje obavile smo intervju s policijom, i također smo željele da saznamo koliko je akademsko osobolje upoznato s ovim problemom. Postavljamo hipotezu da:

1. Online nasilje nad ženama se češće dešava na platformama društvenih mreža.
2. Žene koje su doživjele online nasilje najčešće ne prijavljuju incident zbog straha od osude ili nedostatka povjerenja u institucije.

II. Definicija i oblici cyber nasilja

To je internetsko nasilje nad ženama i djevojčicama uvjetovano na rodu. Iako nasilje može pogađati i muškarce, žene su izložene drukčijim i traumatičnijim oblicima internetskog nasilja. Postoje razni oblici internetskog nasilja, a neki oblici uključuju: uhođenje, neodobrovoljnu pornografiju, rodno uvjetovane pogrde, govor mržnje i uznemiravanje, slut- shaming, nuđenje neželjene pornografije, iznuđivanje spolnog odnosa, prijetnje silovanjem i prijetnje smrću te elektronska trgovina ljudima. Internetsko nasilje nije zasebna pojava odvojena od nasilja u stvarnom svijetu. Godine 2014. obavljena je anketa u zemljama članicama EU, gdje je pokazano da 34% žena koje imaju neku vrstu poteškoća su doživjele neku vrstu nasilja u pravom svijetu ili online. Poslije žena s poteškoćama najviše se vršilo nasilje nad: migrantima, sekundarnim generacijama, etničkim ili religijskim manjinama 2021. godine, u ovu grupu su dodane i lezbejke, biseksualci i trans žene. S obzirom na brzi razvoj tehnologije i sveprisutnu povezanost putem interneta, cyber nasilje postaje sve ozbiljniji društveni problem. Prema podacima Svjetske zdravstvene organizacije (SZO), globalno, gotovo 1 od 3 žene doživljava neku vrstu nasilja u životu, bilo fizičkog, psihološkog ili seksualnog. Od toga, značajan postotak nasilja provodi se online, u obliku cyber nasilja. Iako cyber nasilje može pogoditi sve osobe, žene su posebno ranjive na internet nasilje (Penn, 2013). Prema istraživanjima, žene češće doživljavaju nasilje povezano s njihovim spolom i seksualnošću. Za žene, oblici nasilja poput seksualnog uznemiravanja, prijetnji silovanjem ili dijeljenja intimnih fotografija bez pristanka, mnogo su učestaliji nego za muškarce. Žene također često doživljavaju veći emocionalni utjecaj od cyber nasilja, koje može imati ozbiljne posljedice na njihovo mentalno zdravlje, pa čak i fizičko zdravlje, ako se nasilje proširi na stvarni svijet. Nasilnici koji se bave cyber nasiljem obično to rade iz različitih razloga, koji su često povezani s njihovim psihološkim potrebama, osjećajem moći i kontrole, te društvenim normama. Nasilnici, bilo online ili offline, često traže osjećaj moći i kontrole nad žrtvama. 2015. U digitalnom prostoru, gdje je anonimnost veća nego u stvarnom životu, nasilnici mogu manipulirati, prijetiti i izložiti žrtve različitim oblicima zlostavljanja bez straha od neposrednih posljedica. Internet im omogućava da bez fizičkog

kontakta održavaju osjećaj moći, jer mogu pratiti, prijetiti ili zastrašivati žrtve na način koji u stvarnom životu ne bi bio moguć.

III. Psihološke i emocionalne posljedice cyber nasilja

Razvoj tehnologije, pristup internetu i sveprisutnost društvenih mreža omogućili su nasilnicima da nađu nove načine zlostavljanja svojih žrtava, često s posljedicama na emocionalno i psihološko zdravlje. Žene su, nažalost, posebno izložene cyber nasilju, koje može uključivati širok spektar zlostavljanja, od prijetnji i vrijeđanja do širenja intimnih sadržaja bez pristanka i seksualnog uznemiravanja. Iako cyber nasilje može imati ozbiljan utjecaj na sve žrtve, žene su zbog društvenih normi, kulturnih pritisaka i ranjivosti često podložnije dugotrajnim psihološkim i emocionalnim posljedicama. Jedan od najčešćih psiholoških efekata cyber nasilja kod žena je povećana anksioznost. Žrtve cyber nasilja često žive u stalnom strahu od novih prijetnji, prijenosa intimnih sadržaja ili ponovnog napada. Anksioznost može biti toliko jaka da žrtve počinju izbjegavati digitalne platforme ili društvene mreže, mijenjati identitet ili pokušavati potpuno nestati s interneta kako bi se zaštitile. Ovaj stalni stres može također uzrokovati generalizirani anksiozni poremećaj, gdje žena osjeća stalnu napetost, nesigurnost i tjeskobu bez jasnog izvora prijetnje, jer je sama prijetnja nevidljiva i apstraktna. Stres koji proizlazi iz cyber nasilja također može utjecati na svakodnevni život žene. Može izazvati fizičke simptome poput nesanice, glavobolja, bolova u tijelu, pa čak i probavnih smetnji. Kronična izloženost stresu, kao i osjećaj nemoći i bespomoćnosti, mogu dovesti do ozbiljnijih mentalnih zdravstvenih problema, uključujući depresiju i posttraumatski stresni poremećaj (PTSP). Cyber nasilje često ostavlja dubok emocionalni ožiljak na žene, zbog čega mnoge žrtve razvijaju depresivne simptome. Osjećaj sramote, nesigurnosti i niskog samopouzdanja zbog kontinuiranog izlaganja prijetnjama ili zlostavljanju može potaknuti osjećaj bespomoćnosti i bezvrijednosti. Žrtve cyber nasilja, posebno kada je riječ o širenju intimnih sadržaja, često se osjećaju stigmatizirano

i izolirano. U društvu koje često seksualizira žene i stavlja ih u poziciju, takva iskustva mogu izazvati duboku emocionalnu bol i depresiju. Žene koje doživljavaju cyber nasilje također mogu osjetiti smanjenje samopouzdanja, pogoršanje osobne slike i osjećaj da su izgubile kontrolu nad vlastitim životima. Dugotrajna izloženost negativnim iskustvima može rezultirati kliničkom depresijom, koja uključuje simptome poput trajne tuge, gubitka interesa za aktivnosti koje su nekoć bile ugodne, te smanjenje energije i motivacije. Ovaj oblik emocionalnog opterećenja često zahtijeva profesionalnu psihološku ili psihijatrijsku pomoć. Žene koje doživljavaju posebno nasilne oblike cyber zlostavljanja, poput prijetnji silovanjem, fizičkim nasiljem ili dijeljenjem intimnih slika bez pristanka (revenge porn), mogu razviti posttraumatski stresni poremećaj (PTSP). Ovaj poremećaj karakteriziraju intenzivni *flashbackovi* na traumatske događaje, nesanica, hipervigilantnost i izbjegavanje situacija koje podsjećaju na traumu. Za mnoge žene, cyber nasilje nije samo virtualna prijetnja, nego ozbiljan emocionalni teret koji prelazi granice digitalnog prostora. Zlostavljanje koje traje tjednima, mjesecima pa čak i godinama može dovesti do toga da žrtve dožive stvarnu emocionalnu traumu, što može narušiti njihove međuljudske odnose, karijeru i svakodnevnu funkcionalnost. PTSP može imati ozbiljne dugoročne posljedice na život žrtve, što može zahtijevati psihoterapiju i dugotrajan proces oporavka. Jedna od ozbiljnih emocionalnih posljedica cyber nasilja je socijalna izolacija. Žene koje doživljavaju cyber nasilje mogu se povući iz društvenih aktivnosti, smanjiti svoje prisustvo na društvenim mrežama ili čak potpuno napustiti digitalni svijet kako bi se zaštitile (UNICEF, 2021). Ovaj oblik izolacije često je uzrokovao sramom i stigmatizacijom koju žene doživljavaju zbog nasilja koje im je nanešeno. Kada su žene izložene verbalnim napadima, prijetnjama ili prijenosu intimnih sadržaja, osjećaju se poniženo i osramoćeno. Sramota može biti intenzivna, osobito kada društvo ili online zajednice nisu spremne pružiti podršku žrtvama, nego umjesto toga okrivljuju žrtvu za njezino iskustvo. Žrtve cyber nasilja često doživljavaju stigma koja uključuje osjećaj da su nešto „činile krivo“ ili da su same odgovorne za svoje zlostavljanje. To može dovesti do gubitka socijalne podrške, a žene se povlače u vlastitu unutar-nju izolaciju, često osjećajući se nesigurno u svojoj okolini. Žene koje doživljavaju cyber nasilje često izvode radikalne promjene

u svom izgledu i ponašanju. Mogu pokušati promijeniti svoje internetske identitete, skrivati se iza lažnih profila, mijenjati izgled na društvenim mrežama ili potpuno nestati iz virtualnog prostora. Takve promjene često odražavaju duboko narušeno samopouzdanje i osobnu sliku. Osjećaj da nisu u mogućnosti kontrolirati svoju javnu ili privatnu sliku može imati dugoročne posljedice na njihov identitet i mentalno zdravlje.

IV. Pravni okvir i zaštita žrtava

Zaštita žrtava cyber nasilja zahtijeva jasne i učinkovite pravne okvire koji omogućuju identifikaciju, prevenciju i sankcioniranje počinitelja. Pravni okviri za zaštitu žrtava cyber nasilja, iako se u mnogim zemljama razvijaju, još uvijek se suočavaju s izazovima u pogledu implementacije, praćenja i specifičnosti digitalnog svijeta. U mnogim zemljama, pravni sustav se postupno prilagođava novim oblicima nasilja, uključujući cyber nasilje. Prvi korak u zaštiti žrtava je da zakoni prepoznaju različite oblike digitalnog nasilja kao kaznena djela. U mnogim zemljama, poput Švedske i Velike Britanije, zakonodavstvo je već razvilo jasne smjernice za suzbijanje cyber nasilja. Naprimjer, britanski Zakoni o kibernetičkom kriminalu i Zakoni o komunikacijama omogućuju procesuiranje osoba koje koriste internet za prijetnje, uznemiravanje ili širenje intimnih sadržaja bez pristanka. Žrtve cyber nasilja, osobito žene, imaju pravo na sigurnost i pristup pravdi prema međunarodnim ljudskim pravima, kao što su Europska konvencija o ljudskim pravima i Opća deklaracija o ljudskim pravima (UNICEF, 2021). Ova prava uključuju zaštitu od nepoželjnog i nasilnog ponašanja, pravo na privatnost, slobodu od diskriminacije, te pravo na pristup pravdi bez straha od daljnjih prijetnji ili uznemiravanja. U nekim zemljama, žrtve cyber nasilja mogu zatražiti zaštitu putem izdavanja privremenih zabrana prilaska ili privremenih naloga, koji počiniteljima zabranjuju kontaktiranje žrtve putem interneta, telefona ili osobno. Također, postoje pravni okviri koji omogućuju uklanjanje uvredljivih i prijetljivih sadržaja s internetskih platformi, kao i prijavu zlostavljanja i prijetnji putem internetskih portala. Cyber nasilje nije lokalni

problem, već globalni izazov koji zahtijeva međunarodnu suradnju. Postoje brojni međunarodni pravni okviri koji se bave pitanjem zaštite od digitalnog nasilja. Jedan od ključnih dokumenta u tom kontekstu je Europska konvencija o kibernetičkom kriminalu, koja omogućuje suradnju zemalja u suzbijanju kibernetičkog kriminala, uključujući cyber nasilje. Ova konvencija omogućava brže postupanje protiv počinitelja koji djeluju transnacionalno, odnosno koji koriste internet za zlostavljanje žrtava u različitim državama. UN-ova strategija za digitalnu sigurnost također prepoznaje potrebu za većim zakonodavnim okvirom za zaštitu od cyber nasilja, osobito kada je riječ o žrtvama nasilja temeljenog na spolu. Preporuke UN-a pozivaju na jačanje nacionalnih zakonodavstava i implementaciju zakona koji će omogućiti zaštitu prava žena na internetu. Jedan od najvećih problema s kojima se suočavaju žrtve cyber nasilja, osobito žene, jest nedostatak svijesti o pravima i mogućnostima zaštite. Mnoge žene se osjećaju nesigurno prijaviti nasilje, osobito kada je riječ o nasilju koje uključuje intimne sadržaje, prijetnje ili seksualno uznemiravanje (Penn, 2013). Strah od sramote, stigmatizacije ili daljnjih prijetnji često sprečava žrtve da potraže pravdu. Također, pravni postupci u vezi s cyber nasiljem mogu biti komplicirani i spori, jer zahtijevaju digitalne dokaze i suradnju s internetskim platformama koje često ne reagiraju promptno ili se suočavaju s pravnim preprekama. Ponekad je vrlo teško pratiti počinitelja zbog anonimnosti koju internet pruža. Iako postoji mogućnost praćenja digitalnih tragova, izazov leži u tome što počinitelji često koriste VPN-ove, lažne identitete ili promijenjene lokacije, što može otežati njihovu identifikaciju. Također, brojni online servisi nemaju odgovarajuće mehanizme za brzo uklanjanje uvredljivog sadržaja, što žrtvama može otežati pristup pravdi.

V. Priče iz prve ruke

U ovom dijelu teksta želimo podijeliti priče žena koje su doživjele cyber nasilje, iz prve ruke, kako bi prikazale stvarne posljedice koje ovo nasilje ostavlja na njihove živote. Svaka od ovih priča svjedoči o osobnom iskustvu s digitalnim nasiljem, o borbi za zaštitu, te izazovima s kojima su se suočavale kako bi se nosile s emocionalnim i psihološkim posljedicama. Ove priče ne samo da služe kao upozorenje o ozbiljnosti problema, već i kao poziv na djelovanje, kako bi društvo bolje razumjelo duboku štetu koju cyber nasilje može izazvati, te kako bi pružili glas žrtvama koje su pretrpjele ovu vrstu zlostavljanja. Većina ovih priča će biti anonimna jer većina žena nije htjela da se njezino ime čuje u strahu da će biti osuđivane.

„Kao muslimanka koja nosi hidžab, doživjela sam mnogo stvari koje nisu bile nimalo lako podnijeti. Iako možda mnogi ne bi očekivali, prijetnje, vrijeđanja i cyber nasilje su postali svakodnevica mog života, čak više nego što bih ikada mogla zamisliti. Poruke su dolazile od strane različitih ljudi – i muškaraca i žena. Mnogi su mi slali uvrede i prijetnje, govoreći mi kako nemam slobode, kako zbog hidžaba nikada neću naći partnera kako zbog hidžaba nikada neću naći partnera i kako “nemam pravo na život kakav zaslužujem” Bilo je tu i drugih okrutnih poruka, od psovki i prijetnji do slika svinja i drugih uvredljivih sadržaja. Jedan od najtežih trenutaka došao je kada me moj bivši dečko počeo prijetiti. Nakon što sam htjela da prekinem s njim, govorio je da će se ubiti ako se to dogodi. Te prijetnje su me doslovno paralizirale od straha, jer nisam znala što bi mogao učiniti. Pa me je počeo zvati „droljom“ zbog par muških prijatelja iz škole koje sam imala. I tako sam bila s njim dok mu jednostvano ja nisam dosadila. Sada nakon šest mjeseci opet mi se počeo javljati i ja ne znam šta da učinim.“ Ž, 15 godina.

„Nasilje koje sam doživjela počelo je još u osnovnoj školi, a tragovi koje je ostavilo prate me i danas. Kao dijete, nisam imala pojma što znači biti izložena takvim stvarima, ali s vremenom sam shvatila koliko duboko mogu povrijediti. Počelo je s upoređivanjem mene s mojom sestrom.

Svaki put kad su me zadirkivali, govorili su mi nešto ružno o njoj, kao da je njezina slika bila moj jedini identitet. Nisu vidjeli mene kao osobu, već samo kao nešto što treba biti kao netko drugi, netko tko nije ni vrijedno razmatranja ako nije u skladu s nečijim očekivanjima. Tako sam nekako prešla kroz osnovnu školu, ali taj period nije prošao bez posljedica. Ostavio je dubok emocionalni ožiljak, koji je kasnije oblikovao moj pogled na sebe i svijet oko mene. Nije bilo lako osloboditi se tih uvreda, jer su postajale dio mog svakodnevnog života, unatoč tome što sam pokušavala ignorirati ih. Tada je došlo srednje školovanje, koje je bilo još teže. Iako sam tada već pokušavala izgraditi svoje samopouzdanje, naišla sam na još veće izazove. U srednjoj su me zadirkivali na najgore moguće načine – nazivajući me raznim pogrdnim imenima i govoreći da sam ništa više od one night stand; ili da sam ista kao sestra. Što je najgore ja sam imala 17 a osobe koje su to pisale su imale po 20 i nešto godina. Osjećala sam se kao da nisam imala vlastitu vrijednost, kao da sam samo odraz nekog drugog, kao da nisam bila svoja. Svi su samo gledali vanjski izgled, zaboravljajući da sam osoba sa svojim osjećajima, potrebama i željama. Što me je ubijalo psihički, iako više nisam mala sedamnestogodišnjakinja idalje sam nesigurna u sebe i vidim izraz samo svoje sestre“ Ž, 20 godina.

„Sjećam se jedne situacije koju nikada neću zaboraviti. Bilo je to s momkom s kojim sam tada izlazila. Povjerovala sam mu, vjerovala sam da me poštuje, i to me na kraju koštalo više nego što sam mogla zamisliti. Poslala sam mu nekoliko privatnih slika. Bio je to trenutak u kojem nisam razmišljala o posljedicama. On mi je obećao da te slike nikada neće nikome pokazati, a ja sam bila uvjerena da su obećanja nešto na što se može računati. Tada nisam znala da obećanja nisu uvijek garancija. Nisam znala da postoji ljudi koji će iskoristiti tvoje povjerenje na najgori mogući način. Kasnije, kada je pokušao inicirati intimni odnos, odbila sam. Nije mi bilo ugodno s njim na taj način, a kad sam odbila, nastale su prijetnje. Počeo je prijetiti da će te slike poslati svima. Isprva sam pomislila da se šali, da to nije ozbiljno. No, ubrzo sam shvatila koliko sam pogriješila. Za nekoliko dana, slike su

počele kružiti. Bilo je teških riječi, prijetnji, pa čak i ismijavanja. Ali ono što mi je bilo najgore, bile su poruke koje su dolazile od starijih muškaraca, onih koji su mi mogli biti otac. To je bilo nepodnošljivo. Svi su gledali te slike, komentirali ih, a ja sam bila samo objekt ismijavanja. Iako je to bilo prije šest godina idalje se sjećam komentara i pogleda od strane određenih ljudi“ Ž,24 godine.

Obavili smo razgovor s članom akademskog osoblja da vidimo koliko su oni osviješteni o cyber nasilju nad ženama. Postavili smo par pitanja a evo i odgovori koje smo dobili:

- Jeste li u svom profesionalnom iskustvu naišli na slučajeve online nasilja nad ženama.

Ako da kako ste postupili?

„Kao asistent nemam osobno iskustvo ili interakciju s konkretnim slučajevima online nasilja. Smatram da, ako se naiđe na online nasilje, važno je odmah poduzeti korake kako bi zaštitio svoje studentice i potražio pomoć bilo od službenih tijela ili organizacija koje nude specifičnu podršku žrtvama.“

- Smatrate li da se o ovoj temi dovoljno govori u akademskom okruženju i zašto?

„O online nasilju nad ženama u akademskom okruženju se počelo više govoriti, ali još uvijek nedovoljno. Glavni razlog je brzi razvoj tehnologije, što otežava praćenje novih oblika nasilja. Također, tema zahtijeva interdisciplinarni pristup, koji se tek sada razvija.“

- Smatrate li da su trenutno dostupne tehnološke mjere dovoljno efikasne u zaštiti od online nasilja?

„Tehnološke mjere za zaštitu od online nasilja sigurno igraju ključnu ulogu, ali same po sebi nisu dovoljne. Kombinacija tehnologije s edukacijom, pravnim mjerama i boljom moderacijom sadržaja može značajno povećati učinkovitost u borbi protiv online nasilja.“

VI. Zaključak

Cyber nasilje predstavlja ozbiljan oblik zlostavljanja koji ima psihološke, emocionalne i socijalne posljedice za žene širom svijeta. Kao oblik nasilja koji se odvija u digitalnom prostoru, cyber nasilje ima posebnu snagu zbog svoje anonimnosti, dostupnosti i mogućnosti brzog širenja sadržaja. Žene koje su žrtve ovakvih oblika zlostavljanja često se suočavaju s dubokim emocionalnim ožiljcima, gubitkom samopouzdanja, pa čak i post-traumatskim stresom. Posljedice takvog nasilja nisu samo emocionalne; žene se suočavaju i s društvenim izolacijama, profesionalnim problemima, pa i s fizičkim prijetnjama. Cyber nasilje nad ženama ima brojne oblike, uključujući prijetnje, širenje intimnih slika bez pristanka, uvrede, prijetnje silovanjem, kao i klevetu. Ti oblici nasilja često dovode do gubitka privatnosti i kontrole nad vlastitim životom, stvarajući uvjete za duboku sramu, stid i strah. Kao što su prikazale i priče žrtava, poput onih koje smo naveli u ovom eseju, posljedice takvog nasilja nisu samo trenutne – one mogu trajati godinama, oblikujući osobnu sigurnost, mentalno zdravlje i društveni status žrtve. Iako mnoge zemlje već prepoznaju ozbiljnost cyber nasilja i uvode zakonodavne mjere kako bi ga suzbile, još uvijek postoji značajan jaz između postojećih zakona i njihove implementacije. U mnogim slučajevima, žrtve se suočavaju s preprekama i nesigurnostima u procesu prijavljivanja nasilja, dok se počinitelji često izbjegavaju kazne zbog nedostatka odgovarajuće regulative. Međutim, zakonodavne mjere poput Zakona o zaštiti od nasilja u obitelji, kao i međunarodni ugovori i smjernice, nude temelj za borbu protiv cyber nasilja, ali zahtijevaju kontinuirani razvoj, edukaciju i snažnu provedbu. Ključna mjera za smanjenje i sprječavanje cyber nasilja nad ženama leži u socijalnoj edukaciji, ohrabrivanju žrtava, te stvaranju sigurnog digitalnog prostora u kojem žene mogu slobodno izražavati svoju osobnost bez straha od zlostavljanja. Svaka žena ima pravo na privatnost, sigurnost i poštovanje, a društvo mora prepoznati odgovornost da štiti te temeljne ljudske vrijednosti. Samo kroz zajednički napor – zakonodavni, edukativni i društveni – možemo osigurati da cyber nasilje ne postane trajni dio svakodnevnog života žena u digitalnom dobu. Također, smo potvrdili prvu i drugu hipotezu. U prvoj smo dokazali da su žene najčešće doživjele online nasilje, što je dokazao podatak da 1 od 3 žene u svijetu

doživi online nasilje. U drugoj smo dokaze da žene nemaju povjerenja u institucije i u društvo zbog straha da će biti osuđivane i da će sve izaći na internet portalima.

Literatura

1. Almenar, R. (2021). Cyber violence against women and girls: A new form of gender-based violence. Trento: Uni-Trento.
2. Čepo, V. (2024). Nasilje nad ženama. (diplomski rad). Osijek: Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku, Pravni fakultet Osijek, 2024.
3. Penn, L. (2013). Cyberseksizam: Sex, gender and power on the Internet. London: Bloomsbury Publishing.
4. UNICEF. Cyber nasilje. (2021). Dostupno: <https://www.unicef.org/bih/pri%C4%8De/cyber-nasilje-cyberbullying-%C5%A1ta-je-i-kako-ga-zaustaviti>

